

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ
АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ
ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ**

**НӨМІРДЕ:
В НОМЕРЕ:**

- ◆ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА,
ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ –
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ –
CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS,
OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES
- ◆ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ –
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ –
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY
- ◆ ШЕТ ЕЛДЕР ТӘЖІРИБЕСІНЕН –
ИЗ ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН –
FROM THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES
- ◆ ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК –
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ –
TO HELP THE TEACHER

**УЧЕНЫЕ ТРУДЫ
АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**2(55)
2018**

Жауапты редактор

Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының Академигі,
заң ғылымдарының докторы, профессор
Т.А. Кулибаев

Редакция алқасы:

Ж.Р. Ділбарханова (з.ғ.д., профессор),
Т.А. Бапанов (з.ғ.к.),
Ш.О. Себеков (з.ғ.к., доцент),
Т.В. Аверьянова (з.ғ.д., профессор, Ресей),
Л.Ч. Сыдыкова (з.ғ.д., профессор,
Қырғыз Республикасы),
С.И. Шелухин (PhD докторы, АҚШ),
Г.Р. Рүстемова (з.ғ.д., профессор),
А.А. Аубакирова (з.ғ.д., доцент),
Ж.А. Кегембаева (з.ғ.д., доцент),
А.Т. Алдабергенов (з.ғ.к.),
И.А. Шалқарова (Жим) (з.ғ.к.)

«Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» мерзімді ғылыми басылымы Қазақстан мен шетелдердің құқық қорғау органдарының ғалымдары мен практикалық қызметкерлерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық баспада жариялау мақсатында дайындалған. Мерзімділігі – тоқсанға 1 рет.

Жауапты хатшы

А.Г. Кан (з.ғ.к.)

Беттеу:

А.Р. Нуртазина

Ұсынылған материалдардағы деректер үшін автор жауап береді.
Қолжазбалар авторға қайтарылмайды.
Журналға сілтеме жасау міндетті.

Редакцияның мекенжайы:

Қазақстан Республикасы ПМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясының
ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмыстарын ұйымдастыру бөлімі
050060, Алматы қ., Өтепов көшесі, 29
тел.: 337-80-86

вебсайт: aacademymvd.kz
e-mail: police_magazine@mail.ru

Басуға 30 маусым 2018 ж. жіберілді.
Пішімі 60x84 ¹/₁₆. №1 баспаханалық қағаз
Офсеттік басылым. Есептік баспа табағы 5,2.
Таралымы 200 дана.

© Қазақстан Республикасы ПМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, 2018ж.

Журнал 2011 жылдың қыркүйек айында Қазақстан Республикасы
Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде қайта тіркелді.
№11677-Ж тіркеу куәлігі.

Ответственный редактор
Академик Национальной академии наук Республики Казахстан,
доктор юридических наук, профессор
Т.А. Кулибаев

Редакционная коллегия:
Ж.Р. Дильбарханова (д.ю.н., профессор),
Т.А. Бапанов (к.ю.н.),
Ш.О. Себеков (к.ю.н., доцент),
Т.В. Аверьянова (д.ю.н., профессор, Россия),
Л.Ч. Сыдыкова (д.ю.н., профессор,
Кыргызская Республика),
С.И. Шелухин (доктор PhD, США),
Г.Р. Рустемова (д.ю.н., профессор),
А.А. Аубакирова (д.ю.н., доцент),
Ж.А. Кегембаева (д.ю.н., доцент),
А.Т. Алдабергенов (к.ю.н.),
И.А. Шалкарова (Ким) (к.ю.н.)

Научное периодическое издание «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан» образовано в целях публикации в открытой печати результатов научных исследований ученых и практических работников правоохранительных органов Казахстана и зарубежных стран. Периодичность – 1 раз квартал.

Ответственный секретарь
А.Г. Кан (к.ю.н.)

Верстка:
А.Р. Нуртазина

За достоверность опубликованных материалов редакция ответственности не несет.
Рукописи не возвращаются и не рецензируются.
Ссылка на журнал обязательна.

Адрес редакции:
Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова
050060, г. Алматы, ул. Утепова, 29
тел.: 337-80-86

вебсайт: aacademymvd.kz
e-mail: police_magazine@mail.ru

Подписано в печать 30 июня 2018 г.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Бум. тип. №1.
Офсетная печать. Уч.-изд. л.5,2.
Тираж 200 экз.

© Алматинская академия МВД
Республики Казахстан
имени М. Есбулатова, 2018 г.

Журнал перерегистрирован
в Министерстве информации и коммуникаций Республики Казахстан
в сентябре 2011 года.
Регистрационное свидетельство №11677-Ж.

Executive editor

Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan,
doctor of law, Professor
T.A. Kulibayev

Editorial Board:

Zh.R. Dilbarkhanova (doctor of law, Professor),
T. A. Bapanov (candidate of law),
SH.O. Sebekov (candidate of law, associate Professor),
T.V. Averyanova (doctor of law, Professor, Russia),
L.CH. Sydykova (doctor of law, Professor, The Kyrgyz Republic),
S. I. Sheluhin (PhD, USA),
G.R. Rustemova (doctor of law., Professor),
A.A. Aubakirova (doctor of law., associate Professor),
J.A. Begimbaeva (doctor of law., associate Professor),
A.T. Aldabergenov (candidate of law),
I.A. Shalkharova (Kim) (candidate of law)

The scientific periodical "*Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan*" was established in order to publish in the open press the results of scientific research of scientists and practitioners of law enforcement agencies of Kazakhstan and foreign countries. Frequency – 1 time per quarter.

Executive Secretary

A. G. Kan (candidate of law)

Layout:

A.R. Nurtazina

The editors are not responsible for the accuracy of the published materials.
Manuscripts are not returned or reviewed.
A link to the journal is required.

Editorial office address:

Department of organization of research and editorial and publishing work
Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the
Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov
050060, Almaty, ul. utepova, 29
tel.: 337-80-86

website: academymvd.kz
e-mail: police_magazine@mail.ru

signed to the press on June 30, 2018.
Format 60x84 1/16. Boom. type. no. 1.
Offset printing. Uch.-ed. l. 5,2.
circulation 200 copies.

© Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the
Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, 2018

The magazine was re-
registered with the Ministry of information and communications of the
Republic of Kazakhstan
in September 2011.
Registration certificate No. 11677-Zh

МАЗМҰНЫ

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА,
ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS,
OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES

МАРКЕЛОВ С.В.

Криминалистическое обеспечение производства следственных действий в условиях
исправительных учреждений 8

АЛЕКСАНДРОВ А.И.

Обеспечение права обвиняемого (подозреваемого) на защиту в уголовном процессе России и
Казахстана: актуальные проблемы..... 12

КАПЛИНА О.В.

Критерии определения законности длительного обыска 16

КОМАРОВ И.М., ЯН Е.И.

Следственная ситуация и ее информационная структура как элемент системы
криминалистической характеристики расследования преступлений 21

МУХИН Г.Н., ИСЮТИН-ФЕДОТКОВ Д.В.

О системе криминалистической антропологии 25

АМАНШИЕВ Б.Б.

Теоретические аспекты оперативно-розыскной деятельности по законодательству
Республики Казахстан 31

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

БИМОЛДАНОВ Е.М.

Қазіргі Қазақстан қоғамындағы криминогендік процестер 38

САМЕНОВА Ж.О.

Кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қол сұғатын қылмыстық құқық
бұзушылықтардың кейбір мәселелері 45

ИГЕНОВ А.Б.

Адамды саудаға салудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттамасы 50

ШЕТ ЕЛДЕР ТӘЖІРИБЕСІНЕН
ИЗ ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН
FROM THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES

АБДУРАГИМОВА Т.И.

Проблемные вопросы системы следственных действий в современном уголовном процессе
Российской Федерации 59

АБДУЛЛОЗОДА А.Р.

Эволюция уголовно-процессуального законодательства Республики Таджикистан..... 64

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
TO HELP THE TEACHER

DILBARKHANOVA ZH.R. The use of foreign experience to improve the quality of higher education.....	69
РАХМЕТОВА О.А. Роль текстов при обучении английскому языку.....	73
АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕ	78
ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ	79

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА,
ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ**

**УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-
РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

**CRIMINAL PROCEDURE
AND CRIMINALISTICS,
OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE
ACTIVITIES**

С.В. Маркелов¹

¹Академия ФСИН России, Россия, Москва

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОИЗВОДСТВА СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ В УСЛОВИЯХ ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Статья посвящена рассмотрению криминалистического обеспечения производства следственных действий в условиях исправительных учреждений Российской Федерации. Автором проанализированы факторы, влияющие на деятельность следователя при расследовании преступлений, совершенных осужденными в исправительном учреждении, а также обстоятельства, влияющие на выбор технических средств при производстве следственных действий по уголовному делу.

В статье рассматривается практика борьбы с преступностью, которая убедительно показывает, что правоохранительные органы без соответствующим образом организованной и эффективно функционирующей системы криминалистического обеспечения их деятельности по предотвращению, раскрытию и расследованию преступлений удовлетворять предъявляемым обществом требованиям не могут. Отмечается также, что расследование преступлений, совершенных в исправительных учреждениях, имеет очевидную специфику.

Автор приводит пример анализа условий, влияющих на расследование преступлений, совершенных в исправительных учреждениях и выделяет три основные группы: положительные, отрицательные и смешанные факторы.

Ключевые слова: криминалистическое обеспечение, следственные действия, расследование преступлений, исправительные учреждения, следователь.

Тергеу іс-әрекеттерін соттық қолдау түрмелерде

Мақала Ресей Федерациясының түзеу мекемелері жағдайында тергеу іс-әрекеттерін жасауды криминалистикалық қолдауды қарастыруға арналған. Автор түзету мекемесінде сотталғандар жасаған қылмыстарды тергеу барысында тергеушінің қызметіне әсер ететін факторларды, сондай-ақ қылмыстық іс бойынша тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде техникалық құралдарды таңдауға әсер ететін жағдайларды талдайды.

Мақалада қылмыстың алдын алу, ашу және тергеу жөніндегі олардың қызметін тиісті түрде ұйымдасқан және тиімді жұмыс істейтін криминалистикалық қамтамасыз ету жүйесінсіз құқық қорғау органдары қоғам болып табылатын талаптарды қанағаттандыра алмайтындығына сенімді болатын қылмысқа қарсы күрес тәжірибесі қарастырылады. Сондай-ақ, түзеу мекемелерінде жасалған қылмыстарды тергеудің айқын ерекшелігі бар.

Автор түзеу мекемелерінде жасалған қылмыстарды тергеуге әсер ететін жағдайларды талдауға мысал келтіреді және үш негізгі топты анықтайды: оң, теріс және аралас факторлар

Түйін сөздер: криминологиялық қолдау, тергеу әрекеттері, қылмыстарды тергеу, түзеу мекемелері, тергеуші.

Forensic support of the production of investigative actions in conditions of correctional institutions

The article is devoted to the consideration of criminalistic support of the production of investigative actions in the conditions of correctional institutions of the Russian Federation. The author analyzed the factors influencing the activities of the investigator in the investigation of crimes committed by convicts in a correctional institution, as well as the circumstances that affect the choice of technical means in the conduct of investigative actions in a criminal case.

The article examines the practice of fighting crime, which convincingly shows that law enforcement agencies cannot meet the requirements set by society without a properly organized and effectively functioning system of criminalistic support for their activities in the prevention, detection and investigation of crimes. It is also noted that the investigation of crimes committed in correctional institutions has obvious specifics.

The author gives an example of analyzing the conditions that affect the investigation of crimes committed in correctional institutions and identifies three main groups: positive, negative and mixed factors

Key words: forensic support, investigative actions, investigation of crimes, correctional institutions, investigator.

Важную роль в борьбе с преступностью, в том числе и в исправительных учреждениях, играют криминалистические средства и методы. Они позволяют обнаруживать и изымать невидимые и слабовидимые следы, получать розыскную и доказательственную информацию, облегчают отыскание тайников, обеспечивают высокую степень документальности фиксации обстановки, в которой производится следственное действие, способствуют повышению производительности труда следователя.

Под технико-криминалистическим обеспечением понимается организационно-функциональная система (деятельность), направленная, с одной стороны, на создание условий постоянной готовности ее субъектов к применению криминалистической техники, к быстрому и результативному решению технико-криминалистических задач, а с другой – на практическую реализацию этих усилий в целях получения, накопления, обработки криминалистически значимой информации и ее использование в каждом конкретном случае раскрытия и расследования преступлений [1].

Практика борьбы с преступностью убедительно показывает, что правоохранительные органы без соответствующим образом организованной и эффективно функционирующей системы криминалистического обеспечения их деятельности по предотвращению, раскрытию и расследованию преступлений удовлетворять предъявляемым обществом требованиям не могут. Следует отметить, что расследование преступлений, совершенных в исправительных учреждениях имеет очевидную специфику. Н.Г. Шурухнов, анализируя условия, влияющие на расследование преступлений, совершенных в исправительных учреждениях выделяет три основные группы: положительные, отрицательные и смешанные факторы [2].

К факторам, отрицательно сказывающимся на деятельности следователя и лица производящего дознание, при расследовании преступлений, совершенных осужденными в исправительном учреждении Н.Г. Шурухнов относит: осведомленность большинства осужденных, совершивших преступления в ИУ, о процессуальном порядке расследования; продуманность, ухищренность способов совершения преступлений; особенности психики осужденных; противодействие расследованию со стороны осужденных; затруднительность эффективного использования специальных знаний (преимущественно в форме участия специалистов в следственных действиях) при расследовании преступлений в ИУ; недостаточную оснащенность ИУ научно-техническими средствами, неумение работников ИУ (лиц, производящих дознание) правильно применять их при производстве неотложных следственных действий [3].

Факторы, положительно сказывающиеся на ходе расследования, по мнению Н.Г. Шурухнова, следующие: ограниченность круга лиц, которых могут заподозрить в совершении преступления в определенном месте, определенным способом; возможность быстрого получения информации о преступлении, совершенном в исправительном учреждении; возможность быстрого получения сведений, характеризующих лицо, совершившее преступление; возможность быстрого задержания и изоляции осужденного, совершившего преступление; возможность широкого и эффективного использования розыскных, режимных и административных мер в раскрытии и расследовании преступлений в ИУ; возможность более эффективного использования организационной и технической помощи при расследовании преступлений, совершенных осужденными в ИУ. Смешанные факторы могут оказывать как позитивное, так и негативное воздействие на расследование преступлений в ИУ. К их числу обычно относят: ограниченность территорий ИУ, в пределах которой обычно совершаются преступления; наличие очевидцев совершения преступления. Непосредственно на применение технико-криминалистических средств оказывает влияние территориальный фактор.

Исторически сложилось, что на территории Российской Федерации исправительные учреждения располагаются в основном вдали от крупных населенных пунктов. Удаленность этих исправительных учреждений в сочетании с достаточно сложной процедурой пропуска в них обуславливает существование проблемы привлечения к производству следственных действий различных специалистов, в первую очередь – криминалистов, что, безусловно, может негативно повлиять на качество производства следственных действий. Вследствие ограниченности территории исправительных учреждений в сочетании с высокой концентрацией

осужденных, также имеется значительный риск уничтожения (изменения) осужденными материальных следов преступления. Данная специфика процесса формирования имеющих доказательственное значение материальных следов определяет такое требование, предъявляемое к процессу расследования в условиях исправительного учреждения, как незамедлительность и, по возможности, одновременность производства необходимого комплекса следственных действий, направленных на собирание материальных следов преступления. Следственная практика показывает, что интенсивное использование технических средств, криминалистических способов, приемов и рекомендаций в проведении следственных действий позволяет избежать утраты следов преступления и вещественных доказательств, исключить фальсификацию сведений, упреждает потерю доказательственной информации, тем самым оставляет меньше шансов заинтересованным лицам осуществлять противодействие расследованию.

Использование технических средств, криминалистических способов и рекомендаций дает следователю (другим участникам процессуального действия) возможность получить значительный объем доказательств, сориентироваться в механизме противоправного деяния, деятельности отдельных участников. А также выдвинуть и в последующем проверить обоснованные версии и представить для себя картину произошедшего события.

Выбор технических средств при производстве следственных действий зависит от ряда обстоятельств и прежде всего от вида и характера конкретного следственного действия, времени года, погодных условий, этапа расследования, сложившейся следственной ситуации.

Вследствие отдаленности многих исправительных учреждений при производстве следственных действий возрастает роль средств для предварительного исследования следов и иных вещественных доказательств.

Предварительное исследование чаще всего проводится с целью решения следующих задач: для определения целесообразности изъятия обнаруженных объектов в качестве вещественных доказательств и последующего их направления на экспертизу, для получения информации для розыска преступников по горячим следам, выработке версий о происшедшем событии.

Объектами предварительного исследования являются следы рук, ног, орудий взлома, транспортных средств, выделения человеческого организма и т.д. Предварительное исследование может проводить следователь самостоятельно или поручать его проведение привлекаемому для участия в следственном действии специалисту. К сожалению предварительное исследование следов и других объектов на месте происшествия не получило надлежащего применения в следственной и оперативно-розыскной работе. Для исправительных учреждений, например, весьма актуальными являются средства для экспресс-анализа наркотических веществ, препараты для предварительного исследования следов крови, соответственно сотрудники учреждений должны иметь базовые навыки для обращения с данными тест-системами.

Список использованных источников

1. Волинский В.А. Техничко-криминалистическое раскрытие преступлений: дисс... канд. юрид. наук. – М., 1991. – 189 с.
2. Шурухнов Н.Г. Факторы, влияющие на расследование преступлений, совершаемых осужденными в исправительно-трудовых учреждениях //Актуальные вопросы использования достижений науки и техники в расследовании преступлений органами внутренних дел. – М., 1990. – 210 с.
3. Петуховский М.А. Дознание и предварительное следствие в исправительно-трудовых учреждениях. – М., 1979. – 320 с.

List of sources used

1. Volynsky V. A. Technical and forensic detection of crimes: Diss... Cand. the faculty of law. Sciences. – M., 1991. – 189 p.
2. Shurukhnov N. G. Factors influencing the investigation of crimes committed by convicts in correctional labor institutions //Actual issues of using the achievements of science and technology in the investigation of crimes by internal Affairs bodies.-M., 1990. – 210 p.
3. Petukhovsky M. A. Inquiry and preliminary investigation in correctional labor institutions. – M., 1979. – 320 p.

Сведения об авторе

Маркелов С.В. – профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики Академии ФСИН России, к.ю.н., Россия

Markelov S.V. – Professor of the Department of criminal procedure and criminalistics Of the Academy of the Federal penitentiary service of Russia, candidate of law, Russia

Markelov S.V. – Professor of the Department of criminal procedure and criminalistics Of the Academy of the Federal Penitentiary service of Russia, candidate of law, Russia

А.И. Александров¹

¹Санкт-Петербургский государственный университет,
Россия, Санкт-Петербург

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА ОБВИНЯЕМОГО (ПОДОЗРЕВАЕМОГО) НА ЗАЩИТУ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РОССИИ И КАЗАХСТАНА: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ

В статье рассмотрены особенности механизма обеспечения права обвиняемого (подозреваемого) на защиту в уголовном процессе России и Казахстана. Автором проанализированы основные элементы права на защиту, а также основные нарушения, допускаемые органом, ведущим уголовный процесс.

В статье автором подробно раскрыты важнейшие составляющие права подозреваемого на защиту. Тае как: разъяснение преследуемому лицу существа того преступления, в совершении которого оно обвиняется (подозревается), а также объема полагающихся ему конкретных правомочий; гарантированная преследуемому лицу возможность воспользоваться квалифицированной юридической помощью, для оказания которой приглашается (назначается) защитник; гарантированная возможность дать показания по существу обвинения (подозрения). Очевидно, что бремя доказывания не должно возлагаться на преследуемое лицо, поэтому оно не обязано давать показания, и не несет уголовной ответственности за ложь.

Ключевые слова: уголовный процесс, обвиняемый, подозреваемый, право на защиту, следователь.

Айыпталушының (күдіктінің) Ресей мен Қазақстанның қылмыстық процесіндегі қорғалуын қамтамасыз ету: өзекті проблемалар

Аталмыш мақалада айыпталушының (күдіктінің) Ресей мен Қазақстанның қылмыстық процесіндегі қорғалу құқығын қамтамасыз ету механизмінің ерекшеліктері қарастырылады. Автор қорғау құқығының негізгі элементтерін, сондай-ақ қылмыстық процесті жүргізетін органның айыпталушының (күдіктілер) қорғау құқықтарына қатысты жасаған негізгі бұзушылық әрекеттерін анықтайды.

Мақалада автор күдіктінің қорғану құқығының маңызды компоненттерін егжей-тегжейлі ашады. Олардың ішінде: қудаланып отырған адамға ол айып тағылып отырған (күдікті) қылмыстың мәнін, сондай-ақ оған тиесілі нақты өкілеттіктердің көлемін түсіндіру; қудаланып отырған адамға оны көрсету үшін қорғаушы шақырылатын (тағайындалатын) білікті заң көмегін пайдалану мүмкіндігі; айыптаудың мәні бойынша айғақтар (алдын ала анықтау) берудің кепілдік берілген мүмкіндігі. Дәлелдеу ауыртпалығы қудаланған адамға жүктелмеуі керек, сондықтан ол куәлік беруге міндетті емес және өтірік үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды.

Түйін сөздер: қылмыстық іс, айыпталушы, күдікті, қорғау құқығы, тергеуші.

Ensuring the right of the accused (suspected) to be protected in the criminal process of Russia and Kazakhstan: current problems

In the article features of the mechanism of ensuring the right of the accused (suspect) to defend in the criminal process of Russia and Kazakhstan are considered. The author has authenticated the main elements of the right to defense, as well as the main violations committed by the body leading the criminal process, with respect to the rights of the accused (the suspects) for defense.

The author describes in detail the most important components of the suspect's right to protection. Among them: an explanation to the persecuted person of the essence of the crime of which he is accused (suspected), as well as the scope of the specific powers that are due to him; a guaranteed opportunity for the persecuted person to use qualified legal assistance, for which a lawyer is invited (appointed); a guaranteed opportunity to give evidence on the merits of the charge (suspicion). Obviously, the burden of proof should not be placed on the persecuted person, so they are not required to give evidence, and are not criminally liable for lying.

Key words: criminal trial, accused, suspect, right to defense, investigator.

Обеспечение обвиняемому (подозреваемому) права на защиту – одно из фундаментальных условий справедливости уголовного судопроизводства. Еще И.Я.Фойницкий заметил: «Построение уголовного судопроизводства стоит в тесной связи с положением личности в государстве. При абсолютизме и государственном бесправии личности обвиняемый становится предметом исследования, не имеющим прав стороны, представленным суду как материал по делу; меры судебного принуждения достигают высшего развития, личное задержание обвиняемого и пытка возводятся в общее правило. Напротив, чем свободнее личность в государстве, тем полноправнее обвиняемый в уголовном процессе» [1]. Неслучайно, сегодня и в России, и в Казахстане обеспечение преследуемому лицу права на защиту не просто закреплено в законе, но и отнесено к числу принципов уголовного процесса (ст. 16 УПК РФ, ст. 26 УПК РК). Однако, при реализации этого принципа возникает немало проблемных вопросов, наиболее актуальные из которых мы и затронем далее.

Первая важнейшая составляющая права на защиту: разъяснение преследуемому лицу существа того преступления, в совершении которого оно обвиняется (подозревается), а также объема полагающихся ему конкретных правомочий. Несмотря на наличие в законе недвусмысленных предписаний на этот счет, следователи далеко не всегда добросовестно выполняют соответствующие нормы.

Нередкими являются следующие ситуации: следователь, предъявляя обвинение или квалифицируя деяние подозреваемого, в нарушение требований закона (ч. 5 ст. 172 УПК РФ, ч. 4 ст. 206 УПК РК) не утруждает себя разъяснением его существа обвиняемому (подозреваемому), поскольку тот, по мнению следователя, сам найдет все ответы в тексте постановления; ввиду отсутствия в законе (ч. 2 ст. 172 УПК РФ, ч. 2 ст. 203 УПК РК) конкретного срока, не позднее которого лицо должно быть извещено о дне объявления ему постановления о привлечении в качестве обвиняемого (о квалификации деяния подозреваемого), следователи относятся к выполнению требования об извещении сугубо формально, делая это непосредственно перед предъявлением соответствующего постановления; следователи «забывают» разъяснить права привлекаемым лицам, в результате чего те не могут их реализовать. Конечно, в приведенных примерах право на защиту грубо нарушается.

Особо отметим ситуацию, когда после направления уголовного дела в суд возникает необходимость изменения ранее предъявленного обвинения на более тяжкое или существенно отличающееся от первоначального. В России с момента принятия УПК РФ и вплоть до недавнего времени ухудшение положения обвиняемого после завершения предварительного расследования доктринально считалось невозможным, однако постепенно правоприменители выработали обходной механизм (через ст. 237 УПК РФ), поскольку иное объективно препятствовало суду в отправлении правосудия. С июля 2014 г. УПК РФ прямо дополнен п. 6 ч. 1 ст. 237, позволяющим судье вернуть уголовное дело прокурору в случае, когда в ходе судебного разбирательства установлены фактические обстоятельства, указывающие на наличие оснований для квалификации действий обвиняемого как более тяжкого преступления. Таким образом, теперь судья в приведенной ситуации возвращает дело прокурору, тот – следователю, последний предъявляет новое обвинение, после чего дело заново направляется в суд. Очевидно, что такой алгоритм серьезно затягивает сроки уголовного судопроизводства, что не отвечает интересам обвиняемого. Как представляется, предпочтительнее правило, предусмотренное для подобных случаев в ч. 5 ст. 340 УПК РК, согласно которому при возникновении в ходе главного судебного разбирательства необходимости предъявления подсудимому более тяжкого обвинения или отличающегося от первоначального, суд откладывает рассмотрение дела и предоставляет прокурору время, необходимое для составления нового обвинительного акта. При этом суд обязан принять меры для обеспечения права стороны защиты на ознакомление с дополнительными материалами дела, и предоставляет время до 7 суток для подготовки к защите от нового обвинения (ч. 2 ст. 341 УПК РК).

Второй значимой составляющей права на защиту является гарантированная преследуемому лицу возможность воспользоваться квалифицированной юридической помощью, для оказания которой приглашается (назначается) защитник (ст. 51 УПК РФ, ст. 67 УПК РК).

Однако эти нормы превращаются в фикцию, если адвокат состоит в сговоре со следователем и фактически действует в интересах стороны обвинения. Случаи, когда следователи для осуществления защиты раз за разом приглашают своих приятелей, заслуживших красноречивое прозвище «карманные адвокаты», приобрели массовый характер. Подобный адвокат, получив работу по «рекомендации» самого следователя (а точнее, благодаря «навязыванию» его услуг подозреваемому или обвиняемому), сугубо формально участвует в процессе, призывая клиента не «ссориться» со следователем, не жаловаться на нарушения прав и признать себя виновным [2].

Чтобы минимизировать это позорное явление, адвокатскими палатами субъектов РФ утверждены специальные Положения о порядке участия адвокатов в качестве защитников в уголовном судопроизводстве по назначению, содержащие прямые запреты адвокатам принимать на себя такую защиту, если они не дежурят в этот день по утвержденному графику. Различается даже цвет ордера назначаемого адвоката. Адвокатское сообщество гораздо внимательнее следит за соблюдением этих правил, вплоть до привлечения лиц, принявших защиту по назначению «не в свой день», к дисциплинарной ответственности и даже лишения статуса.

Третий важнейший элемент права на защиту – гарантированная возможность дать показания по существу обвинения (подозрения). Очевидно, что бремя доказывания не должно возлагаться на преследуемое лицо, поэтому оно не обязано давать показания, и не несет уголовной ответственности за ложь. Но следователь должен выяснить у обвиняемого (подозреваемого), желает ли он дать показания и, в положительном случае, его допросить (ч. 5 ст. 64 УПК РК, ст. 173 УПК РФ).

К распространенным нарушениям прав обвиняемых (подозреваемых) в рассматриваемом блоке относятся случаи их незаконного принуждения к даче «признательных показаний», совершаемого путем психического, а подчас и физического насилия. Наряду с очевидными фактами преступного обращения сотрудников правоохранительных органов с преследуемыми лицами, иногда следователи используют психическое насилие завуалировано. Например, несмотря на наличие достаточных сведений о совершении преступления конкретным лицом, продолжают допрашивать его в качестве свидетеля, подчеркивая возможность наступления уголовной ответственности за отказ от дачи показаний и дачу заведомо ложных показаний и «забывая» упомянуть право не свидетельствовать против себя самого.

Встречаются нарушения права на защиту и противоположного характера: следователи, столкнувшись с непризнанием привлекаемым лицом своей вины, игнорируют его желание дать показания в свою защиту и, несмотря на настойчивые ходатайства о вызове на допрос, неделями его не допрашивают. Наконец, четвертый аспект обеспечения права на защиту, который хотелось бы затронуть, касается соблюдения надлежащей правовой процедуры при установлении вины привлекаемого лица в совершении инкриминируемого ему преступления. Роль процессуальных гарантий при этом трудно переоценить, но сегодня наметилась устойчивая тенденция их ограничения, объясняемая процессуальной экономией. Речь идет о сокращенных формах уголовного судопроизводства, позволяющих судье признать человека виновным без тщательного исследования в ходе судебного следствия всей совокупности собранных стороной обвинения доказательств, ограничившись лишь выяснением добровольности заявления, обвиняемым о согласии с предъявленным обвинением. Разумеется, возможность судебной ошибки при этом многократно возрастает. Поэтому мы поддерживаем предложения тех ученых, которые выступают за сокращение сферы действия особого порядка судопроизводства, чтобы его применение стало возможным лишь по делам о преступлениях небольшой тяжести (наказание до 3 лет лишения свободы), а по остальным делам проводилось доскональное и непосредственное исследование судом всех собранных доказательств, независимо от позиции самого обвиняемого [3].

В завершении напомним известное высказывание Э. Ферри: «Уголовный кодекс пишется для негодяев, а уголовно-процессуальный – для честных людей». Очень важно, чтобы правоприменители, всеми силами стремясь раскрыть преступление, не забывали обеспечи-

вать привлекаемым к уголовной ответственности лицам их право на защиту, поскольку установленный законом порядок производства по уголовным делам призван предотвратить уголовное преследование невиновного человека.

Список использованных источников

1. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. В 2-х томах, Т. 1. – СПб., 1996. – 260 с.
2. Александров А.И. Философия зла и философия преступности (вопросы философии права, уголовной политики и уголовного процесса). – СПб., Издательство СПбГУ, 2013. – 620 с.
3. Новиков С.А. Собственное признание вины - «regina probationum» современного российского уголовного процесса? //Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2015. - № 2. – С. 159-171.

List of sources used

1. Foinitsky I. Ya. Course of criminal proceedings. In 2 volumes, vol. 1. – SPb., 1996. – 260 p.
2. Alexandrov A. I. philosophy of evil and philosophy of crime (questions of philosophy of law, criminal policy and criminal procedure). – SPb., publishing House SPb GU, 2013. – 620 p.
3. Novikov S. A. Own admission of guilt - "regina probationum" of the modern Russian criminal process? //Criminalist's library. Scientific journal, 2015, no. 2, pp. 159-171.

Сведения об авторе

Александров А.И. – заведующий кафедрой уголовного процесса и криминалистики Санкт-Петербургского государственного университета, д.ю.н., профессор, Санкт-Петербург, Россия

Александров А.И. – Санкт-Петербург мемлекеттік университеті қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының меңгерушісі, з.ғ. д., профессор, Санкт-Петербург, Ресей

Alexandrov A. I. – head of the Department of criminal procedure and criminalistics Saint Petersburg state University, doctor of law, Professor, Saint Petersburg,

О.В. Каплина¹

¹Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого,
Украина, Харьков

КРИТЕРИИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЗАКОННОСТИ ДЛИТЕЛЬНОГО ОБЫСКА

Статья посвящена рассмотрению процедуры обыска, критериев определения законности временных рамок данного следственного действия. Автором проанализированы процессуальные нормы, регламентирующие «временной период» проведения обыска и его соотношение с другими следственными действиями. В заключении автором сформулированы условия, выполнение которых обеспечит законность длительного обыска.

В статье указывается на то, что продолжительные обыски могут быть связаны с необходимостью обнаружения продукции, укрываемой от учета на довольно большой территории складского помещения, документов, отображающих или подтверждающих выполнение финансово-хозяйственных операций, связанных с расчетами и уплатой налогов; отысканием предметов, с помощью которых было совершено или сокрыто преступление (печатей, штампов, бланков документов, и тому подобное); писем, рабочих дневников, неофициальных документов, черновых записей и других документов, имеющих значение для уголовного производства, раскрытия совершенного преступления, установления виновных.

Ключевые слова: следственное действие, обыск, следователь, уголовное дело, расследование преступлений.

Ұзаққа созылған тінтудің заңдылықтарын анықтау белгілері

Мақала тінту процедурасын сараптауға, осы тергеу іс-әрекетінің мерзімін анықтау критерийлеріне арналған. Автор тінтудің «уақытша кезеңін» және басқа да тергеу әрекеттерімен байланысын реттейтін процессуалдық нормаларды талдайды. Мақаланың соңында автор ұзақ уақытқа созылған тінтулердің заңдылығын қамтамасыз ететін жағдайларды қалыптастырады.

Мақалада ұзақ мерзімді тінту қойма үй-жайының едәуір үлкен аумағында есепке алудан жасырылатын өнімді, салықтарды есептеуге және төлеуге байланысты қаржы-шаруашылық операцияларының орындалуын көрсететін немесе растайтын құжаттарды табу қажеттілігімен; қылмыс жасалған немесе жасырылған заттарды (мөрлер, мөртабандар, құжаттар бланкілері және т. б.) табумен байланысты болуы мүмкін екендігі көрсетіледі; қылмыстық іс жүргізу, жасалған қылмысты ашу, кінәлілерді анықтау үшін маңызы бар хаттар, жұмыс күнделіктері, бейресми құжаттар, қара жазбалар және басқа да құжаттар.

Түйін сөздер: тергеу амалдары, тінту, тергеуші, қылмыстық іс, қылмыстарды тергеу.

Criteria for determining the legality of a prolonged search

The article is devoted to the examination of the search procedure, criteria for determining the validity of the time limits for this investigative action. The author analyzed the procedural norms regulating the "time period" of the search and its correlation with other investigative actions. In conclusion, the author formulates conditions that will ensure the legality of a prolonged search.

The article points out that prolonged searches may be associated with the need to detect products that are hidden from accounting on a fairly large territory of the warehouse, documents that display or confirm the performance of financial and economic operations related to the calculation and payment of taxes; search for items that were used to perfect or conceal the crime (seals, stamps, document forms, etc.); letters, work diaries, unofficial documents, draft records and other documents that are important for criminal proceedings, disclosure of the committed crime, and identification of the perpetrators.

Key words: investigative action, search, investigator, criminal case, investigation of crimes.

Обыск относится к числу тех следственных действий, процессуальный порядок и тактика проведения которых, как правило, не вызывает у правоприменителей особых затруднений. Ученые уже давно разработали рекомендации, учитывая и соблюдая которые следователи и прокуроры, могут законно провести обыск, соблюсти в ходе его проведения права и законные интересы обыскиваемого, получить материалы, которые впоследствии могут быть использованы в качестве доказательств, и положены в основу приговора суда. Однако, меняющиеся социально-экономические условия жизни, технический прогресс, новейшие изобретения, качественно изменившаяся преступность создают для следователей и прокуроров новые проблемы.

Одной из таких проблем является определение длительности проводимого обыска. Дело в том, что в последнее время в правоприменительной практике отмечается тенденция к увеличению количества длительных обысков. Такие обыски преимущественно наблюдаются в ходе досудебного расследования преступлений, совершенных в сфере хозяйственной деятельности, так называемой «компьютерной преступности».

Длительные обыски могут быть связаны с необходимостью обнаружения продукции, укрываемой от учета на довольно большой территории складского помещения, документов, отображающих или подтверждающих выполнение финансово-хозяйственных операций, связанных с расчетами и уплатой налогов; отысканием предметов, с помощью которых было совершено или сокрыто преступление (печатай, штампов, бланков документов, и тому подобное); писем, рабочих дневников, неофициальных документов, черновых записей и других документов, имеющих значение для уголовного производства, раскрытия совершенного преступления, установления виновных.

Расширение области применения современных информационных технологий связано с тем, что сведения о незаконных финансовых операциях, базы данных, электронная корреспонденция, информация, запрещенная законом к распространению, программное обеспечение, используемое для совершения преступлений и т.д., может, содержится на электронных носителях. Все это значительно усложняет проведение обысков, существенно затягивает время их проведения.

Обращение к юридической литературе дает возможность сделать вывод, что еще 10, 20 лет тому назад, когда хозяйственные отношения и технический прогресс не были такими развитыми, ученые преимущественно сосредоточивали свое внимание на разработке рекомендаций, касающихся процессуального порядка и тактико-психологических основ проведения обыска. Вопрос о длительности обыска затрагивался лишь в контексте соблюдения прав человека, возможности проведения обыска в ночное время и тактических особенностей определения времени его проведения.

В частности, профессор А.Р. Ратинов предлагал проводить обыск преимущественно рано утром с 6-то до 9-ти утра [1]. И.Л. Бедняков, обобщив практику проведения 224 обысков, в свое время, приводил такие данные: с 6-ти до 9-ти утра было проведено 15 обысков (6,7%); с 18-ти до 22-х часов – 37 обысков (16,5%). Это позволило ученому сделать вывод, что следователи, скорее, руководствуются рассуждениями собственного удобства, чем учетом фактора внезапности [2].

В приведенном примере, однако, речь идет о непродолжительных обысках. В случае возникновения необходимости проведения длительных обысков, которые могут длиться 5, 8 и даже более 20 дней, перед правоприменителями возникают проблемы не только организационно-тактического характера, но и их правильного процессуального оформления, возможности перерыва в ходе проведения такого обыска и т.д.

Практике известны случаи, когда следователь проводил обыск помещения 24 дня (с 07.082014 до 30.082014 г.). При этом обыск проводился с 8 часов утра и приблизительно до 20-ти часов каждого дня. После этого помещение запиралось, опечатывалось, ночью охранялось сотрудниками полиции. Отметки о перерывах в ходе проведения обыска в протоколе следователям не проставлялись.

В связи с необоснованной длительностью проведенного следственного действия, нарушением разумных сроков, ненадлежащей фиксацией его хода в протоколе, неоднократным «проникновением» следователя в помещение, где проводился обыск (что запрещено ст. 235 УПК Украины), прокурором в Единый реестр досудебных расследований (ЕРДР) были внесены сведения о совершении следователем преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 162 УК Украины «Нарушение неприкосновенности жилища». Для решения возникшей проблемы, на наш взгляд, необходимо ответить на ряд вопросов практического характера: должен ли обыск быть непрерывным следственным действием, какова максимальная его длительность, можно ли делать перерывы в ходе длительного обыска и как их фиксировать в протоколе?

А.Р. Ратинов в свое время отмечал, что обыск, как правило, является непрерывным следственным действием, и поэтому всегда возможно, что он окажется очень длительным. Практике известны длительные обыски, проводившиеся двое, трое и даже пять суток. В этих случаях перед лицом, проводящим обыск, возникает серьезная проблема организации своей работы на месте [1]. Таким образом, можем сделать вывод, что приблизительную длительность обыска следователь должен спрогнозировать, предусмотреть, поскольку он тщательным образом готовится к обыску, собирает ориентирующую информацию, обращается с ходатайством, согласованным с прокурором, к следственному судье, планирует тактику проведения обыска, выбирает конкретное время.

В юридической литературе высказана точка зрения, что если есть данные о необходимости проведения длительного обыска в помещениях с большой площадью, производственного назначения, цехах, мастерских, складских помещениях, офисах и административных помещениях, офисах кредитно-финансовых учреждений, таможенных терминалах, учреждениях средств массовой информации, банковских хранилищах и депозитариях, на продовольственных и вещевых рынках, в супермаркетах, магазинах, обысков крупных транспортных средств (автопоездов, автоколонн; морских и речных судов), то целесообразным является проведение обыска в виде специальной операции [3]. Сущность такого обыска заключается в том, что он является специфической формой организации и проведения следственного действия, которое характеризуется большим количеством субъектов и связан со сбором и исследованием на большой территории многочисленных объектов, которые несут криминально значимую информацию [3].

С целью быстрого проведения сложного обыска целесообразным является создание следственных и следственно-оперативных групп. Именно таким путем обычно шла правоприменительная практика. Однако, учитывая изменения в уголовном процессуальном законодательстве Украины, связанные, прежде всего, с началом досудебного расследования (когда в ЕРДР вносятся сведения о любых уголовных правонарушениях), значительным увеличением нагрузки на следователей, это не всегда возможно.

В то же время подчеркнем, что в приведенной цитате А.Р. Ратинова отмечено, что обыск является непрерывным следственным действием, как правило. Таким образом, ученый указывает, что в следственной практике возможна ситуация, когда следователь может и должен сделать перерыв в ходе проведения обыска. «Многочасовой обыск должен сопровождаться перерывами для отдыха и приема пищи. При этом необходимо обеспечить охрану места обыска и наблюдения за обыскиваемыми, чтобы исключить возможность укрывательства отыскиваемых предметов» [1].

А.А. Леви и А.И. Михайлов, поддерживая взгляд известного криминалиста, по этому поводу отмечали, что успех обыска во многом зависит от правильного определения, когда его стоит провести, в какое время начать и как долго (ориентировочно) он может продолжаться. При длительных обысках возможны перерывы для отдыха и приема пищи [4].

Практике также известны случаи вынужденного перерыва во время проведения обыска, когда следователь сталкивается с противодействием владельца офисного или складского помещения, в котором проводился обыск. Такие перерывы могут быть сделаны из-за отключения электроэнергии, освещения и невозможностью в связи с этим проведения самого

обыска, осмотра компьютерной техники. Следователь вынужден отвлекаться для решения организационных вопросов, в частности, для обеспечения помещения освещением, электрической энергией, принятия мер к сохранности информации и т.п. Перерывы возможны также в связи с необходимостью доставки на место проведения следственного действия специалиста, необходимых технических средств, приборов и т. п.

Представляется, что если необходимо провести длительный обыск, следственная группа создана не была, то перерывы в ходе проведения следственного действия возможны. Они не должны стать правилом проведения обысков, а должны быть вызваны необходимостью. Стоит также добавить, что во время проведения длительного следственного действия необходимо обеспечить возможность отдыха понятых, специалистов, других лиц, принимающих участие в проведении следственного действия, или присутствующих при его проведении.

УПК Украины не ограничивает проведение обыска определенным временным периодом, как это сделано, например, для допроса (ч. 2 ст. 224 КПК). Кроме того, ч. 5 ст. 236 УПК Украины содержит требование о том, что «Обыск на основании постановления следственного судьи должен проводиться в объеме, необходимом для достижения цели обыска». Таким образом, законодатель дает правоприменителю возможность сделать вывод, что следственное действие может быть, в том числе, и долговременным. Это зависит от многих факторов: площади территории, где будет проводиться обыск; объема документов; количества сотрудников, принимающих участие в проведении этого следственного действия и т.п.

Несомненно, что искусственно затягивать обыск недопустимо. Нельзя забывать о том, что обыском нарушается течение нормальной жизни на обыскиваемом объекте, влечет серьезные неудобства для граждан. Однако сокращение времени обыска должно происходить не за счет спешки и не во вред полноте и тщательности обыска, а за счет плановости и правильной организации обыска [1].

Подводя итог, можно констатировать, что проведение длительного обыска не противоречит уголовно-процессуальному законодательству при наличии следующих условий:

- 1) наличия поводов и оснований для проведения обыска;
- 2) активности следователя в ходе проведения следственного действия;
- 3) отсутствия злоупотребления следователем своими процессуальными правами;
- 4) соблюдения прав и законных интересов лиц, интересов которых касается проведение обыска;
- 5) соблюдения разумных сроков проведения следственного действия, критерии которых указаны в законе (ст. 28 УПК Украины);
- 6) законности оформления (фиксации) хода проведения следственного действия.

Список использованных источников

1. Ратинов А.Р. Обыск и выемка: монография. – М.: Госюриздат, 1961. – 220 с.
2. Бедняков И.Л. Обыск: проблемы эффективности и доказательственного значения: монография. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 176 с.
3. Россинский С.Б. Обыск в форме специальной операции: учебное пособие для вузов. – М.: Юнити-Дана, Закон и право, 2003. – 199 с.
4. Леви А.А., Михайлов А.И. Обыск: справочник следователя. – М.: Юрид. лит., 1983. – С.29-30.

List of sources used

1. Ratinov A. R. Search and seizure: monograph. – Moscow: Gosyurizdat, 1961. – 220 p.
2. Bednyakov I. L. Search: problems of efficiency and evidentiary value: monograph. – M.: Yurlitinform, 2010. – 176 p.
3. Rossinsky B. S. a search in the form of special operations: textbook for universities. – M.: yuniti-Dana, Zakon I pravo, 2003. – 199 p
4. Levy, A. A., Mikhailov A. I. Search: reference book of the investigator. – M.: Yurid. lit., 1983. – P. 29-30.

Сведения об авторе

Каплина О.В. – заведующая кафедрой уголовного процесса Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, д.ю.н., профессор, Харьков, Украина

Каплина О.В. – Ярослав Мудрый атындағы ұлттық заң университетінің қылмыстық іс жүргізу кафедрасының меңгерушісі, з.ғ. д., профессор

Kaplina O. V. – head of the Department of criminal procedure of the Yaroslav the Wise National law University, doctor of law, Professor, Kharkiv, Ukraine

И.М. Комаров¹, Е.И. Ян¹

¹МГУ им. М.В. Ломоносова, Россия, Москва

СЛЕДСТВЕННАЯ СИТУАЦИЯ И ЕЕ ИНФОРМАЦИОННАЯ СТРУКТУРА КАК ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

В статье рассматривается проблематика отнесения следственной ситуации и ее информационной структуры к элементу системы криминалистической характеристики расследования преступлений. Автором предложены компоненты, составляющие информационную структуру следственных ситуаций. Также в статье рассмотрены связи и отношения, возникающие между следственными ситуациями и тактическими операциями в системе криминалистической характеристики расследования.

Автором статьи указывается на значимость следственных ситуаций для планирования, организации и проведения тактических операций в процессе досудебного производства, которая определяется не только возможностью «задать» или «подсказать» следователю необходимую программу деятельности, содержащую полный перечень всех необходимых действий и их последовательность, но и тем, что они могут изменять системы целей и задач расследования как полностью, так и частично.

Ключевые слова: следственная ситуация, криминалистическая характеристика, преступление, криминалистические версии, тактические операции.

Тергеу жағдайлары және оның ақпараттық құрылымы қылмыстарды тергеудің криминалистикалық сипаттамасы жүйесінің элементі ретінде

Мақалада тергеу жағдайлары және оның ақпараттық құрылымын қылмыстарды тергеудің криминалистикалық сипаттамасы жүйесінің элементіне қатыстылық мәселесі қарастырылады. Автор тергеу жағдайының ақпараттық құрылымын құрайтын компоненттерді ұсынады. Сондай-ақ, мақалада тергеу жағдайлары мен тергеудің криминалистикалық сипаттамалары жүйесіндегі тактикалық әрекеттер арасында туындайтын байланыстар мен қатынастар қарастырылады.

Мақала авторы тергеу жағдайларының сотқа дейінгі іс жүргізу процесінде тактикалық операцияларды жоспарлау, ұйымдастыру және жүргізу үшін маңыздылығын көрсетеді, ол тергеушіге барлық қажетті іс-қимылдардың толық тізімін және олардың дәйектілігін қамтитын қажетті іс-қимыл бағдарламасын "кою" немесе "шақыру" мүмкіндігімен ғана емес, сонымен бірге олар тергеудің мақсаттары мен міндеттерінің жүйесін толығымен де, ішінара да өзгерте алатындығымен анықталады.

Түйін сөздер: тергеу жағдайлары, криминалистикалық сипаттама, қылмыс, криминалистикалық нұсқалар, тактикалық операциялар.

Investigative situation and its information structure as an element of the system of criminalistic characteristics of the investigation of crimes

The article deals with the problematic of assigning a consequence situation and its information structure to an element of the criminalistic characteristics of the investigation of crimes. The author suggests the components that make up the information structure of the investigation situations. Also, the article examines the relationships and relationships that arise between the investigative situations and tactical operations in the system of the criminalistic characteristics of the investigation.

The author of the article points out the importance of investigative situations for planning, organizing and conducting tactical operations in the pre-trial proceedings, which is determined not only by the ability to "set" or "prompt" the investigator with the necessary program of activities containing a complete list of all necessary actions and their sequence, but also by the fact that they can change the system of goals and objectives of the investigation both completely and partially.

Key words: investigative situation, criminological characteristics, crime, forensic versions, tactical operations.

Криминалистическая характеристика раскрытия, расследования и предотвращения преступлений в качестве криминалистического понятия впервые была введена в научный оборот В.К. Гавло и В.А. Образцовым в 1982 г. [1]. В работах В.К. Гавло эта характеристика получила наибольшее развитие как компонент криминалистической методики расследования преступлений. По своему характеру она наряду с криминалистической характеристикой подготовки, совершения и сокрытия преступлений является фундаментальной составной частью методики расследования отдельных видов преступлений, отражающей его перспективную направленность с содержанием закономерностей механизма предварительного расследования и судебного следствия. Определяя основные компоненты криминалистической характеристики расследования, В.К. Гавло верно считает, что ими в целом являются «следственные ситуации, следственные версии и направления расследования, складывающиеся на первоначальном и последующем этапе, система следственных, оперативно-розыскных и иных организационно-технических действий, и тактических операций, обеспечивающих выполнение целей расследования» [3].

С учетом того, что типовая криминалистическая характеристика расследования представляет собой единое целое, объединяющее систему знаний о том, как раскрывать, расследовать и предотвращать преступления, закономерно возникают вопросы, какое место в ней отводится следственной ситуации и, что собственно она «дает» процессам планирования, организации и проведения предварительного расследования?

Рядом криминалистов криминалистические ситуации определяются в качестве совокупности условий, в которых в данный момент осуществляется досудебное производство, то есть как обстановка, в «которой протекает доказывание» [4].

Такой взгляд на это криминалистическое понятие нам кажется не вполне точным. Необходимо различать следственную ситуацию (обстановку) досудебного производства по расследованию следователем конкретного преступления и следственную ситуацию как категорию криминалистической науки.

Неповторимость конкретного досудебного производства по уголовному делу связана с множеством индивидуальных факторов и условий, в том числе с определенной характеристикой личности следователя, сложившейся на основе его опыта, интеллекта, характера, специализации, прочих особенностей. В совокупности они и определяют конкретную следственную ситуацию досудебного производства, ее субъективные факторы. Для нее невозможно разработать криминалистические рекомендации по применению тех или иных приемов, так как невозможно учесть все факторы и условия, возникающие в каждом отдельно взятом досудебном производстве. Если все же попытаться идти по данному пути, то это будет уже не криминалистика, а паракриминалистика, о которой верно писал А.М. Ларин [5].

Мы разделяем точки зрения О.Я. Баева, Л.Я. Драпкина, Г.А. Зорина и других криминалистов, утверждающих, что следственная ситуация как категория науки криминалистики есть не что иное, как модель главным образом информационного характера, типичных следственных ситуаций досудебного производства. Информационный характер является одной из главных особенностей следственных ситуаций, так как «отражает криминальные ситуации, образующие преступления» [6]. Отношение к следственным ситуациям как к моделям позволяет воспринимать лишь наиболее значимые и типичные признаки и свойства тех следственных ситуаций конкретного досудебного производства, моделью которых они являются, и использовать в расследовании конкретных уголовных дел.

По своему содержанию типичные следственные ситуации выступают своеобразными теоретическими моделями, которые позволяют правильно ориентироваться в сложившемся положении вещей, в общем, и выбирать наиболее характерные для данного случая приемы и способы расследования, обеспечивающие собирание недостающей фактической информации по делу. В их основе лежат такие главные показатели, как наличие (отсутствие) типичной исходной информации, сведений о фактических и иных данных по досудебному производству, сориентированных на типовую криминалистическую характеристику отдельного вида (группы) преступлений. Поэтому раскрывать содержание следственных ситуаций необходи-

мо через определение их информационной структуры. Выявляя информационную структуру следственной ситуации, можно сказать, что она состоит из данных, относящихся к типовой криминалистической характеристике вида (группы) преступлений и проявляющихся по ходу досудебного производства, показывая тем самым, какие из них известны (неизвестны) на первоначальном этапе, установлены (не установлены) в ходе досудебного производства, каково их сочетание и значение для определенных задач досудебного производства. Особо следует акцентировать внимание на влияние следственной ситуации на формирование криминалистической характеристики расследования преступлений, отражающей сведения об обстановке, в которой выявлено преступление и возбуждено досудебное производство, проводятся процессуальные и не процессуальные действия, применяются криминалистические средства, приемы и методы для достижения задач досудебного производства.

Подобное понимание информационной структуры следственных ситуаций соответствует системно-генетическому подходу к объяснению сложных исследований различных явлений и, на наш взгляд, точнее определяет основу и поле нахождения в них фактических и иных сведений как результат и факт их образования.

Информационная структура следственных ситуаций, полагаем, включает в себя следующие компоненты:

1) следственные и оперативно-розыскные данные о способе, механизме, личности субъекта преступления, объекте и предмете преступного посягательства, личности потерпевшего, обстановки, мотиве, цели и других обстоятельствах расследуемого события;

2) следственные и оперативно-розыскные данные о расследуемом событии в целом;

3) наличие доказательств о расследуемом событии и его отдельных обстоятельствах;

4) данные о возможной инсценировке расследуемого события;

5) сведения о противодействии следствию со стороны заинтересованных лиц;

6) сведения о возможных источниках получения фактических и иных данных;

7) информация об обстановке, в которой выявлено, возбуждено уголовное дело, начато расследование и проводятся первоначальные следственные действия и иные действия;

8) данные об обстановке, в которой ведется расследование после производства первоначальных следственных и иных действий;

9) данные, затрудняющие расследование, как следствие своеобразия обстановки и условий по обнаружению и сохранению отдельных доказательств [7].

На этот счет существуют и другие точки зрения [8]. Систему этих компонентов можно считать самой общей теоретической моделью следственных ситуаций, применимых в досудебном производстве по расследованию любого преступления. Отсюда следственную ситуацию можно определить, как информационную теоретическую модель, познание которой обеспечивает следователю возможность выбора приемов, способов и методик для решения задач в типичных криминалистических ситуациях досудебного производства. Иными словами, эта теоретическая модель исходя из характера научной абстрактности, содержащихся в ней компонентов позволяет сформулировать следователю в самом общем выражении «программу деятельности, направленную к решению определенной задачи» [9].

Программа деятельности по расследованию преступлений на основе метода аналогии позволяет применить типичные модели следственных ситуаций любого вида (группы) преступлений, схожих по своей информационной структуре с вышеприведенной информационной системой. При этом следователь может абстрагироваться от отдельных компонентов ситуации, но лишь при определенных условиях: если они не характерны для расследования вида (группы) преступлений. Например, для досудебного производства по расследованию дезертирствований типичным является такой компонент информационной структуры следственных ситуаций, как данные о возможной инсценировке расследуемого события. Поэтому этот компонент при построении типичных теоретических моделей следственных ситуаций в досудебном производстве по делам данной категории может быть опущен. Определяющим критерием в этих обстоятельствах является относимость компонентов к процессу досудебного производства. Более высокая степень конкретности этого знания предоставляет следова-

телю возможность формулирования типичного алгоритма решения той или иной задачи досудебного производства, то есть программы деятельности, «содержащей полный перечень всех необходимых действий и их последовательность» [9].

Возникают вопросы: каков механизм этой деятельности и как им следует пользоваться для достижения поставленных целей? Криминалистическая характеристика вида (группы) преступлений подсказывает следователю своим содержанием, что и где надо искать, каковы следы-последствия содеянного и т.д. Она же содержит знания о типичных материально фиксированных и идеальных следах вида (группы) преступлений. Их закрепление в качестве уголовно значимой доказательственной и ориентирующей информации возможно посредством достижения системной задачи (системы целей), что при проверке следственной версии обеспечивает спланированная, организованная и примененная в процессе досудебного производства, например, тактическая операция. Ее характер и содержание через указанную задачу (цели) определяются типичной теоретической моделью следственной ситуации, которая на основе своей информационной структуры «подсказывает», какие процессуальные и не процессуальные действия необходимо провести и какова должна быть их последовательность.

Значимость следственных ситуаций для планирования, организации и проведения тактических операций в процессе досудебного производства определяется не только возможностью «задать» или «подсказать» следователю необходимую программу деятельности, содержащую полный перечень всех необходимых действий и их последовательность, но и тем, что они могут изменять системы целей и задач расследования как полностью, так и частично.

Таким образом, связи и отношения между следственными ситуациями и тактическими операциями в системе криминалистической характеристики расследования можно определить, как систему «типовая криминалистическая характеристика вида (группы) преступлений - следственная ситуация - тактическая операция - следователь». Следственные ситуации в этой системе на основе прямых вероятностных связей выступают фактором, определяющим содержание тактических операций. Криминалистическая характеристика преступлений здесь играет опосредованную информационную роль.

В основе определения тактического характера следственных ситуаций лежат степень и характер противодействия, оказываемого процессу досудебного производства, а также, как верно замечает О.Я. Баев, «обусловленные этим отношения, складывающиеся между следователем и субъектом - носителем информации, интересующей следователя» [10].

Методический характер следственных ситуаций на каждом этапе досудебного производства определяется уголовно значимой доказательственной и ориентирующей информацией, обуславливающей направленность и возможность досудебного производства [11].

Криминалистами также подмечено (А.Н. Васильев, Н.П. Яблоков и др.), что сложные следственные ситуации, их оценка и разрешение возникают и при производстве отдельных следственных действий и тактических операций. Неправильный анализ и оценка фактических обстоятельств в ситуациях не позволяют рассчитывать на успех применения и следственных действий, и указанных операций. Как при производстве следственных действий, так и при проведении операций складываются определенные следственные ситуации, но по содержанию и направленности они различны. Следственные ситуации, возникающие в рамках проведения определенных следственных действий и операций, характеризуют сложившиеся локальные обстановки главным образом с тактических позиций. Информационная основа таких положений согласуется с локальным характером их роли. Должным образом оцененное своеобразие содержания обуславливает выбор наилучшей тактики одного или нескольких действий с целью успешного решения стоящих перед ними задач. Такие ситуации практически не связаны с характером и особенностями преступлений. Поэтому их предложено именовать ситуациями следственных действий и ситуациями тактических операций. С этим следует согласиться.

Важно при этом учесть, что тщательный анализ содержания следственных ситуаций предоставляет следователю возможность планировать, организовывать и проводить необхо-

димые тактические операции, обусловленные именно этими ситуациями, их информационным содержанием.

Следственные версии и направления расследования, складывающиеся на первоначальном и последующем этапах, наряду со следственными ситуациями являются важным компонентом криминалистической характеристики расследования. В ней тактическая операция будет выступать как комплексный способ решения задач досудебного производства.

Проверка версий, как утверждает А.М. Ларин, состоит в целенаправленном и целесообразном, то есть эффективном, собирании доказательств [12]. Представляется правильным при проверке следственных версий посредством тактических операций выделять два этапа: мыслительную деятельность, то есть предварительную логическую обработку следователем выдвинутой следственной версии и его практическую деятельность - организацию и проведению запланированной тактической операции.

Тактические операции связаны со следственными версиями способами достижения сложной (системной) задачи досудебного производства. Следующим компонентом криминалистической характеристики расследования является система следственных, оперативно-розыскных и иных организационно-технических действий.

Фактически это система способов собирания, исследования и оценки доказательств, о которой писал С.А. Шейфер [13]. Связи и отношения в тактических операциях и системе способов собирания, исследования и оценки доказательств определяются следственными ситуациями. Они, как отметил Л.Я. Драпкин, в соответствии с принципами кибернетики и теории ситуационного управления из относительно ненадежных элементов (отдельные процессуальные и не процессуальные действия) сформируют надежную подсистему - тактическую операцию [14].

Таким образом, связи и отношения между следственными и организационно-техническими мероприятиями и тактическими операциями в системе криминалистической характеристики расследования можно определить, как систему «Типовая криминалистическая характеристика вида (группы) преступлений - следственная ситуация - следственная версия - следственные и организационно-технические мероприятия - тактическая операция - следователь».

Вышеизложенное приводит нас к следующим выводам:

- характер следственных ситуаций и следственных версий досудебного производства непосредственно указывают следователю на содержание тактических операций, в меньшей степени они корректируют их системные задачи (системы целей);

- системы следственных и организационно-технических мероприятий с учетом характера следственных ситуаций и следственных версий непосредственно формируют содержание проводимой по делу тактической операции.

Наши выводы близки к выводам Л.Д. Самыгина, исследовавшего процесс расследования преступлений как систему деятельности. «Постановка задачи, – писал он, – лишь слегка намекает на пути ее решения. Прямые рекомендации насчет целесообразных методов и средств предлагает криминалистическая характеристика расследования вида (группы) преступлений, особенно теперь, когда есть возможность предложить даже алгоритм решения определенной задачи (тактические операции. - И.К.)» [15].

Установленные связи и отношения, полагаем, играют важную роль в процессах моделирования тактических операций для практического применения их следователем в процессе досудебного производства.

Список использованных источников

1. Гавло В.К. О понятии, значении и задачах методики расследования отдельных видов преступлений // Борьба с преступностью на современном этапе. – Барнаул, 1982. – 219 с.
2. Гавло В.К. Криминалистический механизм преступления и его значение в расследовании / Борьба с преступностью на современном этапе. – Барнаул, 1982. – 217 с.
3. Гавло В.К. Проблемы теории и практики криминалистической методики расследования преступлений: Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук. – М., 1988. – 190 с.
4. Белкин Р.С. Курс криминалистики. 3-е изд. – М., 2001. – 590 с.

5. Ларин А.М. Криминалистика и паракриминалистика: Научно-практическое и учебное пособие. – М., 1996. – 220 с.
6. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия. – Калининград, 1997. – 154 с.
7. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. – Томск, 1985. – 233 с.
8. Белкин Р.С. Курс криминалистики. Т. 3. – М., 1997. – 755 с.
9. Эйсман А.А. Логика доказывания. – М., 1977. – 343 с.
10. Баев О.Я. Следственные ситуации: их тактическая и методологическая сущность // Роль и значение деятельности профессора Р.С. Белкина в становлении и развитии современной криминалистики: Материалы международной конференции. – М., 2002. – С. 107-116.
11. Баев О.Я. Основы криминалистики. – М., 2001. – 238 с.
12. Ларин А.М. От следственной версии к истине. – М., 1976. – 128 с.
13. Шейфер С.А. Следственные действия. – М., 1981. – 324 с.
14. Драпкин Л.Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1988. – 32 с.
15. Самыгин Л.Д. Расследование преступлений как система деятельности. – М., 1989. – 198 с.

List of sources used

1. Gavlo V. K. On the concept, meaning and tasks of methods of investigation of certain types of crimes // Fighting crime at the present stage. – Barnaul, 1982. – 219 p.
2. Gavlo V. K. criminalistic mechanism of crime and its Significance in the investigation / Fight against crime at the present stage. – Barnaul, 1982. – 217 p.
3. Gavlo V. K. problems of theory and practice of criminalistic methods of crime investigation: author's abstract. ...doctor of legal Sciences, Moscow, 1988, 190 p.
4. Belkin R. S. Course of criminalistics. 3rd ed. – Moscow, 2001. – 590 p.
5. Larin A. M. Criminology and parachronistic: Scientific-practical and educational manual. – М., 1996. – 220 p.
6. Volchetskaya T. S. Forensic citologia. – Kaliningrad, 1997. – 154 p.
7. Gavlo V. K. Theoretical problems and practice of applying methods of investigation of certain types of crimes. – Tomsk, 1985. – 233 p.
8. Belkin R. S. Course of criminalistics. Vol. 3. – М., 1997. – 755 p.
9. Eisman A. A. Logic of proof. – М., 1977. – 343 p.
10. Baev O. Ya. Investigative situations: their tactical and methodological essence // The role and significance of Professor R. S. Belkin's activity in the formation and development of modern criminology: Proceedings of the international conference. – М., 2002. – P. 107-116.
11. Baev O. Ya. Fundamentals of criminalistics. – М., 2001. – 238 p.
12. Larin a.m. From the investigative version to the truth. – М., 1976. – 128 p.
13. Shafer S. A. Investigative actions. – М., 1981. – 324 p.
14. Drapkin L. Ya. fundamentals of the criminalistic theory of investigative situations: author's thesis ... doctor of legal Sciences- Moscow, 1988. – 32 p.
15. Samygin L. D. Investigation of crimes as a system of activity. – М., 1989. – 198 p.

Сведения об авторах

Комаров И.М. – профессор кафедры криминалистики МГУ им. М.В. Ломоносова, д.ю.н., Москва, Россия,

Ян Е.И. – доцент кафедры криминалистики МГУ им. М.В. Ломоносова, к.ю.н., Москва, Россия

Комаров И.М. - ММУ криминалистика кафедрасының профессоры. М. в. Ломоносова, з.ғ. д., Мәскеу, Ресей

Ян Е.И. – доцент кафедры криминалистики МГУ им. М.В. Ломоносова, к.ю.н., Москва, Россия

Komarov I. M. – Professor of the Department of criminalistics of Lomonosov Moscow state University, doctor of law, Moscow, Russia,

Yan E. I. – associateProfessor of criminalistics of Lomonosov Moscow state University, candidate of law, Moscow, Russia

Г.Н. Мухин¹, Д.В. Исютин-Федотков²

¹УО «Белорусский государственный экономический университет», д.ю.н.,
Республика Беларусь, Минск

²Адвокатского бюро г. Москвы «Асташкевич и партнеры», к.ю.н., доцент
Россия, Москва

О СИСТЕМЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ

В данной статье рассматриваются отдельные аспекты криминалистической антропологии. Проведен анализ информации, относящейся к криминалистической антропологии и ее преобразовании в закономерные связи между биохимическими, психическими, соматическими, внешнеповеденческими особенностями человека. Авторами сделан вывод о том, что для криминалистической антропологии важно установление системы данных всех наук о человеке, позволяющих связать его внешние признаки, признаки преступного поведения и следы с решением задачи установления личности преступника.

Авторы отмечают, что применительно к решению задач раскрытия преступлений криминалистическая антропология исследует широкий спектр специальных знаний и современные достижения антропологии, психологии, медицины, генетики и других наук, в рамках которых накоплено значительное количество тех сведений, которые, прямо «просятся» в криминалистику. Он также указывает на тот факт, что объем этих сведений в значительной своей части остается неиспользуемым, а отдельные попытки развития самого направления криминалистической антропологии встречают противодействие, связанное с непродуктивным музычным пониманием ее предмета.

Ключевые слова: криминалистическая антропология, криминалистическая антропоскопия, криминалистическая габитология, признаки преступного поведения, личность преступника.

Криминалістiк антропология жүйесi туралы

Бұл мақалада криминалістiк антропологияның жекелеген аспектілері қарастырылады. Криминалістiк антропологияға қатысты ақпаратты талдау жүргізілді және оны адамның биохимиялық, психикалық, соматикалық, сыртқы ерекшеліктері арасындағы заңды байланыстарға айналдыру мәселесі талданады. Автор криминалістiк антропология үшін барлық адам ғылымдарының деректер жүйелерін орнату маңызды болып табылады, ол бізге сыртқы белгілерін, қылмыстық мінез-құлық белгілерін және қылмыскер тұлғасын анықтау міндетін шешу іздерді байланыстыруға мүмкіндік береді деген қорытындыға келді.

Автор қылмыстарды ашу мәселелерін шешуге қатысты криминалістiк антропология антропологияның, психологияның, медицинаның, генетиканың және басқа ғылымдардың көптеген арнайы білімдері мен заманауи жетістіктерін зерттейді, олардың аясында кри-миналистикада тікелей сұралатын ақпараттың едәуір бөлігі жинақталған. Сондай-ақ, ол бұл ақпараттың едәуір бөлігі пайдаланылмайтын болып қалатындығын және криминалістiк антропологияның бағытын дамытудың жеке әрекеттері оның тақырыбын өнімсіз-музыкалық түсінумен байланысты қарсылыққа тап болатындығын көрсетеді.

Түйін сөздер: криминалістiк антропология, криминалістiк антропоскопия, криминалістiк габитология, қылмыстық мінез-құлық белгілері, қылмыскер тұлғасы.

About the system of criminalistics anthropology

This article examines some aspects of forensic anthropology. The analysis of information relating to forensic anthropology and its transformation into regular connections between biochemical, psychic, somatic, extrinsic features of a person is analyzed. The author concludes that for forensic anthropology it is important to establish a data system of all human sciences that allow linking its external signs, signs of criminal behavior and traces with the solution of the task of identifying the identity of the offender.

The author notes that in relation to solving the problems of solving crimes, criminalistic anthropology examines a wide range of special knowledge and modern achievements of anthropology, psychology, medicine, genetics and other Sciences, which have accumulated a significant amount of information that is directly requested in criminalism. He also points to the fact that the volume of this information remains largely unused, and some attempts to develop the very direction of criminalistic anthropology meet with opposition due to an unproductive understanding of its subject.

Key words: forensic anthropology, forensic anthroposcopy, forensic gabitology, signs of criminal behavior, criminal identity.

Термин «антропология» может толковаться расширительно: как совокупность наук о человеке, что является верным с точки зрения комплексного подхода к направлению криминалистической антропологии, определению ее системы. Криминалистическая антропология является составляющей науки криминалистики, которая, используя достижения иных наук в раскрытии и расследовании преступлений, требует анализа и систематизации различных наук о человеке применительно к решению криминалистических задач.

В этой связи важна система антропологии, в структуре которой для криминалистики интерес представляет биологическая антропология как наука о происхождении и эволюции физической организации человека и его рас. Биология человека является той областью научных знаний, которая включает почти все содержание антропологии, обогащенное методами и фактами смежных биохимических дисциплин. Этот весьма привлекательный для извлечения криминалистически значимых сведений раздел антропологии изучает физиологические, биохимические и генетические факторы, влияющие на вариации строения и развития человека. Здесь же изучаются значимые для криминалистики сведения о результатах исследования гемоглобинов крови, групп крови, связи конституции человека с его физиологическими и химическими особенностями, предрасположенностью к различным заболеваниям.

Для криминалистической антропологии важны данные биологии человека, связанные не только с его строением, но и те из них, которые определяют особенности его функциональных признаков и признаков преступного поведения. Интерес для криминалистики представляют, например, следующие данные, относящиеся к разделу конституциональной антропологии:

- на поведение человека влияют различные гормоны, в условиях напряженной деятельности гормональный статус человека закономерно связан с его индивидуально-психологическими особенностями;

- различия в строении и составе тела человека связаны с физиологическими и биохимическими особенностями;

- в процессе решения антропологических задач широко используются методы физической и медицинской антропологии, то есть антропоскопические методы оценки и антропометрические методы измерений морфологических особенностей человеческого тела;

- антропоскопические методы широко используются в таком разделе физической и медицинской антропологии, как дерматоглифика, и разрабатываемой в настоящее время криминалистической дерматоглифики как отрасли криминалистической техники [1].

В настоящее время криминалистическая дерматоглифика является, пожалуй, наиболее ярким примером продуктивной реализации специальных антропологических знаний в криминалистике.

Эта информация может быть использована в криминалистике, например, в выявлении связей биохимических особенностей следов крови неустановленного преступника с его функциональными, конституциональными, психопатологическими особенностями, внешне-поведенческими признаками и т.д., или в анализе функциональных и конституциональных особенностей, специфики внешних признаков и признаков преступного поведения, выявленных по показаниям очевидцев, и последующем выдвижении предположения о возможных психосоматических аномалиях неустановленного преступника.

В криминалистической антропологии эта информация преобразуется в закономерные связи между биохимическими, психическими, соматическими, внешнеповеденческими особенностями человека, а перечисленные элементы во многом определяют структуру исследуемого направления криминалистической науки. Следует еще раз обратить внимание на закономерные связи с такими направлениями антропологической науки, как морфология, морфофизиология, морфологические и функциональные аспекты конституции человека, возрастная антропология.

Морфология связана с исследованием индивидуальных особенностей человека, что имеет прямой выход на решение криминалистических задач, то есть задач раскрытия и рас-

следования преступлений. Этот раздел антропологии давно используется в криминалистике, определяя содержание и структуру таких отраслей криминалистической техники, как криминалистическая антропоскопия, криминалистическая габитология. Морфология подразделяется на соматологию и мерологию. Соматология тесно связана с медициной, изучает закономерности индивидуальной изменчивости человеческого организма в целом, возрастные изменения, влияние биологических и социальных условий на строение тела, конституцию человека, имеет особое значение для установления норм физического развития, темпов роста. Мерология изучает вариации отдельных частей организма, проводит сравнительно-аналитические исследования.

Специальные знания в области соматологии не могли не использоваться на протяжении развития криминалистики, начиная с момента ее возникновения как науки об установлении преступника по его следам, то есть отображениям результатов его преступного поведения в окружающей среде. Все это еще раз подчеркивает истинную природу криминалистической науки как науки об использовании достижений естественных и технических наук в раскрытии и расследовании преступлений.

На образование системы криминалистической антропологии, наряду знаниями в области биологической антропологии, соматологии, оказывают существенное влияние и иные достижения различных сфер научного знания о человеке – физиологии, генетики, эндокринологии, неврологии, нейрофизиологии, дерматоглифики, психологии, психиатрии и др.

Именно эти отрасли и определяют систему криминалистической антропологии, что и понятно: достижения антропологии как науки о человеке, не могут ограничиваться использованием их результатов только в криминалистической габитоскопии, а закономерно требуют систематизации всего комплекса антропологических данных в сфере криминалистики, образуя в конечном итоге систему научных положений и разрабатываемых на их основе рекомендаций по использованию данных различных наук о человеке в целях раскрытия и расследования преступлений.

Интересно заметить, что различные точки зрения на систему антропологии изменяются в зависимости от сферы научных познаний социологов, психологов, биологов, генетиков. Различные подходы к определению предмета и системы антропологии позволяют распространить их и на процесс определения криминалистической антропологии как комплексной системы знаний о человеке, используемых в целях раскрытия и расследования преступлений.

Специальные антропологические знания могут быть использованы и в процессе установления связей между названными выше элементами структуры личности преступника, например, установление психических отклонений неустановленного преступника по особенностям его поведения, выдвижение предположений о профессиональных навыках преступника, исходя из информации об особенностях его речевых свойств и оставленных им следов-отображений. Для криминалистической антропологии особое значение приобретают идентификационные возможности установления личности, о которых как раз и ведет речь в своей докторской диссертации Ю.П. Дубягин[2].

Применительно к решению задач раскрытия преступлений криминалистическая антропология исследует широкий спектр специальных знаний и современные достижения антропологии, психологии, медицины, генетики и других наук, в рамках которых накоплено значительное количество тех сведений, которые, прямо просятся в криминалистику. Но объем этих сведений в значительной своей части остается неиспользуемым, а отдельные попытки развития самого направления криминалистической антропологии встречают противодействие, связанное с непродуктивным пониманием ее предмета.

Для криминалистической антропологии важно установление системы данных всех наук о человеке, позволяющих связать его внешние признаки, признаки преступного поведения и следы с решением задачи установления личности преступника. Отличие же от иных учений и теорий заключается в том, что названные связи изучаются в первую очередь в связи с врожденными психосоматическими особенностями личности.

Как преступные, так и профессиональные навыки проявляются в преступной деятельности и могут исследоваться в пределах учения о преступном поведении и о поведении человека (этологии). Этология человека – это наука, базирующаяся на применении методов и законов этологии (науки о поведении животных) к исследованию поведения человека. В специальной литературе отмечается, что этология оказала глубокое воздействие на такие медицинские дисциплины, как социальная медицина, психиатрия и психосоматическая медицина [3]. В этой связи перспективным представляется взгляд на предмет криминалистической этологии в системе криминалистической антропологии, в которой специфика преступного поведения исследуется наряду с врожденными особенностями личности преступника и следовой информации, то есть результатов отражения его преступного поведения в окружающей среде.

Таким представляется ответ на вопрос о системе криминалистической антропологии.

Список использованных источников

1. Мухин Г.Н. Криминалистическая дерматоглифика: монография / Г.Н. Мухин, О.Г. Каразей, Д.В. Исютин-Федотков. – Минск, 2006. – 91 с.
2. Дубягин Ю.П. Криминалистическое отождествление человека в обычных условиях и в чрезвычайных ситуациях // Ю.П. Дубягин: дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.09. – Москва, 2002. – 255 с.
3. Бутовская М.Л. Этология человека: история возникновения и современные проблемы // Этология человека на пороге 21 века: новые данные и старые проблемы: сб. ст. / Рос. гос. гуманитар. ун-т, Ин-т культур. Антропологии. – М., 1999. – С. 12-71.

List of sources used

1. Mukhin G. N. forensic dermatoglyphics: monograph / G. N. Mukhin, O. G. Karazey, D. V. Isyutin-Fedotkov. – Minsk, 2006. – 91 p.
2. Dubyagin Yu.P. Criminalistic identification of a person in ordinary conditions and in emergency situations // Yu. P. Dubyagin: dis. ... doctor of law: 12.00.09. – Moscow, 2002. – 255 p.
3. Butovskaya M. L. Human ethology: history of origin and current problems // Human ethology on the threshold of the 21st century: new data and old problems: sat. art. / Russian state humanitarian. UN-t, In-t culture. Anthropology, Moscow, 1999, Pp. 12-71.

Сведения об авторах

Мухин Г.Н. – профессор кафедры государственно-правовых дисциплин УО «Белорусский государственный экономический университет», д.ю.н., Республика Беларусь
Исютин-Федотков Д.В. – старший юрист Адвокатского бюро г. Москвы «Асташкевич и партнеры», к.ю.н., доцент, Россия

Мухин Г.Н. – мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры "Беларусь мемлекеттік экономикалық университеті", з.ғ. д., Беларусь Республикасы
Исютин-Федотков Д.В. – Мәскеу қ. "Асташкевич и партнеры" Адвокаттық бюросының аға заңгері, з.ғ. к., доцент, Ресей

Mukhin G.N. – Professor of the Department of state and legal disciplines Belarusian state University of Economics, doctor of law, Republic of Belarus

Isyutin D.V. – Fedotkov senior associate of the Moscow law Office "Astashkevich and partners", candidate of law, associate Professor, Russia

Б.Б. Аманшиев¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Казахстан, Алматы

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В данной статье автор раскрывает теоретические аспекты по законодательству РК. При рассмотрении статьи определен перечень государственных органов, осуществляющих ОРД на территории РК согласно Закону Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности». Также были рассмотрены наиболее значимые институты уголовного права, выполняющие для оперативно-розыскной деятельности существенные, ориентирующие, а в ряде случаев и моделирующие функции, которые необходимы для выбора направлений оперативно-розыскной деятельности, выбора структуры оперативно-розыскных мероприятий и наполнение их содержанием, которые позволят использовать оперативно-розыскную информацию для решения уголовно-правовых задач и достижения целей уголовного законодательства.

В статье обращается особое внимание на то, что все оперативно-розыскные мероприятия объединены общим правовым требованием: они должны быть направлены исключительно на решение задач оперативно-розыскной деятельности.

Ключевые слова: уголовные правонарушения, оперативно-розыскная деятельность, гласные или негласные следственные действия, раскрытие или расследование уголовных правонарушений, направление.

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жедел-іздістіру қызметінің теориялық аспектілері

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша теориялық аспектілерді ашады. Қазақстан Республикасының «Жедел-іздістіру қызметі туралы» заңына сәйкес Қазақстан Республикасының аумағында ЖІҚ жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың тізбесі бапты қарауда анықталған. Сонымен қатар қылмыстық құқықтың жедел-іздістіру қызметі үшін елеулі, бірқатар жағдайларда моделдеуші функцияларды жүзеге асыратын маңызды институттар қарастырылды, бұлар жедел-іздістіру қызметі бағытын, жедел-іздістіру іс-шаралары құрылымын таңдау және оның мазмұнын қылмыстық құқықтық тапсырмаларын шешу мен қылмыстық заңнаманың максаттарына жетудегі жедел-іздістіру ақпаратын қолдануға мүмкіндік беретін жайттармен толықтыру.

Мақалада барлық жедел-іздістіру іс-шаралары жалпы құқықтық талаппен біріктірілгеніне ерекше назар аударылады: олар жедел-іздістіру қызметінің міндеттерін шешуге бағытталуға тиіс.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық, жедел-іздістіру қызметі, жариялы немесе жасырын тергеу іс-әрекеттері, ашу және қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу, бағыт.

Theoretical aspects of operative-search activity under the legislation of the Republic of Kazakhstan

In this article the author reveals theoretical aspects of the legislation of the Republic of Kazakhstan. When reviewing the article, a list of government agencies carrying out operational search activity in the territory of the Republic of Kazakhstan is defined in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan "On Operative-Search Activity". The most significant criminal law institutes that perform essential, orienting and, in some cases, modeling functions that are necessary for choosing the directions of operational-search activity, the choice of the structure of operative-search activities and filling them with content that has been carried out for operational-search activity, were also considered. Will allow to use the operatively-search information for the solution of criminal-legal problems and achievement of the goals of criminal legislation.

The article draws special attention to the fact that all operational search measures are United by a common legal requirement: they should be aimed exclusively at solving the tasks of operational search activities.

Key words: criminal offenses, operative-search activity, vowel or secret investigative actions, detection, disclosure or investigation of criminal offenses, a direction.

Уголовное законодательство Казахстана длительное время не решало проблему правовой защиты сотрудников оперативных подразделений правоохранительных органов при осуществлении ими оперативно-розыскных мероприятий. Только Законом Республики Казахстан от 16 марта 2001 года №163 «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления борьбы с организованной преступностью и коррупцией» Уголовный кодекс был дополнен статьей 35 «Осуществление оперативно-розыскных мероприятий или негласных следственных действий». Данная статья расширила перечень обстоятельств, исключающих преступность деяния. Необходимость в таком обстоятельстве продиктована и повышением социальной значимости оперативно-розыскных действий в условиях качественного и количественного изменения состояния преступности в нашей стране и, как представляется, связанными с этим потребностями оперативно-розыскной практики.

В соответствии с ч. 1 ст. 35 УК Республики Казахстан «Не является уголовным правонарушением причинившее вред охраняемым настоящим Кодексом интересам деяние, совершенное при выполнении в соответствии с законом Республики Казахстан оперативно-розыскных мероприятий или негласных следственных действий сотрудником уполномоченного государственного органа либо по поручению такого органа иным лицом, сотрудничающим с этим органом, если это деяние совершено с целью предотвращения, выявления, раскрытия или расследования уголовных правонарушений, совершенных группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, преступной группой, а также, если причиненный вред правоохраняемым интересам менее значителен, чем вред, причиненный указанными уголовными правонарушениями, и если их предотвращение, раскрытие или расследование, а равно изобличение виновных в совершении уголовных правонарушений лиц не могло быть осуществлено иным способом» [1].

Оперативно-розыскная деятельность как средство борьбы с преступностью является аспектом деятельности правоохранительных органов и возникает одновременно с их появлением. До недавнего времени оперативно-розыскная деятельность оставалась запретной темой для юридической литературы и средств массовой информации, а регулировалась только подзаконными актами. В настоящее время основным нормативно-правовым документом, действующим в сфере оперативно-розыскной деятельности, является Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» от 15 сентября 1994 года.

Все оперативно-розыскные мероприятия объединены общим правовым требованием: они должны быть направлены исключительно на решение задач оперативно-розыскной деятельности.

Для выяснения сущности рассматриваемого обстоятельства важным является решение вопроса о том, к компетенции каких государственных органов относится оперативно-розыскная деятельность, каковы пределы их полномочий, кто является субъектом оперативно-розыскной деятельности?

В статье 6 закона четко определен перечень государственных органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность на территории Республики Казахстан: органы внутренних дел; органы национальной безопасности; уполномоченный орган в сфере внешней разведки; органы военной разведки Министерства обороны; органы финансовой полиции; Служба охраны Президента Республики Казахстан; таможенные органы [2].

Субъект оперативно-розыскной деятельности – это физическое лицо, носитель прав и обязанностей, предусмотренных оперативно-розыскным законом и ведомственными нормативными актами.

Каждое оперативно-розыскное мероприятие может осуществляться посредством многообразных по организации и тактике оперативно-розыскных действий. В значительной мере организация и тактика проведения оперативно-розыскного мероприятия определяется самим субъектом оперативно-розыскной деятельности в зависимости от сложившейся ситуации, а также тех возможностей (оснащенности специальными техническими средствами, численно-

стью и активностью подсобного аппарата и т.д.), которым он располагает. Но эти работники всегда обязаны действовать в рамках закона и других правовых норм [3].

Все действия субъекта оперативно-розыскной деятельности должны быть обусловлены целью предотвращения, выявления, раскрытия или расследования уголовных правонарушений, совершенных группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, преступной группой. Никакие иные цели, кроме указанных в законе, не могут быть оправданы в случае причинения вреда при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий.

Согласно закону вред, причиненный правоохраняемым интересам в результате осуществления оперативно-розыскных мероприятий, должен быть менее значительным, чем вред, причиняемый указанными уголовными правонарушениями. Кроме того, не может быть оправдан вред, причиненный в результате осуществления оперативно-розыскной деятельности, если их предотвращение, раскрытие или расследование, а равно изобличение виновных в совершении уголовных правонарушений лиц не могли быть осуществлены иным способом.

Согласно ч. 2 ст. 35 УК РК «Положения части первой настоящей статьи не распространяются на лиц, совершивших деяния, сопряженные с угрозой жизни или здоровью человека, экологической катастрофы, общественного бедствия или иных тяжких последствий» [1].

Наличие такой угрозы исключает правомерность действий при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий.

В законе говорится об угрозе для жизни или здоровья людей, то есть неопределенного их числа, отсюда следует, что в случае угрозы для жизни или здоровья одного человека не исключается признание действий при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий правомерными.

Понятие общественная опасность угрозы убийством или причинением тяжкого вреда здоровью раскрывается в ст. 115 УК РК.

Одновременно в законе указывается и на угрозу экологической катастрофы и общественного бедствия или иных тяжких последствий, что представляется не случайным, ибо эти последствия сами по себе опасны для жизни людей.

Таким образом, условия правомерности действий при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий сводятся к следующему:

1) оперативно-розыскные мероприятия выполняются только сотрудником уполномоченного государственного органа либо по поручению такого органа иным лицом, сотрудничающим с этим органом;

2) деяние совершено с целью предотвращения, выявления, раскрытия или расследования уголовных правонарушений, совершенных группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, преступной группой;

3) причиненный вред правоохраняемым интересам должен быть менее значительным, чем вред, причиняемый указанными уголовными правонарушениями;

4) предотвращение, раскрытие или расследование, а равно изобличение виновных в совершении уголовных правонарушений лиц не могло быть осуществлено иным способом;

5) не признается обстоятельством, освобождающим от уголовной ответственности, осуществление оперативно-розыскных мероприятий лицами, совершившими деяния, сопряженные с угрозой жизни или здоровью человека, экологической катастрофы, общественного бедствия или иных тяжких последствий [1].

Рассматривая данный вопрос нельзя не сопоставить уголовное право и оперативно-розыскную деятельность, поскольку именно уголовное право охватывает совокупность юридических норм, определяющих преступность и наказуемость деяний, опасных для общества, условия и порядок назначения мер уголовного наказания, а также условия и порядок освобождения от уголовной ответственности и наказания.

В этой связи необходимо рассмотреть наиболее значимые институты уголовного права, то есть выполняющие для оперативно-розыскной деятельности существенные, ориентирующие, а в ряде случаев и моделирующие функции. Имеется ввиду выбор направлений оперативно-розыскной деятельности, постановка локальных целей, выбор структуры оперативно-

розыскных мероприятий и наполнение их содержанием, которое позволяет использовать оперативно-розыскную информацию для решения уголовно-правовых задач и достижения целей уголовного законодательства [4].

Рассматривая взаимосвязь уголовного права и оперативно-розыскной деятельности необходимо сопоставить цели уголовного права с целями, задачами и принципами оперативно-розыскной деятельности.

Статья 2 Уголовного кодекса Республики Казахстан определяет следующие задачи уголовного законодательства: защита прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, прав и законных интересов организаций, общественного порядка и безопасности, окружающей среды, конституционного строя и территориальной целостности Республики Казахстан, охраняемых законом интересов общества и государства от общественно опасных посягательств, охрана мира и безопасности человечества, а также предупреждение уголовных правонарушений.

Целями оперативно-розыскной деятельности являются:

- а) защита человека от преступных посягательств; его жизни и здоровья, прав и свобод;
- б) защита собственности от преступных посягательств;
- в) обеспечение безопасности общества и государства (в аспекте защиты от лиц, совершающих уголовные правонарушения).

Таким образом, проводя параллель между целями уголовного права и целями оперативно-розыскной деятельности мы видим, что цели оперативно-розыскной деятельности основаны на целях, определенных нормами уголовного права и дополняются ими.

Перечисленные цели являются определяющими для постановки задач и выработки принципов оперативно-розыскной деятельности.

Для достижения указанных целей посредством оперативно-розыскной деятельности избирается наиболее целесообразная структура оперативных аппаратов, эффективная организация их работы и тактика. Обеспечиваются мобильность оперативных сил, использование всех возможных источников информации, создаются банки оперативно-розыскной информации и достигается осведомленность о криминогенной и преступной среде.

Опираясь на цели уголовного законодательства задачи оперативно-розыскной деятельности можно определить как в общесоциальном плане, то есть позиции роли, которую он играет в жизни общества, так и анализируя конкретные задачи, которые должны быть решены при расследовании уголовных правонарушений и рассмотрении судом уголовного дела. На общесоциальном уровне оперативно-розыскная деятельность имеет задачей защитить от преступных посягательств личность, ее права, свободы и другие блага, права и законные интересы юридических лиц, существующий правопорядок.

Конкретные задачи оперативно-розыскной деятельности составляют следующие:

- выявление, предупреждение, пресечение и раскрытие уголовных правонарушений, а также выявление и установление лиц, их подготавливающих, совершающих или совершивших;
- осуществление розыска лиц, скрывающихся от органов дознания, следствия и суда, уклоняющихся от уголовного наказания, а также розыска без вести пропавших;
- добывание информации о событиях или действиях, создающих угрозу государственной, военной, экономической или экологической безопасности Республики Казахстан.

В конечном счете и общесоциальные, и конкретные задачи оперативно-розыскной деятельности интегрируются в обеспечении справедливого правосудия по уголовным делам.

Правосудие – ядро уголовного процесса. Оно осуществляется только судом при максимальных правовых гарантиях. Решая конкретные задачи, оперативно-розыскная деятельность способствует предупреждению уголовных правонарушений. Чем успешнее они раскрываются, чем справедливее действуют органы судебной власти, тем эффективнее используется превентивная сила уголовного закона. Нераскрытые уголовные правонарушения, безнаказанность преступников – питательная почва для новых уголовных правонарушений,

ослабление правопорядка, создания обстановки незащищенности гражданина от преступных посягательств.

Также необходимым условием для достижения целей, поставленных нормами уголовного права посредством оперативно-розыскной деятельности особое значение имеет соблюдение установленных принципов оперативно-розыскной деятельности.

В соответствии со статьей 3 Закона Республики Казахстан от 15.09.1994 г. «Об оперативно-розыскной деятельности» принципами оперативно-розыскной деятельностью являются: соблюдение законности, соблюдение прав и свобод, уважение достоинства личности, равенства граждан перед законом, на основе конспирации, сочетания гласных и негласных методов, профессиональной этики.

Определяя принципы осуществления оперативно-розыскной деятельности, законодатель, таким образом, ввел ряд уголовно-правовых запретов на осуществление деяний, непосредственно связанных с практикой оперативно-розыскной деятельности: в главе 3 Уголовного кодекса Республики Казахстан («Уголовные правонарушения против конституционных и иных прав и свобод человека и гражданина») содержатся нормы, предусматривающие уголовную ответственность за нарушение неприкосновенности частной жизни (ст. 147 УК РК), нарушение тайны переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных или иных сообщений (ст. 148 УК РК), нарушение неприкосновенности жилища (ст. 149 УК РК) [1].

В этой связи оперативно-розыскные мероприятия, нарушающие конституционные права человека и гражданина, но проводимые на основании закона об оперативно-розыскной деятельности и соответствующих подзаконных актов, следует рассматривать как деяния, совершаемые оперативными работниками в состоянии крайней необходимости для устранения опасности, непосредственно угрожающей личности и правам данного лица или иных лиц, охраняемым законом, интересам общества или государства, если эта опасность не могла быть устранена иными средствами и при этом не было допущено превышения пределов крайней необходимости (ст. 34 УК РК).

Анализируя все вышеизложенное можно сделать вывод о том, что законодателем четким образом определены цели уголовного права, а также цели, задачи и принципы осуществления оперативно-розыскной деятельности. Цели оперативно-розыскной деятельности следуют параллельно целям уголовного права и дополняются ими.

Список использованных источников

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03 июля 2014 года №226–V ЗРК // ИС ПАРАГРАФ.
2. Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» от 15 сентября 1994 года №154 - XIII (с изм. и доп. по сос. на 18 января 2017 г.) // ИС ПАРАГРАФ.
3. Берлыбекова М.Е. Совершенствование оперативно-розыскной деятельности в Республике Казахстан // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан – Алматы. 2016. - №1(46). – С. 18-22.
4. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Учебник. 2-ое изд., перераб. и доп. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 504 с.

List of sources used

1. The criminal code of the Republic of Kazakhstan dated July 03, 2014 No. 226–V ZRK // is PARAGRAPH.
2. the law of the Republic of Kazakhstan "On operational search activities" dated September 15, 1994 No. 154 - XIII (as amended). and add. as of January 18, 2017) // is PARAGRAPH.
3. Berlybekova M. E. Improvement of operational search activity in the Republic of Kazakhstan // Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan – Almaty. 2016. - №1(46). – Pp. 18-22.
4. Bekmagambetov A. B., Revin V. P. Criminal law of the Republic of Kazakhstan. General part: the Textbook. 2nd ed., reprint. and add. – Almaty: Zheti Zhargy, 2015. – 504 p.

Сведения об авторе

Аманшиев Б.Б. – магистрант 1 курса НПМ Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова старший лейтенант полиции Алматы, Казахстан.

Аманшиев Б.Б. – Қазақстан Республикасы ІІМ мақ Есболатов атындағы Алматы академиясының ҰАТ 1 курс магистранты, Алматы полиция аға лейтенанты, Қазақстан.

Amanshiev B.B. – undergraduate 1 NPM Almaty Academy of the Ministry of interior of the Republic of Kazakhstan named after makan Esbulatova senior police Lieutenant Almaty, Kazakhstan

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ**

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО
И КРИМИНОЛОГИЯ**

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

Е.М. Бимолданов¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан, Алматы

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДАҒЫ КРИМИНОГЕНДІК ПРОЦЕСТЕР

Мақалада елдегі қылмыстық жағдайды анықтайтын, Қазақстан қоғамындағы криминогендік процестердің дамуының негізгі бағытын қарастырады. Қылмыстылықтың өсуіне ықпал ететін факторлар анықталды. Қылмыстылыққа әсер ететін криминогендік процестердің аумақтық ерекшеліктері қарастырылды. Криминогендік процесті зерттеуге теоретикалық талдау жүргізілді. Тұлғаның құқыққа-қайшы іс-әрекеттерді жасауына түрткі болатын факторларды бейтараптандыру арқылы қылмыстылықтың деңгейінің төмендеуін шешетін жолдар ұсынылды.

Мақалада автормен аймақтардағы қылмыстылықтың жалпы көрінісіне бірден емес, белгілі бір уақыттардан кейін әлеуметтік-экономикалық құбылыстар мен біздің қоғамда орын алып жатқан процестер, себебі, біріншіден, бұл әсер ету тетігі халықтың субъективтік факторының сипаттамасымен байланысты екендігін; екіншіден, егер олар тіпті жағымсыз болса да, бәрінен бұрын басқарушылық қызметте, қылмыстылықты ескертуде жеткіліксіз есепке алудың немесе бұл процестерді елемудің кері салдары болса да, қылмыстылық өздігінен экономикалық процестерді туғызбайтындығын корсетіледі.

Түйін сөздер: қылмыстылық, қылмыстық жағдай, қылмыстық құқық бұзушылықтар, криминологиялық зерттеулер, криминогендік факторлар.

Криминогенные процессы в современном казахстанском обществе

В статье рассматриваются основные тенденции развития криминогенных процессов современного казахстанского общества, определяющих криминогенную ситуацию в стране. Показаны факторы, влияющие на рост преступности. Рассмотрены региональные особенности криминогенных процессов, оказывающих влияние на преступность. Осуществлен теоретический анализ изучения криминогенных процессов. Предложены пути по решению снижения уровня преступности путем нейтрализации факторов, подталкивающих личность на совершение противоправных деяний.

Также в статье автором указывается на тот факт, что общая картина преступности в регионах видна не сразу, а проявляется через определенное время. На нее влияют социально-экономические явления и процессы, происходящие в нашем обществе, так как, во-первых, этот механизм воздействия связан с описанием субъективного фактора населения; во-вторых, недостаточный учет в деятельности по предупреждению преступности.

Ключевые слова: преступность, криминальная ситуация, уголовные правонарушения, криминогенные факторы, криминологические исследования.

Criminogenic processes in the present Kazakhstansociety

The main tendencies of development of criminogenic processes of the modern Kazakhstan society defining criminogenic situation in the country are considered in the article. Factors influencing the growth of crime have been identified. The regional peculiarities of criminogenic processes influencing crime are considered. A theoretical analysis of the study of criminogenic processes is carried out. Suggested ways to solve the decline in crime by neutralizing the factors pushing the person to commit unlawful acts.

In the article, the author points out that the overall picture of crime in the regions is not immediately, but after a certain period of time, socio-economic phenomena and processes occurring in our society, because, firstly, this mechanism of influence is related to the characteristics of the subjective factor of the population; secondly, even if they are negative, first of all, the negative consequences of insufficient consideration in management activities, prevention of crime, or ignoring these processes, crime does not spontaneously cause economic processes.

Key words: crime, criminal situation, criminal offenses, criminogenic factors, criminological studies,

Қазіргі заманауи криминологиялық зерттеулерде құқықтық тәртіп пен қылмыспен күресу саласының қарама-қайшы көрінісін айқындайтын, әртүрлі сипаттағы бағыттардың кең ауқымды шоғыры анықталып отыр. Еліміздегі қылмыстық шиеленіс деңгейіне қарай қалыптасатын қоғамдық көзқарас пен тіркеліп жатқан қылмыстылықтың статистикалық әралуандығы, әрекеті бойынша елдің шекарасынан асып өткен, ал мазмұны жеткілікті деңгейде зерделенбеген, жекелеген салалардағы едәуір әлеуметтік ахуалдар жайлы айтуға мүмкіндік береді.

Көптеген дамыған және дамушы елдерге, сондай-ақ экономикалық ауыспалы үлгісі бар мемлекеттерге тән, екі бағытқа ерекше мән беріп отыр. Бірінші бағыт – бұл қылмыстылықтың көлемі мен деңгейінің нақты және салыстырмалы түрде өсуі. Бұл бағыт кез келген елде, кез келген аймақта тек үнемі өсіп отыр дегенді білдірмейді, керісінше, ұзақ уақытты құрайтын кезеңге есептелген әлемдегі қылмыстылықтың орта статистикалық бағыты жайлы сөз болып отыр. Аталған заңдылықты осыдан жүз жыл бұрын атақты ғалым А Кетле, Ф. Лист тапқан болатын, одан кейін көптеген криминологтар да зерттей бастаған [1]. Осы бағыттың біршама елеулі ерекше құбылысы жайлы айтатын болсақ, өркениетке тиесілі байлықтың ұлғаюымен қатар, қылмыстылық та қарқынды түрде өседі, осыған байланысты қылмыстың өсу деңгейі халық санының өсуіне қарағанда едәуір тез болады екен.

Екінші бағыт – бұл қылмыстық жағдайдың нақты сандық-сапалы өзгерістерінен криминогенді процестерге әлеуметтік бақылау жасаудың қалыс қалуы. Аталған бағыт өзіне жағымсыз (құқыққорғау органдарының күштері мен құралдарының жеткіліксіздігімен байланысты қылмыстылықпен күресудің әлсіреуі) және сол сияқты жағымды (қоғамды демократияландыру, сот төрелігін ізгілендіру, елеулі түрде әлеуметтік қауіпті құрамайтын, адам өміріндегі қызметтердің бірқатар салаларын легитимизацияландыру) факторларын құрайтын, әртүрлі әлеуметтік ерекшеліктер қатарын біріктіреді.

Қазақстан Республикасы аумағында орын алатын, нақты қылмыстық жағдайға қатысты аталған екі бағыт өзіне тән мазмұнға ие болады және белгілі бір ерекшеліктермен сипатталады. Соңғы жылдардағы қылмыстылықтың жағдайы жөніндегі статистикалық және эмпирикалық мәліметтердің базалық ауқымдылығын талдай отырып, еліміздегі криминологиялық бағыттардың дамуының өзіне тән үш ерекшелігін атап кеткен жөн.

Біріншіден, қоғамды іштей бақылаған отандық және шетелдік ғалымдардың соңғы зерттеулері көрсеткендей, нарықтық қоғам мықты криминалды мүмкіндікке, жоғары криминогендікке ие екен, ол өз кезегінде қылмыстардың жаңа әлеуметтік қауіпті нысандарында көрініс тапқан, қазақстандық қоғамның криминализациялануының ұзақ мерзімді бағытын туғызды. Мұндай тәуелділікті ұзақ мерзімді трендтің бағыты деп есептеуге болады; сонымен бірге ол ағымдық кезеңнің статистикалық көрсеткіштеріне ғана емес, алдағы болашаққа да тікелей әсер етеді.

Бірқатар аумақтарда шаруашылық-пайдакүнемдік (экономикалық) қылмыстылықтың жоғарғы көрсеткіштері, басқаларға қарағанда, ең төмен деген қылмыстылықтың жалпы көрсеткіштерімен жасырынған.

Ең бастысы, бұл бағыт бүгінгі таңдағыалыс - жақын елдерде орын алып отырған, діни экстремизм сияқты қиратушы және әлеуметтік қауіпті құбылыстарды алдағы жоспарға қойып отыр. Және жекелеген фактілерді алға тартатын болсақ, егер біздің қоғам мен мемлекет осыған жол бермейтін, жолын кесетін іс-шараларды жалпы қолға алмаса, мұндай «болашақ» бізді де күтіп тұруы мүмкін.

Екіншіден, Қазақстанның шынайы өміріндегі криминологиялық көрінісінде тіркелген қылмыстылықтардың кенеттен өзгеруін байқауға болады. Бір жағынан, елімізде 1990-1997 ж.ж. кезеңінде жарқ еткен, қылмыстық әрекеттердің нақты санының өсуімен байланысты. Бұл статистикалық ерекше құбылыс қылмыстық жағдайға жүйелі талдау жасау үшін, үлгі боларлық маңызға ие, «дағдарысты қоғамның криминализациялануының барынша мүмкін жылдамдығын» ашып көрсетті. Басқа жағынан, 2015 жылғы статистикалық көрсеткіштерге қарасақ, тіркелетін қылмыстылықтың күрт өзгеруі, тіркелген қылмыстық жазаланушылық іс-әрекеттердің көлемінің едәуір өсуінде көрініс тапқан. Өкінішке орай, аталған құбылыс

қоғамның жаңадан басталған декриминализациялануы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік бермейді, себебі бірінші кезекте тіркелген қылмыстылықтың өсуі қылмыстық құқық бұзушылықтарды тіркеудің өзіндік тәртібінің өзгеруімен шарттасады.

Белгілі болғандай, кейбір авторлар себептер мен шарттардың жіктелуі қажеттігінен ғана емес, сондай-ақ мүмкіндігінен де бас тартып отыр. Сонымен, мысалы, әртүрлі жағдайларда көрініс тапқан қызметтердің өзгеруі түріндегі қылмыстылықтың тек қана себептері немесе жағдайлары ретінде әрекет ететін құбылыстарды бөлу мүмкін емес деп санайды [2].

Сол бір құбылыс себеп те, жағдай да бола алады. Бұл мәселе бойынша В.Н. Кудрявцевтің «шын мәнінде себеп пен жағдай орындарымен ауысқанмен, белгілі бір шектерде ғана орын алуы мүмкін. Мысалы, жеке адамның демографиялық мәліметтері құқық бұзушылықтың жалпы себебі бола алмайды» деп санаған көзқарасына қосыламыз [3].

Бұдан бөлек, А.И. Долгованың айтуынша, сол бір құбылыс, мысалы, тапшылық (дефицит) жағдай да (жекелеген жымқырудың) және себеп те (жалпы құбылыс ретіндегі мүлікті жымқыру) болуы мүмкін, ол бізге қылмыс түрі мен нақты қылмыс себебінің әртүрлі жоспарлы сипатын көрсетеді [2]. Біз осы тапшылықтың әртүрлі деңгейлерде, әртүрлі қатынастарда себеп не болмаса жағдай ретінде орын алып жүргенін анық көреміз.

Бүгін, көптеген ғалым криминологтар себептер мен жағдайларға бөлу үшін, бірыңғай белгілер қажет екенін түсінеді. Және қазіргі сәтте бұндай, жалпыға бірдей қабылданған белгі әлі жоқ. Бұл ретте С.И. Кургановпен келіспеуге болмайды, біршама криминологиялық зерттеулерде «қылмыстылықтың себептері», «қылмыстылықтың жағдайлары» сияқты терминдер енді қолданылмайды, оларды «қылмыстылыққа әсер ететін факторлар (себептер мен жағдайлар)» деген термин алмастырады [4].

Кейбір криминологтармен белгіленген ережелері бар оқулықтарда сол құбылыстар себептері, жағдайлары сияқты қарастырылады [5]. Басқа біреулері бәрі бірдей болатын, қажетті жағдайлардың сомасы ретінде себепін анықтайды, өйткені олар тергеудің басталуы үшін қажет [6].

Кейбір криминологиялық теорияларда себептер мен жағдайларды ажырату мәселесі мүлдем жоқ екенін аңғарамыз. Сонымен, мысалы, ХІХ – ғасырдың екінші жартысында бельгиялық статистик А. Кетлемен әзірленген «факторлардың көптілігі» теориясын айтуға болады. Оның негізгі ойы әр фактор басқалармен өзара тығыз әрекетте болатындығынан және барлық зерделенген факторлардан тұтастай жалпыланған доктринаны құрауға болатындығынан тұрады [1]. Сондықтан, біз жоғарыда айтып кеткендердің барлығынан кейін себептерді жағдайлардан сапалы түрде ажыратудың объективті критерийлерін орындамауды ұсынамыз. Біздің ойымызша, ол бәрінен бұрын теория үшін қызығушылық тудыртады. Бүгінгі таңдағы басты нәрсе – ол нақты алдын алу нәтижесі.

Зерттеу процесінде қылмыстылықтың аумақтық айырмашылығы зерттелетін аймақтарда болып жатқан, тұтастай процестердің ерекшеліктерімен анықталатындығы белгілі болды. Аумақтық айырмашылық, біріншіден, әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-мәдени, ұйымдастырушылық-басқарушылық, құқықтық сипаттағы болмыстардың аймақтық ерекшеліктерінің; екіншіден, аймақтардағы аталған болмыстардың динамикасының ерекшеліктерін ескеру қажет; үшіншіден, ескертушілік және құқыққорғау қызметінің сыртқы әлеуметтік бақылауының өзара әрекет етуінің әлсіз болуы немесе жоқ болуының қорытындысы болып табылады.

Үшіншіден, Қазақстан Республикасындағы криминалды жағдайдың статистикалық сипаттамалары құрамында айтарлықтай мерзімді синусоидальді компонентті құрайды. Бұл компонент қылмыстылықтың статистикалық көрсеткіштерінің ұзақ мерзімді бағыттардың қатарынан қалыпты ретте кейін қалып отырғанын көрсетеді. Қалыс қалудың амплитудасы әртүрлі сипатқа ие, бірақ өсу сатысынан кейін құлдырау, яғни қылмыстылықтың көлемі мен деңгейінің төмендеуі болады. Қазіргі уақытта «тербеліс» процесі жалпыкриминологиялық заңдылықтармен де, сондай-ақ ағымдағы факторлы ықпал етудің себептерімен де анықталатын, белгілі бір құлдыраудың толқынында тұр.

Аймақтардағы қылмыстылықтың жалпы көрінісіне бірден емес, белгілі бір уақыттардан кейін әлеуметтік-экономикалық құбылыстар мен біздің қоғамда орын алып жатқан процестер, себебі, біріншіден, бұл әсер ету тетігі халықтың субъективтік факторының сипаттамасымен байланысты; екіншіден, егер олар тіпті жағымсыз болса да, бәрінен бұрын басқарушылық қызметте, қылмыстылықты ескертуде жеткіліксіз есепке алудың немесе бұл процестерді елемеудің кері салдары болса да, қылмыстылық өздігінен экономикалық процестерді туғызбайды.

Сондықтан, осы үш бағыттың қайсысы және қандай күшпен жақын арадағы уақытта қалыптасатын жағдайға біршама ықпал ететіні, факторлы кешеннің қылмыстылыққа әсер ету қарқындылығымен және 2017 жылғы елдің әлеуметтік - экономикалық дамуының сценарийлік шарттарымен анықталады. Бұған қоса алдыңғы жылдардағыдай, әлеуметтік-экономикалық және саяси сипаттамалар басымдылық жағдайға ие болады, олардың қылмыстылықтың даму бағытына ықпал етуі жанама түрде, криминогенді, бейтарап және антикриминогенді факторлардың жиынтығы арқылы жүзеге асырылатын болады.

Ағымдағы криминогенді жағдай екі факторлы топтардың ықпалымен айқын сипатталады:

- сыртқы (қылмыстылыққа қатысты) криминогенді факторлар: экономикалық, әлеуметтік-саяси, құқықтық, ұйымдастырушылық, әлеуметтік-психологиялық, техникалық, медициналық-әлеуметтік, экологиялық, ақпараттық және басқалар;

- қылмыстылықтың ішкі факторлары – қылмыстың қайталануы, кәсібилік, қылмыстық ұйымдасушылық, қалыптасқан және қайта туындаған қылмыстық дәстүрлер, сонымен қатар жазасын өтеп, заңға бағынатын ортаға қайтып оралған тұлғалардың әлеуметтік-криминологиялық мәселелері.

2016 жылдың қорытындысы бойынша сыртқы криминогенді факторлардың кешені келесідей криминогенді құбылыстарды анықтайтын, бірқатар күрделі әлеуметтік-экономикалық мәселелерді құрайды: азаматтарды кірістері мен шығыстары бойынша мүлктік дифференциялау, халықтың жұмыспен қамтылу деңгейі, халықтың алкоголь мен есірткіге тәуелділігімен, сондай-ақ азаматтардың жүріс-тұрысына кері әсерін тигізетін өзге де нысандармен байланысты, қоғам санасының әлеуметтік-психологиялық және адамгершілік ауытқулары, облыстардың дамуының біркелкі еместігі.

Негізгі макроэкономикалық көрсеткіштер бойынша алдында жоспарланған жағымды өзгерістер, қоғамдағы әлеуметтік шиеленістің елеулі түрде өсуін ішінара алдын алды.

Соңғы жылдар бойы қылмыстылықтың сыртқы факторлы кешендерінің криминологиялық маңыздылығы дәрежесі біршама өзгерістерді бастан кешірді. Экономикалық-қаржылық, құқықтық, әлеуметтік-психологиялық мазмұндағы факторлар, еліміздегі қылмыстық ахуалдық жағдайға өзінің анықтаушылық әсерін күшейтіп келе жатқанын атап өткен жөн.

Экономикалық және қаржылық мазмұндағы факторлардың кешені соңғы 12-15 жыл ішінде криминогенді жағдайда кең таралған. Ол халықтың экономикалық сұраныстары мен қоғамның, әртүрлі әлеуметтік таптардың, топтардың, ұжымдар мен жекелеген тұлғалардың мүмкіндіктері арасындағы объективті қайшы көзқарастармен анықталған. Кез келген дамып келе жатқан қоғамға тән қарама-қайшылықтар, Қазақстанның реформалануының қысқаша тарихи кезеңінде (1990 жылдан қазіргі уақытқа дейін) ұшығып кетті. Криминогенді мазмұндағы біршама айрықша экономикалық факторлардың қатарына жоғарғы инфляцияны, күн санап өсіп келе жатқан жұмыссыздықты, кіріс деңгейі бойынша халықты поляризациялауды, экономиканың әлемдік нарықтағы жағдайға енжар бейімделуін, шаруашылық қызметтің «көлеңкелі» секторының жоғарғы кірісін, азаматтардың нарықтық қоғамдық-экономикалық қатынастардың талаптарына әлсіз бейімделуін, сондай-ақ қылмыстылықпен күрес жүргізу бойынша мемлекеттік шаралардың қаржылық жағынан жеткіліксіз қамтамасыз етілуін жатқызуға болады.

Қылмыстылық жағдайға әсер ететін факторларды егжей-тегжейлі талдау, қылмыстылық деңгейін анықтайтындардың ішіндегі ең маңыздысы болып, біздің қоғам

мүшелерінің келесідей негізгі өмір сүру салалары танылатындығын куәландырады: экономикалық, саяси, әлеуметтік және идеологиялық. Осы салалардың әрқайсысы диалектикалық өзара байланысты, тиісті қызмет қатысушыларының қызметі мен арақатынасының органикалық біртұтастығын көрсететінін ескеру қажет.

Кез келген қоғам мен біздің өміріміздегі шешуші рөлді экономика саласы алатыны артық емес. Қылмыстылықтың экономикалық факторлары туралы ілімді талдау, қоғамның қызмет ету заңдылықтарымен және экономика саласындағы қарама-қайшылықтармен шарттасқан, негізгі жағымсыз әлеуметтік құбылыстар мен процестерге төменде көрсетілгендер жатқызылғандығын айтуға мүмкіндік береді:

- 1) біздің қоғамда өндіріс пен тұтыну арасындағы айырмашылықтың бар болуы;
- 2) еңбек түрлеріндегі, нысандарындағы және жағдайларындағы қарама-қайшылықтар мен айырмашылықтардың болуы;
- 3) біздің мемлекеттегі халықтың материалдық қамтамасыз етілу деңгейіндегі айырмашылықтардың болуы.

Зерттеу қорытындысы көрсеткендей, қоғамның әлеуметтік-экономикалық таптарға күрт бөлінуі, өз кезегінде, кәсібін өрге домалатып отырған жекелеген кәсіпкерлердің арқасында өзінің материалдық жағдайын жақсартып алуға бағытталған, жұмысы жоқ жас балалардың қорқытып алушылықпен айналысу фактілерінен; бөтеннің мүлкін жоюдан, шетелдік қымбат көліктерге қатысты соңғы кездері жиіленіп кеткен тағылықтан бастап, әртүрлі нысандарда көрініс тапқан, халық арасында байлар мен кедейлер арасындағы шиеленіскен дау-дамайға әкеп соқтырады.

Ю.М. Антонянның: «адамдардың өмір сүруінің экономикалық жағдайлары мен экономикалық қатынастарына криминологиялық баға бере отырып, қылмыстылық қарама-қайшылық тұрғысынан тек қана экономикалық қатынастарды тудырмайтынын есте сақтаған жөн. Ең алдымен экономикалық механизмнің теңсіздігіне, экономикалық саясаттың кемшіліктеріне, сондай-ақ бөлу қатынастарының сипаты криминогенді болып табылады. Дәл осы факторлар қылмыстылықты шақыратын әлеуметтік дау-дамайларды тудырады» деген көзқарасымен біз де келісеміз [7].

Криминогендік мәнге жеткілікті түрде зерделенбеген, саяси факторлар да тән, бірақ әлемдік тарих бізге сансыз дәлелдемелер ұсынып отыр. Адамдардың ой-санасымен және мінез-құлқымен әрекет ету діни төзбеушілікпен толықтырылып, тереңдетілетін ұлтаралық қарама-қайшылықтарға мүмкіндік береді. Мысал ретінде, алыс және сол секілді жақын шетелдер - Украина, Сирияны айтуға болады. Осылайша, саяси факторлардың қатарына мыналарды жатқызуға болады: 1) басқарма билігін ұйымдастырудағы қайшылықтар; 2) демократия деңгейімен байланысты қайшылықтар; 3) заңдылықты қамтамасыз етудегі қайшылықтар.

Әлеуметтік саладағы қайшылықтар да криминогендік салдарға әкеп соқтыратыны сөзсіз. Аталған саланың криминогендік факторларына мыналар жатады: өмір сүру, тұрмысты, мәдениетті, әлеуметтік қызмет көрсетуді, демалысты, еңбекті, медициналық қамсыздандыруды, халықтың білімін ұйымдастырудағы кемшіліктер. Аталған қарама-қайшылықтардың нәтижесі ретінде көші-қон процестерінің ұшығуы, халықтың психикалық және тән саулығының дағдарысы, отбасылардың тарауы, халықтың ақыл-есінің дамымай қалуы мен психикалық ауруға шалдыққандардың үлкен салмағы, алкогольдіктің, есірткінің, уытқұмарлықтың және т.б. кең таралуын айтуға болады.

Жоғарыда айтылып кеткендерді түйіндей келе, әлеуметтік қатынастар саласындағы криминогенді факторларға мынадай топтамаларды бөліп қарастыруға болады: 1) отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында пайда болатын мәселелер; 2) ұлттық-этникалық қайшылықтар; 3) жастар ахуалындағы қайшылықтар; 4) ауыл-қала, шеткі аймақ-орталық сызбасы бойынша қоныс аудару түрлеріндегі өмірлік жағдайдағы қайшылықтар.

Аталған криминологиялық зерттеулер көрсеткендей, қоғамдағы тоқырау құбылыстары адамдардың мінез-құлқы мен олардың өмір сүру үлгісіне бірқатар өзгерістер әкелуге түрткі болды. Идеологиялық қателіктер әсіресе жастарға, одан кейін барлық біздің қоғамға ауыр

тиді. Олардың жекелеген топтары, көбінесе насихатталып жатқан зорлау, мейірімсіздік, сексуалдық азғындық және әлеуметтік енжарлық сияқты батыс субмәдениетінің ықпалына шектен тыс ұшырады [8].

Идеологиялық салада мынадай факторларды бөліп қарастыруға болады: 1) қоғамдық ой-сана, құқықтық сана, моральдық және адамгершілік жағдайындағы кемшіліктер; 2) білім беру мен тәрбие беру жағдайындағы қайшылықтар; 3) діни қайшылықтар.

Осылайша, қоғам өмірінің идеологиялық саласындағы кемшіліктер бірқатар криминогендік әлеуметтік-психологиялық факторларды тудырады. Оларға жатады: әлеуметтік жатақхана саласындағы халықтың жалпыға танылған адами қасиеттердің біраз бөлігінің жойылуы; халықтың қылмыстық заңнамамен санасу деңгейінің төмендеуі және оның құқықтық нигилизмі; құқық қорғау органдарына деген сенімділіктің жойылуы; этникалық, діни төзбеушілік; ішімдікке салыну; есірткіқұмарлық; жезөкшелік; халықтың біраз бөлігінің «қылмыстыстылыққа бет бұруы», қылмыстық субмәдениеттің таралуы.

Қоғамымыздың дамуындағы қайшылықтар, жоғарыда аталған негізгі салалармен қатар, тиісті криминологиялық факторларды туғыза отырып, қылмыстылықпен, оның құқықтық, техникалық қамтамасыз етілуімен күрес жүргізуді ұйымдастыруда көрініс табады.

Қылмыстық жағдайдың даму құрылысындағы құқықтық факторлардың кешені барлық қазақстандық құқықтық жүйені реформаландырудың күрделі процесімен сипатталады. Еліміздегі қылмыстық жағдайға нақты ықпал етуге байланысты, бірінші кезекте жағымсыз мазмұндағы келесідей факторлы құбылыстарды бөліп қарастыруға болады: заңнаманың тұрақсыздығы, қылмыстылықпен күрес саласындағы заңдардың енжар әрекеті, қоғамға қауіпті әрекеттерге қылмыстық-құқықтық баға беру мәселелері, құқыққолданушылық тәжірибенің жүзеге асырылмауы, сонымен қатар құқықтық тәртіп саласындағы басты бағыттарға тән, белгісіз процестер[9]. Қазіргі заманғы қылмыстылық көрінісіндегі әлеуметтік-психологиялық факторлардың кешені қоғамдық санада 12-15 жыл көлемінде қалыптасқан, маңызды өзгерістермен және қозғалыстармен сипатталады. Үлкейтілген түрдегі бұл өзгерістер келесі тізіммен айқындалады: әлеуметтік жатақхана саласындағы халықтың жалпыға танылған адами қасиеттердің біраз бөлігінің жойылуы; халықтың қылмыстық заңнамамен санасу деңгейінің төмендеуі және оның құқықтық нигилизмі; құқық қорғау органдарына деген сенімділіктің жойылуы; қылмыстық субмәдениеттің таралуы, этникалық, діни төзбеушілік; қоғамдық сананың өзінің адами қажеттіліктерін қанағаттандыру үлгісіне, сонымен қатар алкогольизм мен есірткіге құмарлықтың өсуінде айқындалатын жағымсыз әлеуметтік-психологиялық бағыттарға көшуі.

Келтірген жағдайлардан көретініміз, соңғы жылдары қылмыстың қайталануы, кәсіби және қылмыстық ұйымдасқан топпен жасалатын қылмыстылықтар еліміздегі жағдайға өз ықпалын тигізуді күшейтіп келеді. Бұл құбылыс қоғамдағы құқықтық тәртіптің барлық саласына да, сондай-ақ қылмыстылықпен күрес саласындағы жедел жағдайдың белгілі бір сегменттері үшін де айтарлықтай білінеді.

Жиынтықталған өзарабайланыс пен факторлық құбылыстардың кең ауқымының қылмыстық жағдайға өзара тәуелділігі, қазіргі замандағы қылмыстылықтың күрделі көрінісінде болатын өзгерістердің себептерін анықтауға мүмкіндік бере бермейді. Айтарлықтай қылмыстық мазмұндағы жекелеген факторлар, ресми түрде тіркелетін қылмыстылық динамикасында ұзақ уақыт бойы көрініс таппауы мүмкін. Және де керісінше, болып жатқан қылмыстық процестердің нақты мәнін өзгертпейтін, өзге факторлық әсерлер жекелеген тіркелетін көрсеткіштер динамикасына біршама ықпал етуі мүмкін.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Кетле А. Социальная система и законы, ею управляющие. - СПб., 1986. – 217 с.
2. Долгова А.И. Взаимодействие и причинность в системе научно-детерминистического подхода к изучению преступности// Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 35. - М., 1981. С.13-18.
3. Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений. - М. 1976. – 227 с.
4. Курганов С.И. Детерминизм и личность преступника // Сборник научных трудов. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1988. – С.85-91.
5. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. - М., 1984. – 158 с.

6. Овчинников Б.Д. Вопросы теории криминологии. - Л., 1982. – 149 с.
7. Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции. - М.: «Логос», 2004. – 199 с.
8. Бижанова А.Р., Жүнісова Г.Ә. Криминология: Жалпы бөлім. - Алматы: Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ҒЗЖРБЖҰБ. 2016. - 245 б.
9. Алауханов Е.О. Криминология (Қылмыстану). Оқулық. - Алматы: "Қазығұрт" баспасы, 2006. - 264 б.

List of sources used

1. Kettle A. social system and laws governing it. "No," I said., 1986. - 217 P.
2. Dolgova A.I. Interaction and causality in the system of a scientific-deterministic approach to the study of crime // Questions of the fight against crime. Issue 35. - М ..., 1981. S. 13-18.
3. Kudryavtsev V. N. Prichina pravonarusheny. Moscow, 1976-227 P.
4. Kurganov S. I. determinism and personality of the prestupnik. MOSCOW: VNIИ MVD OF THE USSR, 1988. - PP. 85-91.
5. Kuznetsova N. F. problems of criminological determination. Moscow, 1984 – - 158 P.
6. Ovchinnikov B. D. questions of the theory of criminology. - L., 1982 – - 149 P.
7. Antonyan Yu. M. Criminology. "I'm sorry," he said. Moscow: logos publ., 2004. – 199 P.
8. Bizhanova A. R., Zhunusova G. A. Criminology: General part. - Алматы: R & D of the Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan. 2016. - 245 P.
9. Alaukhanov E. O. Criminology (Criminology). Textbook. - Алматы: Kazygurt publishing house, 2006. - 264 P.

Автор туралы мәлімет

Бимолданов Ержан Малаевич – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі, з.ғ.к., Алматы, Қазақстан

Бимолданов Ержан Малаевич – Начальник кафедры уголовного права и криминологии Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, подполковник полиции, к. ю. н., Алматы, Казахстан

Bimoldanov Yerzhan Malevich – head of the Department of criminal law and criminology of the Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbolatov, police lieutenant colonel, candidate of law, Almaty, Kazakhstan

Ж.О. Саменова¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан, Алматы

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ЖЫНЫСТЫҚ ТИІСПЕУШІЛІГІНЕ ҚОЛ СҰҒАТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада автормен кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қол сұғатын қылмыстық іс-әрекеттердің негізгі қылмыстық-құқықтық аспектілері кеңінен ашылған. Жыныстық қылмыстардың тобын саралау мәселелері қарастырылған, сонымен қатар нормаларды бірыңғай қолдану мақсатында жыныстық бостандық пен жыныстық тиіспеушілік ұғымдарына анықтама береді, жыныстық қылмыстарға қылмыстық қол сұғушылық объектілері мазмұндалған. Мақалада зерделеніп отырған қылмыстық іс-әрекеттердің теориялық және тәжірибелік талдауларымен байланысты болашақта зерттелетін мәселелердің мақсатын белгілеу үшін қылмыстық құқық бұзушылықтардың қарастырылып отырған топтарының мәні мен мазмұнын ұғыну үшін пікірталас тудыратын сұрақтар бойынша әртүрлі пікірлер мысалға келтірілген.

Мақалада кәмелетке толмағандардың моральдық, психикалық және физикалық түрде денсаулығына, олардың жыныстық бостандығы мен жыныстық тиіспеушілігіне қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар кеңінен таралғандығы туралы айтылуда. Осыған қоса, бұл түрдегі қылмыстық құқық бұзушылықтардың қоғамға қауіптілік дәрежесі жоғары болып келеді, сәйкесінше оларды қорғаудың деңгейі сапалы, әрі дер кезінде болуы тиіс.

Түйін сөздер: жыныстық қылмыстар, жыныстық бостандық, жас балаларды азғындық жолға түсіру, жыныстық қол сұғылмаушылық, кәмелетке толмағандар, сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері, қылмыстық жауаптылық.

Некоторые проблемы уголовных правонарушений, посягающих на половую неприкосновенность несовершеннолетних

В статье автором раскрываются основные уголовно-правовые аспекты преступных деяний, посягающих на половую неприкосновенность несовершеннолетних. Рассмотрены вопросы классификации групп половых преступлений, раскрыты понятия и даны определения половой свободе и половой неприкосновенности для единообразного применения норм. Обозначены объекты преступных посягательств половых преступлений, определены родовая и непосредственный объекты. В статье приводятся различные мнения по дискуссионным вопросам для уяснения сущности и содержания рассматриваемой группы уголовных правонарушений, для обозначения целей дальнейшего исследования проблем, связанных с теоретическим и практическим анализом изучаемых преступных деяний.

В статье говорится о широком распространении уголовных правонарушений, посягающих на моральное, психическое и физическое здоровье несовершеннолетних, их половую свободу и половую неприкосновенность. Вместе с тем, преступные правонарушения данного вида являются высокой степенью общественной опасности, соответственно уровень их защиты должен быть качественным и своевременным.

Ключевые слова: половые преступления, половая свобода, развращение малолетних, половая неприкосновенность, несовершеннолетние, насильственные половые преступления, уголовная ответственность.

Some problems of criminal offenses that encroach on the sexual immunity of juveniles

In the article the author reveals the main criminal legal aspects of criminal acts that encroach on the sexual inviolability of minors. The issues of classification of groups of sexual crimes are considered, and concepts and definitions of sexual freedom and sexual inviolability for uniform application of norms. The objects of criminal encroachment of sexual crimes are outlined, including the generic and immediate objects. The article gives various opinions on discussion issues in order to clarify the essence and content of the group of criminal offenses in question for the purpose of further research into the problems associated with the theoretical and practical analysis of the criminal acts under study.

The article mentions the widespread use of criminal offenses that encroach on the moral, mental and physical health of minors, their sexual freedom and sexual inviolability. At the same time, criminal offenses of this type have a high degree of public danger, so the level of their protection should be high-quality and timely.

Key words: sexual crimes, sexual freedom, corruption of minors, sexual inviolability, minors, violent sex crimes, criminal liability.

Қоғамдық құндылықтар жүйесінде өмір сүруге, денсаулыққа, жыныстық тиіспеушілік пен жыныстық бостандыққа, сонымен қатар ар-намыс пен қадір-қасиетке деген құқықтар біздің мемлекетте, сол сияқты бүкіл әлемдік қауымдастықта да әлеуметтік құқықтардың ең маңыздысы ретінде айқындалады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабына сәйкес, адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумасынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды [1]. Алайда қоғамда, өздерінің жас шамасы мен физиологиялық ерекшеліктеріне қарай, мемлекет тарапынан баса назар аудару мен қорғауды қажет ететін азаматтардың осындай санаттары бар. Мұндай азаматтардың санатына жас балалар мен кәмелетке толмағандарды жатқызуға болады.

Кәмелетке толмағандардың моральдық, психикалық және физикалық түрде денсаулығына, олардың жыныстық бостандығы мен жыныстық тиіспеушілігіне қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар кеңінен таралған. Осыған қоса, бұл түрдегі қылмыстық құқық бұзушылықтардың қоғамға қауіптілік дәрежесі жоғары болып келеді, сәйкесінше оларды қорғаудың деңгейі сапалы, әрі дер кезінде болуы тиіс.

«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы №345 Заңының 10-бабында көрсетілгендей, әрбір баланың өмір сүруге, жеке басының бостандығына, қадір-қасиетіне және жеке өміріне қол сұғылмауға құқығы бар. Мемлекет баланың жеке басына ешкімнің тиіспеуін қамтамасыз етеді, оның тәнін және (немесе) жанын жәбірлеуден, адамдық қадір-қасиетін қатыгездікпен, дөрекілікпен қорлаудан, кемсітуден, жыныстық қатынас сипатындағы әрекеттерден, баланы қылмыстық іс-әрекетке және қоғамға жат әрекеттер жасауға тартудан, және оны адам мен азаматтың Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтары мен бостандығына қысым жасаудың өзге де түрлерінен қорғауды жүзеге асырады [2].

Қазақстандық заңнамалардың көптеген салалары балаларды әртүрлі құқыққа-қайшы іс-әрекеттерден қорғайтынын атап өткен жөн. Қылмыстық заң да балаларды қылмыстық қол сұғушылықтан қорғаудың бір құралы ретінде әрекет етіп, кәмелетке толмағандардың жеке құқықтарына, оның мүдделеріне қол сұғатын кез келген қылмыстық іс-әрекеттер үшін жауаптылықты көздейді.

Қазіргі уақытта, кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қатысты жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасау арқылы болатын қол сұғушылықтар кеңінен таралып, қоғам қауіпсіздігіне ұдайы үрей туғызып отыр. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 1-тарауында көрсетілген осы қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық-құқықтық нормалар жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың әртүрлілігі ретінде қарастырылады [3].

Осылайша, қылмыстық құқық бұзушылықтардың қарастырылып отырған тобының қоғамға қауіптілігі, жеке адамның жыныстық бостандығы мен жыныстық тиіспеушілігін шындап бұзатындығында, кәмелетке толмағандарды ыдыратып, олардың моральдық және физикалық дамуына кері әсерін тигізетіндігінде, жас балалар мен кәмелетке толмаған тұлғаларға қатысты сексуалдық сипаттағы әрекеттермен не жыныстық құштарлықты зорлық-зомбылық түрінде қанағаттандырумен ұштасатындығында болып отырғанын атап өтуге болады. Сондықтан да оларды жыныстық қылмыстар деп атаймыз.

Заң әдебиеттерінде «жыныстық қылмыстар» ұғымына әртүрлі анықтамалар келтіріледі. Сонымен, Я.М. Яковлев жыныстық қылмыстарды әртүрлі жыныстағы тұлғалар арасында жыныстық қатынастың тәртібі үшін қалыпты деп санайтын немесе жәбірленушінің жыныстық құштарлығын бұзатын, субъектінің жыныстық қажеттілігін немесе өзге де белгілі бір тұлғаның сексуалдық әрекеттерін қанағаттандыру мақсатында, қасақана жасалатын қоғамға қауіпті іс-әрекеттер ретінде анықтады [4].

В.П. Репин жыныстық қылмыстарды «кәмелетке толмағандар мен жас балалардың заңмен қорғалатын жыныстық тиіспеушілігіне, моральдық және физикалық тұрғыда

дамуына, сонымен қатар ересек адамдардың жыныстық бостандығына қол сұғатын, қасақана жасалатын қылмыстық әрекеттер» ретінде анықтады [5].

Саралау сұрақтарына байланысты, нормаларды дұрыс түсініп, қолдану үшін жыныстық бостандық пен жыныстық тиіспеушілікке қарсы барлық қылмыстық құқық бұзушылықтарды әртүрлі негіздерге сүйене отырып, саралауға болады. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың кез келген тобын, соның ішінде жеке тұлғаның жыныстық бостандығы мен жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау, тиісті қол сұғушылықтарды жүйелеуге, қорғау объектісін жан-жақты қорғау мен саналы дәрежесін бағалауға, сонымен қатар зерделеп отырған қылмыстық құқық бұзушылықтардың теориялық және тәжірибелік талдаумен байланысты, болашақта зерттелетін мәселелерді белгілеуге болады. Отандық әдебиеттерде жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралаудың критерийлері мен ықтимал саралау топтары жөнінде әртүрлі көзқарастар айтылады.

Сонымен, П.И. Люблинский өзінің жұмысында жыныстық қатынастар саласындағы қылмыстардың жеті тобын бөліп қарастырған: 1) некенің бекітілген нысанын бұзумен байланысты қылмыстар; 2) жекелеген тұлғалардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстар; 3) балалық шақ пен бозбалалық кездегі дұрыс жыныстық дамуын бұзатын қылмыстар; 4) жыныстық азғындатумен байланысты қылмыстар; 5) жезөкшелікті қудалау; 6) бөтен біреудің жезөкшелікпен айналысуына қылмыстық ықпал ету; 7) жыныстық қатынасты шектеу [6]. Алайда, аталған саралауды бағалай отырып, оның авторы тар мағынадағы жыныстық қылмыстар емес, керісінше, жыныстық қатынастар аясындағы қылмыстарды жүйелендіргенінесте сақтау қажет.

Н.Д. Дурманов пен М.И. Ковалев жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтардың өзіндік саралауын былай бөліп қарастырып, ұсынған: 1) әйелдердің денсаулығы мен арнамысына қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар; 2) кәмелетке толмағандардың қалыпты дамуына қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар; 3) еркек пен еркектің, әйел мен әйелдің жыныстық қатынас жасауына мәжбүр ету [7]. Аталған жағдайда, жалпы саралаудың негізінде жәбірленушілердің жынысына, жасына қарай сипаттамасы қылмыстық құқық бұзушылықты саралауды шиеленістіріп жібереді.

Қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасаудың тәсілдеріне қарай, Т.В. Кондрашова, И.Я. Козаченко жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтарды зорлық-зомбылық белгілері бар және зорлық-зомбылық белгілері жоқ деп саралауды ұсынады [8].

Баяндалған барлық саралаулар, жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтардың әртүрлі аспектілерін ұғынуға көмектесетіндіктен, міндетті түрде бар болғаны дұрыс. Алайда, қылмыстық құқықтағы жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралаудың едәуір тиімді белгілері болып, нақты қылмыстық қол сұғушылықтың тікелей объектісі саналады. Осыған байланысты барлық жыныстық қылмыстық қол сұғушылықтарды екі топқа бөліп, қарастыруға болады:

а) жыныстық бостандыққа қол сұғу: Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіндегі зорлау (120 б.); сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттер (121 б.); жыныстық қатынас жасауға, еркек пен еркектің жыныстық қатынас жасауына, әйел мен әйелдің жыныстық қатынас жасауына немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттерге мәжбүр ету (123 б.).

б) кәмелетке толмағандар мен жас балалардың жыныстық тиіспеушілігіне қол сұғу: Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіндегі зорлау (120 б.); сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттер (121 б.); он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау (122 б.); жыныстық қатынас жасауға, еркек пен еркектің жыныстық қатынас жасауына, әйел мен әйелдің жыныстық қатынас жасауына немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттерге мәжбүр ету (123 б.); жас балаларды азғындық жолға түсіру (124 б.).

Бұдан басқа, зорлық-зомбылық белгілері бар және зорлық-зомбылық белгілері жоқ топтарға бөлу керек, өйткені көпшілік құрамдарда зорлау қылмыстық құқық бұзушылықты жасаудың негізгі тәсілі ретінде болады.

Қарастырып отырған топтың объектісі ретінде, қоғамдағы қалыпты жыныстық қатынастар, жыныстық өмірдің қалыпты тәртібі айтылады. Мұндай қатынастардың элементтеріне: серіктестердің әртүрлі жыныстылығы, еріктілік, серіктестерімен тиісті жас шамасына жету, жыныстық жетілу, жыныстық серіктестік арасындағы жақын туысқандықтың болмауы, қалыпты жыныстық жолмен қарым-қатынас жасау жатады.

Жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтардың тектік объектісі, жеке адамдардың жыныстық тиіспеушілігі мен жыныстық бостандығын қамтамасыз ететін, қоғамдық қатынастардың жиынтығы болып табылады. Тікелей объектісіне қоғамға қауіпті әрекетпен бұзылған, нақты тұлғаның жыныстық тиіспеушілігі мен жыныстық бостандығына қол сұғумен байланысқан қоғамдық қатынастар жатады. Бізбен қарастырылған қылмыстық құқық бұзушылықтардың топтары кәмелетке толмаған тұлғалардың жыныстық тиіспеушілігіне қол сұғу.

Жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтардың тікелей объектісі туралы сұрақтар, біршама пікір-талас тудырады, өйткені ересектер мен кәмелетке толмаған тұлғалардың, тіпті жас балалардың жыныстық ықыласына қол сұғушылық, көптеген құқықтық аспектілерге қарай, жауаптылықты дифференциациялаудың әртүрлі дәрежесі бар болып келеді.

Заң әдебиеттерінде жыныстық бостандық деп, көбінесе тұлғаның өзінің сексуалдық қажеттілігін қалай қанағаттандыратынын өзі шешетіндігіне байланысты, адамның жеке бас бостандығының құрамдас бөлігі ретінде танылады. Ол ақыл-есі дұрыс, 16 жасқа толған адам [9].

Жыныстық тиіспеушілікке қол сұғатын қоғамға қауіпті іс-әрекет деп, 16 жасқа толмаған тұлғамен жыныстық қатынасқа түсуге абсолютті түрде тыйым салуды айтамыз, өйткені заңмен рұқсат берілгеннен бұрын жыныстық қатынасқа түсу кәмелетке толмаған тұлғалар мен жас балалардың денсаулығына зиян тигізіп қана қоймай, олардың азғындауына әкеп соқтырады, жасөспірімдердің жыныстық өмірге деген құштарлығының ерте бастан қалыптасуына қауіптілік туғызады. Бұл табиғат заңына қарсы келеді, сонымен қатар кәмелетке толмаған тұлғалардың физикалық, ақыл-ойы мен моральдық жағынан дұрыс дамуына және тәрбиеленуіне қауіп төндіреді. Бұдан басқа, жас цензі зорлық-зомбылық белгілері бар жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтарға ғана емес, сонымен қатар ерікті түрде жыныстық қатынас жасау кезінде де қатысы болады. Кәмелетке толмағандарға қарсы жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтардың қоғамға қауіптілігінің жоғары болуын, соңғылардың жыныстық тиіспеушілігін өрескел бұзатындығымен түсіндіруге болады.

Аталған мәнмәтінде жыныстық тиіспеушілік жыныстық бостандықтың құрамдасы болып табылады. Сондықтан жыныстық тиіспеушілікке қол сұғылса, жыныстық бостандыққа да қол сұғылды деген сөз. Негізгі объекіден басқа талдауға түсетін қылмыстық құқық бұзушылықтар қауіптілікке кәмелетке толмаған тұлғалардың тәндік және психикалық қол сұғушылығын, оның денсаулығы, өмірі, моральдық және рухани дамуы сияқты қосымша объектілерді жиі бұзуға әкеп соқтырады немесе бұзады.

Аталған қылмыстық құқық бұзушылықтардан жәбір көргендердің сипаттамасын Қылмыстық кодекстің нақты баптары бойынша берген дұрыс. Олар: ер жыныстағы немесе әйел жыныстағы кәмелетке толмағандар мен жас балалар болуы мүмкін. Жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтардың жәбірленушісі ретінде, тек қана әрекетке қабілеттілер емес, сондай-ақ әрекетке қабілетсіз тұлғалар да (есі дұрыс еместер мен жас балалар) болуы мүмкін. Сонымен, өзіне қарсы жасалып жатқан әрекеттің сипаты мен мәнін түсінбейтін, есі дұрыс емес адамдармен жыныстық қатынасқа түсу, жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып, зорлау деп бағалануы тиіс (120б.).

Осылайша, аталған сұрақты зерделей келе, жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамдық моральдың нормаларын өрескел бұзумен байланысты, жеке адамдарға елеулі ауыр түрде қол сұғушылықтардың бірі болып табылады, сондықтан да қылмыстық заңнама бойынша жеткілікті деңгейде қатаң жазаланады. Алдында айтып өткендерді қорытындылай келе, жыныстық қылмыстық құқық бұзушылықтар жеке адамның жыныстық бостандығы мен жыныстық тиіспеушілігіне қол сұғу арқылы қоғамдағы

сексуалдық қатынастың қалыптасқан тәртібін өрескел бұзатын, қылмыстық заңмен көзделген қоғамға қауіпті іс-әрекет ретінде анықтауға болады.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. - Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2015. - 44б.
2. Қазақстан Республикасының 2002 ж. 8 тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» №345 Заңы// АЖ Параграф.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. - Алматы: ЖШС "Издательство "Норма-К", 2016. - 240 б.
4. Яковлев Я.М. Половые преступления / Я.М. Яковлев. – Душанбе, 1979. -64 с.
5. Репин В.П. Уголовное право России. Особенная часть: учебник / В.П.Репин. – Юстицинформ, 2010. – 331 с.
6. Люблинский П.И. Преступления в области половых отношений / П.И.Люблинский. – М., 1965. – 27 с.
7. Дурманов Н.Д., Ковалев Н.И. Уголовное право. Общая и Особенная части: – Москва, Юрайт,2008. - 672 с.
8. Козаченко И.Я. Уголовное право. Особенная часть: учебник / И.Я.Козаченко, Г.П. Новоселов. – М.: Норма, 2008. – 500 с.
9. Борчашвили И.Ш.Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 1120 с.

List of sources used

1. Kazakhstan Respublikasynyn Konstitutsiyasi. - Almaty: ZSHS "Norma-K" publishing house, 2015. - 44b.
2. Kazakhstan Respublikasynyn 2002 W. 8 Tuesday "Kazakhstan Land let fry Turala" No. 345 Say// as MUCH as a Paragraph.
3. Kazakhstan Respublikasynyn Almasty codecs. - Almaty: JSC "Publishing house "Norma-K", 2016. - 240 b.
4. Yakovlev Ya. M. Sexual crimes / Ya. M.Yakovlev. – Dushanbe, 1979. - 64 p.
5. Repin V. P. Criminal law of Russia. Special part: textbook / V. P. Repin. – Us-ticinform, 2010. – 331 p.
6. lublinsky P. I. Crimes in the field of sexual relations / P. I. lublinsky. – M., 1965. – 27 p.
7. Durmanov N. D., Kovalev N. I. Criminal law. General and Special parts: – Moscow, yurayt, 2008. - 672 p.
8. Kozachenko I. Ya. Criminal law. Special part: textbook / I. Ya. Kozachenko, G. P. Novoselov. – M.: Norma, 2008. – 500 p.
9. borchashvili I. sh. Comment to The criminal code of the Republic of Kazakhstan. Special part (volume 2). - Almaty: Zheti Zhargy, 2015. – 1120 p.

Автор туралы мәлімет

Саменова Жулдыз – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы қылмыстық құқық және криминология кафедрасының оқытушысы полиция аға лейтенанты Алматы, Қазақстан

Саменова Жулдыз – преподаватель кафедры уголовного права и криминологии Алматинской академия имени М. Есбулатова МВД Республики Казахстан старший лейтенант полиции, Алматы, Казахстан

Samenova Zhuldyz – teacher of the Department of criminal law and criminology M. Esbolatov Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan, senior police lieutenantAlmaty, Kazakhstan

А.Б. Игенов¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан, Алматы

АДАМДЫ САУДАҒА САЛУДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Мақала адам саудасымен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау мәселелерін қарастырады. Автор осындай заңсыз әрекеттердің қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттамасын анықтайды, қылмыстық жауаптылық сұрақтарын зерделейді. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын және құқық қорғау органдарының адам саудасына қарсы іс-әрекетін жетілдірілуіне ерекше назар аударылады.

Автор адам құқықтары саласындағы бостандық әрекеттердің әртүрлі курстары арасынан таңдау жасау қабілеттілігін шамалайтын жеке немесе ұжымдық жағдай ретінде туралы айтады. Біреу немесе біреудің атынан белгіленген қандай да бір шектеулерсіз өзінің жеке еркіне сәйкес әрекет ету мүмкіндігіне бостандық. Жеке қол сұғылмаушылықтан заңсыз айыруға (мысалы, заңсыз қамаққа алу, ұстау, күштеп көшіру, құлдық) ұшырамауға кепілдіктен бостандық.

Автор адамдар өз қызметінің объективті жағдайларын таңдауда еріксіз, алайда олар осы қоғамның нормалары мен құндылықтары рұқсат еткен мақсаттарды немесе оларға қол жеткізу құралдарын таңдаудағы мүмкіндікті сақтаған кезде нақты және салыстырмалы бостандыққа ие болатындығын туралы айтады.

Түйін сөздер: трансұлттық қылмыстылық, қылмыстылыққа қарсы іс-әрекет, қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамы, адам саудасы, криминология, сипаттама.

Уголовно-правовые и криминологические характеристики торговли людьми

Статья посвящена рассмотрению проблем квалификации преступлений, связанных с торговлей людьми. Дается уголовно-правовая и криминологическая характеристика этого вида уголовных правонарушений, исследуются вопросы уголовной ответственности. Обосновываются предложения по совершенствованию уголовного законодательства Республики Казахстан и практики деятельности правоохранительных органов по противодействию торговли людьми.

Автор рассказывает о свободе в области прав человека как индивидуальной или коллективной ситуации, предполагающей способность делать выбор между различными курсами действий. Свобода на возможность действовать в соответствии со своей личной волей без каких-либо ограничений, установленных от кого-либо или от чужого имени. Свобода от гарантии не подвергаться незаконному лишению личной неприкосновенности (например, незаконному аресту, задержанию, насильственному выселению, рабству). В статье автор раскрывает, что люди вынуждены выбрать объективные условия своей деятельности, однако они имеют реальную и относительную свободу при соблюдении возможности выбора целей и ценностей этого общества или средств их достижения.

Ключевые слова: транснациональная преступность, противодействие преступности, состав уголовного правонарушения, торговля людьми, криминология, характеристика.

Criminally-legal and criminological characteristics of human trafficking

The article is devoted to the analysis of problems of qualification of crimes related to human trafficking. Criminal-legal and criminological characteristics of this type of criminal offenses are given, questions of criminal responsibility are investigated. The proposals for improving the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan and the practice of law enforcement agencies in countering trafficking in human beings are substantiated.

The author talks about freedom in the field of human rights as an individual or collective situation that approximates the ability to choose between different courses of action. Freedom to be able to act according to one's own will without any restrictions established on behalf of one or another. Freedom from Guarantee not to be subjected to illegal deprivation of personal inviolability (for example, illegal arrest, detention, forced eviction, slavery).

The author notes that people are arbitrary in choosing the objective conditions of their activities, but they have real and relative freedom when they maintain the ability to choose goals or means of achieving them, which are allowed by the norms and values of this society.

Key words: transnational criminality, counteraction to criminality, composition of criminal offenses, human trafficking, criminology, description.

Адам саудасы қылмысы құрамының белгілерін зерттеуге келмес бұрын, «Жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» ҚР ҚК 1-тарауындағы қылмыстарға жалпы сипаттама беруді қажет деп санаймыз, өйткені адам саудасы да осы тарауға кіреді.

Қазақстан Республикасы ҚК Ерекше бөлігінің 1-тарауы қылмыстық заң құралдарымен адамның өмірін, денсаулығын, жеке бостандығын, ары мен намысын қорғайтын нормаларды біріктіреді, себебі бұл құндылықтар «жеке адам» ұғымының құрама элементтері болып табылады. Әлеуметтік құқықтардың біртұтас кешеніне ие биологиялық тіршілік иесі ретіндегі жеке адамды осы тараудағы қылмыстардың тектік объектісі деп санау керек. Осы тарауда көзделген қылмыстардың түрлік объектісіне келер болсақ, ол адамның өзінің жеке бостандыққа, ары мен намысына ажырамас құқықтарын іске асыру барысында қалыптасатын қоғамдық қатынастардан түзілетін құрамдас бөлігі болып табылады.

Қылмыстық құқық теориясында қылмыстардың құрамдарын жіктеу, кодификациялау кезінде Қылмыстық кодекстің бөлімдерін, тарауларын қалыптастыру оның объектісін анықтаудан басталатындығы баршыға мәлім. Қылмыстар өзара ең алдымен олар қол сұғып жатқан объектінің құндылығына қарай ажыратылады. Объектінің құндылығы қылмыстың қауіптілігін алдын ала анықтайды. Қылмыстың объектісін дұрыс анықтаудың териялық және практикалық маңызы зор, өйткені қылмыстық қол сұғушылық объектісі көбінесе қылмыстың нақты құрамының заңдық құрылымын, қылмыстық заңнаманың Ерекше бөлімдегі оның орнынаықандайды. Қылмыстық құқық бұзушылық объектісі қылмыстық қол сұғушылықтың бірін басқасынан елеулі түрде бөліп көрсетуге көмектеседі, бұл ретте қылмыстардың бір-бірімен байланысты, мысалы, әрекет ету тәсілі бойынша сырттай сәйкес келетін, бірақ әртүрлі әлеуметтік мазмұндағы және бағыттағы құрамдары әртүрлі заңдық дәрежеге ие болады.

Б.В. Здравомыслов, Ю.А. Красиков және А.И. Рарог секілді ғалымдар тобының пікірінше: қоғамдық қатынастар, бірақ барлығы емес, тек оның қолданыстағы қылмыстық заңмен қорғауға алынған бөлігі ғана қылмыс объектісі деп түсініледі [1].

Л.Ч. Сыдыкова басқа пікірді ұстанады, оның пікірінше кінәлі адамның қоғамдық қауіпті және құқыққа қарсы әрекеті бағытталған және ол зиян келтіретін не оны келтіру қаупін төндіретін игілік қылмыс объектісі болып саналады [2]. Е.М. Бимолданов пен А.М. Марат осыған ұқсас пікірді ұстанады [3].

Кез келген қылмыстың қол сұғушылығының тікелей объектісін айқындау аса маңызды мәнге ие, себебі ҚК Ерекше бөлігінде көзделген қылмыстық әрекеттердің жалпы жүйесіндегі нақты қылмыстардың орнын және әрекеттің әрі қарай дұрыс дәрежеленуін анықтайды.

Заң әдебиетінде, атап айтқанда, ҚК түсініктемелерде адамды ұрлау, адам саудасы, бас бостандығынан заңсыз айыру, психиатриялық стационарға заңсыз орналастыру секілді нормаларды зерттеу кезінде жеке бас бостандығы тікелей объекті ретінде көрсетіледі, бірақ бас бостандығының өзінің мазмұны берілмейді. Бұл өз кезегінде жеке бас бостандығы мен жалпы бас бостандығының қылмыстық-құқықтық анықтамасын зерттеу ойын қозғайды.

Жеке бас бостандығы адамның негізгі ажырамас құқықтарының бірі болып табылады. Сонымен, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің (1966) 9-бабында, сондай-ақ Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының (1948) 3-бабында әрбір адамның бас бостандығына және жеке қол сұғылмаушылыққа құқығы бар делінген [4].

Адам құқықтары саласындағы бостандық әрекеттердің әртүрлі курстары арасынан таңдау жасау қабілеттілігін шамалайтын жеке немесе ұжымдық жағдай ретінде түсініледі. Біреу немесе біреудің атынан белгіленген қандай да бір шектеулерсіз өзінің жеке еркіне сәйкес әрекет ету мүмкіндігіне бостандық. Жеке қол сұғылмаушылықтан заңсыз айыруға (мысалы, заңсыз қамаққа алу, ұстау, күштеп көшіру, құлдық) ұшырамауға кепілдіктен бостандық.

Бостандық – адамның өзінің мүдделері мен мақсаттарына сай әрекет етуге, таңдауын жүзеге асыруға қабілеттілігі. Адамдар өз қызметінің объективті жағдайларын таңдауда еріксіз, алайда олар осы қоғамның нормалары мен құндылықтары рұқсат еткен мақсаттарды

немесе оларға қол жеткізу құралдарын таңдаудағы мүмкіндікті сақтаған кезде нақты және салыстырмалы бостандыққа ие болады.

Біздің көзқарасымыз бойынша, бостандық абсолюттік емес, ол салыстырмалы, ол біздің оны іске асырудың қандай жолын таңдайтынымызға байланысты. Нақты мән-жайларға және мүмкін объективті себептерге байланысты адам бір бостандыққа ие болып, сонымен қатар басқа бостандықтан айырылуы мүмкін. Біз адамның жеке физикалық бостандығы деп еш кедергісіз ерікті шешімдер қабылдау, өз еркімен өзінің болатын орнын, қозғалу бағытын анықтау, еңбекті және заңмен тыйым салынбаған өзге де қызметті таңдау мүмкіндігін қарастыру керек деп санаймыз.

Ісы салада жүргізген зерттеулер көрсеткендей, көбінесе адам саудагерлерінің құрбандары жас әйелдер мен кәмелетке толмағандар болады, салдарында оларды жезөкшелікпен айналысуға мәжбүрлейді.

ҚК 128бабына сәйкес, адам саудасының объективті жағы мынадай бірқатар балама әрекеттерден тұрады: адамды сатып алу-сату немесе оған қатысты өзге де мәмілелер жасасу, сол сияқты оны қанау не азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу, сондай-ақ қанау мақсатында өзге де іс-әрекеттер жасау.

Аталған әрекеттердің кез-келгенін жасау адам саудасы қылмысының аяқталған құрамын құрайды. Сәйкесінше, адам саудасы күрделі дара қылмысқа жатады.

ҚК 128бабы 1бөлігінде заң шығарушы адамды қанау мақсатында *азғырып көндіруді* дербес әрекет, адам саудасының объективті жағы ретінде бөліп көрсеткен, ол бір немесе бірнеше адамды кез-келген тәсілмен және кез-келген сылтаумен белгілі бір жұмыстарды орындау немесе қызмет көрсету үшін оларды пайдалануға келісуге көндіру деп түсініледі [5].

Азғырып көндіру «тірі тауар» ретінде шығуға ашық түрде ұсыныстан не болмаса мүдделі тұлғалар тарапынан қорғаншылыққа көрінеу жалған сөз бере отырып, ықтимал заңды жұмысқа пайдалануға көндіруден байқалуы мүмкін. Азғырып көндіру өзінің мәні бойынша азғырып көндірілетін адамға зорлықсыз психикалық ықпал ету болып табылады [1, б. 88]. Азғырып көндіру әрқашан азғырып көндірілетін адамның азғыру міндеттерін орындауға бағытталған қандай да бір әрекеттерді орындауға келісім беруіне бағытталған әрекетті білдіреді. Азғырып көндірудің тәсілдері әртүрлі болуы мүмкін: көндіру, сөз беру, бопсалау, қоқан-лоққы көрсету және т.с.с.

Жезөкшелікпен айналысуға тартуды, біздің көзқарасымыз бойынша, қанау мақсатындағы адам саудасы нысандарының бірі ретінде азғырып көндіруден бөліп көрсету керек. Адам саудасымен байланысты әрекеттер, әдетте, тек жезөкшелікпен айналысуды ғана емес, сондай-ақ сексуалдық қанаудың басқа да нысандарын білдіретін қанау мақсатында жасалады. Жезөкшелікке тарту кезінде кінәлі адам басқа мақсатты көздеуі мүмкін, мысалы: кек алу, есесін қайтару және т.с.с., не болмаса мүлдем ешқандай мақсатты көздемеуі мүмкін.

Адам саудасын қоғамдық адамгершілікке қарсы қылмыстардан айыру ақшалай сыйақыға әйелді клиентке апаратын сутенер әрекеттерінің, егер әйелге бірнеше күнге «тапсырыс берген» жағдайдың өзінде, адам саудасы болып табылмайтындығында. Бұндай әрекеттерді жезөкшелікпен айналысуға тарту (ҚК 308бабы) не жезөкшелікпен айналысуға арналған притондарды ұйымдастыру немесе ұстау (ҚК 309бабы) секілді арнаулы нормалар бойынша жіктеу қажет [5]. Көпжылдық тәжірибе барысында адам саудагерлері құрбанын өзінің торына түсіру үшін әркез шеберлене отырып және жаңа тәсілдерді ойлап тауып, өзінің азғырып көндіру әдістерін жетілдіреді. Біз азғырып көндірудің ең типтік әдістерін қарастыруды ұсынамыз. Азғырып көндіру тәсілдері өте әртүрлі екендігін бірден атап өткіміз келеді. Азғырып көндірудің аса кең тараған әдісі жұмысқа қабылдау туралы хабарландырулар. Әдетте, хабарландырулар аса танымал және кең тараған газеттер мен журналдарда жарияланады, жүгіртпе жолдар түрінде теледидарға, сол сияқты Ғаламтор желілеріне орналастырылады. Қала көліктеріне және хабарландырулар тақталарына хабарландыру түрінде жапсырылады. Қағида бойынша, хабарландыруда жиі Еуропа елдерінде де, сол сияқты Азия елдерінде де еңбектің ең тиімді шарттары ұсынылады: жоғары

ақы төленетін жұмыс, адамдарды бірден тарту үшін тіл білуі, ерекше кәсіби дағдылары міндетті емес, ашыналық жоқ, тамағы жақсы, тұрғын үй тегін және т.с.с.

Әйелдер мен балаларды саудалаушылар өз құрбандарын ұлттық және халықаралық шекаралар арқылы өткізіп жіберудің әртүрлі тәсілдерін пайдаланады. Кейде олар жұмысқа орналастыру жөніндегі ресми жайлы агенттіктер, турагенттіктер, демалыс пен ойын сауықтық ұйымдастыру жөніндегі фирмалар немесе некелік компаниялар арқылы әрекет етеді. Халықаралық шекараларды кесіп өту үшін заңды құжаттарды пайдаланады, содан кейін құрбандары не жоғалып кетеді, не визалық тіртіпті бұзады. Бірақ саудагерлер түпнұсқа визалар алу үшін жалған (немесе түзетілген және жасанды) құжаттарды да пайдаланады.

Құрбандар өзінің айналасындағы шындықты барабар бағалауын доғарады және шетелдегі жоғары ақы төленетін жұмыс туралы шындыққа жанаспайтын ұсыныстарға келісе отырып, жиі бұрыс шешімдерді қабылдайды. Олар, мысалы, олардың таныстарымен болған жағдай өздерінің де басына келмейді деп әрқашан сенеді.

Әдеттегідей, Қазақстан азаматтарын оның шегінен тыс елдерде жұмысқа орналастырумен айналысатын фирмалар мен агенттіктердің осындай қызметтерді көрсетуге рұқсаты болуы керек.

Азғырып көндірудің келесі тәсілі – «неке агенттіктері» немесе Ғаламтор арқылы жүзеге асырылатын таныстыру қызметтері. Әйелдерді шығару схемасы заңды негізде құрылады – әйелді оған үйленемін деп сөз берген ер адам қонаққа шақырады. Ол қонақ болу визасын алып, тағайындалған елге келеді. Шақырған ер адам әйелмен біраз уақыт тұруы мүмкін, сосын оны бардельде жезөкшелікпен айналысуға мәжбүрлейді, не болмаса заңсыз баю мақсатында оны секс-индустрияға қайта сатуы мүмкін.

Азғырып көндірудің тағы бір тәсілі көпшілік іс-шаралар – сұлулық байқаулары, суреттер байқаулары, студияда фотомодельдерді, манекенщицаларды іріктеу және тағы басқа арқылы жүзеге асырылады. Осындай іс-шараны ұйымдастыру мұқият ойластырылған және іс-шараға қатысушыларды фотомодель немесе манекенщица ретінде жұмысқа орналасудың шынайылығына сендіруге есептелген.

Азғырып көндіру тәсілдерінің келтірілген тізімінің таусылмайтындығын атап өту қажет.

Заң әдебиетінде азғырып көндіру кейде адамдардың белгісіз тобына бағытталған жарнамамен, үгіт-насихатпен, ұсыныстармен теңдестіріледі. Бұндай әрекеттерді азғырып көндіру деп санауға болмайды, өйткені мәміленің екінші тарабы жоқ.

Адам саудасы секілді қылмыстың объективті жағының келесі белгісі тасымалдау болып табылады. *Тасымалдау* – бұл көліктің кез-келген түрімен адамдардың бір жерден екінші жерге із жүзінде орнын ауыстыруы. Тасымалдау құпия түрде де, мысалы, үлкен жүкті автокөліктердің жүк салатын бөліктерінде, сол сияқты ашық түрде де жүзеге асырылады. Тасымалдауды оны жүзеге асыру басталған сәттен бастап аяқталған деп санау керек. Тасымалдаудың қашықтығы мен ұзақтығы маңызды емес [6]. Жұмыс күшін сатушы да, сатып алушы да болып табылмайтын адам тасымалдаушы болады.

Тасымалдау – әрі қарай қанау үшін көліктің кез келген түрі арқылы адамдардың бір жерден екінші жерге із жүзінде орнын ауыстыру немесе із жүзінде орнын ауыстыруды ұйымдастыру (визаларды рәсімдеу, билеттерді сатып алу) деп түсінуіміз керек. Тасымалдаушылар бірнеше болатындықтан, онда тасымалдаудың тікелей қанау орнына жүзеге асырылуы міндетті емес. Құрбанның орнын ауыстыруы зорлықпен немесе өз еркімен болуы мүмкін. Кейде адамдар оларға ұсынылған жұмысқа орналасу үшін басқа жергілікті мекенге немесе шетелге өз бастамасы бойынша шығады. Бұл жағдайда құрбанның өз еркімен орнын ауыстыруы орын алады. Егер жәбірленушілерді тасымалдауды жүзеге асырушы адам тасымалдаудың шынайы мақсаты туралы хабардар болмаса, онда бұндай әрекет қылмыстың осы құрамының объективті жағын құрмайды (мысалы, жәбірленушілерді тасымалдау үшін жалданған автобустың жүргізушісі). Бірақ құрбандарды тасымалдау үшін автобусты жалдаушы және осындай жалдаудың мақсатын ұғынатын адам қылмыстың осы құрамының объективті жағын орындайды.

Сондай-ақ қылмыстың объективті жағының белгілерінің бірі ретінде заң шығарушы *жасырушылықты* көздейді.

Адам саудасы кезіндегі жасырушылықты құқық қорғау органдарынан немесе мүдделі адамдардан жәбірленушілердің тұрған жерін жасыруға бағытталған кез-келген әрекеттер: жалған құжаттарды беру (оларды дайындау қосымша біліктілікті талап етеді), жалған мәліметтерді хабарлау, жәбірленушілерді арнаулы жабдықталған жайларда (жертөлелерде, шанақтарда және т.с.с.) жасыру ретінде анықтауға болады. Жасырушылық тек қана жәбірленушіні іс жүзінде жасырудан ғана емес, сол сияқты жәбірленушіні табуды қиындататын өзге де әрекеттерден (сырт келбетін өзгерту, физикалық және психикалық белсенділігін дәрі-дәрмектермен басу) көрінеді.

Адам саудасы қылмысының объективті жағының келесі әрекеті бір тарап ақыға адамды тұрақты иелену үшін сатып алатын, ал екіншісі – сататын мәміле деп түсінілетін *адамды сатып алу-сату* болып табылады.

«Сатып алу-сату» термині азаматтық құқықтан кіріктірілген. Біздің көзқарасымыз бойынша, сатып алу-сатуға азаматтық-құқықтық анықтама беруге қатысты ғалым-заңгерлер өткізген пікірталасөбден орынды. Бірқатар ғалымдардың пікірі бойынша адамға қатысты мәмілені жүзеге асыру азаматтық-құқықтық тұрғыдан мүмкін емес, өйткені адам түптеп келгенде зат емес, ал оны сату егер сатып алушы осы заттың иесі болған жағдай да ғана мүмкін болады [7].

Адамды сатып алу-сату – бұл адамның ақша, мүлік немесе мүлікке құқық түріндегі белгілі бір сыйақыға адамды немесе бірнеше адамды бір адамның (сатушының) иелігінен екінші адамның (сатып алушының) иелігіне беру бойынша заңсыз әрекеті. Мүлік үшін төлем берешектерді есептен шығару, мүліктік сипаттағы қандай да бір қарымта қызметтер түріндегі және т.с.с. әртүрлі нысанға ие болуы мүмкін. Сату әрқашан өтеумен аяқталады, өтеусіз ол аяқталуы мүмкін емес.

Сатып алу-сату кезінде «тірі тауарды» тікелей пайдалануға ниеттенген адам да, сол сияқты оны қайта сату және одан мүліктік пайда алу мақсатында оны сатып алатын адам да сатып алушы болады. Өйткені сатып алу-сату – бұл екі жақты мәміле, онда мәміледе екі тарап та, яғни сатушы да, сатып алушы да жауапты болады.

Адам саудасы қылмысы құрамының субъективті жағы кінә, себеп және қылмыс жасау мақсатының жиынтығымен берілген.

Қылмыс құрамының субъективті жағын анықтау адамның қылмыстық әрекеттерін дәрежелеу кезіндегі міндетті үдеріс болып табылады және ұқсас құралдарды бір-бірінен ажырату, әрекет пен оны жасаған адамның қоғамдық қауіптілік дәрежесін анықтау тұрғысынан маңызды мәнге ие.

Қылмыстың сыртқы сипатын көрсететін объективті жағынан айырмашылығы, субъективті жағы адамның ішкі психикалық қызметінен білінеді.

Адам саудасының субъективті жағы тікелей ниетпен және арнаулы мақсатпен, атап айтқанда адамды қанау не өзге де пайда алу мақсатымен сипатталады.

Айып қылмыстың субъективті жағының белгісі ретінде пиғыл немесе абайсыздық нысанында көрінетін, адамның өзі жасаған қоғамдық қауіпті әрекетке және оның салдарларына психикалық қатынасын білдіреді. Қылмыстық заң айыптың екі нысанын ажыратады – бұл қасақаналық және абайсыздық. Адам саудасы – бұл тек тікелей қасақаналықпен ғана жасалатын қылмыс. Бұл жағдайда адам саудасы қылмысының субъективті жағының белгісі ретінде пиғылдың мазмұны кінәлі адам қанау немесе өзге де пайда алу мақсатында адамды азғырып көндіру, тасымалдау, жасыру, беру немесе сатып-алу сатуды жүзеге асырады, өз әрекетінің қоғамдық – қауіпті салдарларын алдын ала болжайды және адам саудасын жасауды қалайды деген фактіні ұғынудан тұрады.

Кінәлі адам өзінің адам саудасымен айналысып жақандығын толық түсінеді және сол әрекеттерді жасауды қалайды, сондай-ақ ықтимал салдарлардың орын алатындығын, соның ішінде қанау мақсатына қол жеткізетіндігін түсінеді. Себептер мүлдем әртүрлі болуы

мүмкін, бірақ көп жағдайда материалдық және жеке пайда алуға тырысудан байқалатын пайдакүнемдік себепкер болады.

Қылмыстың субъективті жағының міндетті белгісі ретінде заң шығарушы адам саудасын жасаудың арнаулы мақсатын – адамды қанау немесе қандай да бір пайда алу мақсатын белгілейді.

Біздің көзқарасымыз бойынша, адам саудасын қылмыстандыру, адамды қанау мақсатын көрсетпей де, өте орынды болып табылады. Өйткені, адамды мәміленің жасалатын мақсатына қарамастан мәміленің мәні ретінде затпен теңестіруге, біздің көзқарасымыз бойынша, жол берілмейді.

Адам саудасы жағдайында қанау деп үй қызметшісін құлдыққа салу немесе далаларда, фабрикаларда, құрылыс саласында, сондай-ақ секс-индустрияда мәжбүрлі түрде жұмыс істейтін жүздеген адамдардың еңбегіне ақы төлемеу түсініледі.

Қанауға жұмыскер өзінің тұратын елінен шығарға дейін қол қойылған келісімде (шартта) көзделген жалдау шарттарын өзгертуді қоса, бірқатар тактикалық амалдарды қолдану, жол жүру құжаттарын (паспортын, әуе билетін және жеке куәлігін және т.с.с.) алып қою, қозғалу бостандығын шектеу, күш қолдану қауіпін төндіру және еңбек ақысын кешіктіру және т.с.с. тән.

Адам саудасының субъектісін қарастыру кезінде, адам саудасы қылмысының негізгі құрамының субъектісі 16 жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға екендігін атап өту керек (ҚР ҚК 15бабының 1бөлігі). Заң қылмыс субъектісіне арнаулы талаптарды белгілемейді, сондықтан ол кез-келген есі дұрыс адам болуы мүмкін. Есі дұрыс деп адамның өз әрекеттеріне есеп беру және оны басқару қабілеттілігі түсініледі.

Қағида бойынша, осы қылмыстың субъектілері – бұл адам саудасының күрделі тәсілін қамтамасыз ететін, өзара байланысты әрекеттер тізбегіндегі (азғырып көндіру, алу, орнын ауыстыру, жасыру, сатып алу-сату, қанауды ұйымдастыру) буынды құрайтын адамдар. Алайда өзі жалғыз сатып алу-сатудың бір фактісін жасаған адам да субъект бола алады. Бұл адамды сатушы да, сол сияқты оны сатып алушы да болуы мүмкін.

Заманауи адам саудасы барлық халықтар үшін көп аспектілі қауіпті білдіреді және адам құқықтарын ең дөрекі және ең қатал бұзуға алып келетін, құлдықтың заманауи нысаны ретінде қарастырылады.

Адам саудасы проблемасы ауқымын анықтау мүмкін емес, заманауи қоғамның ең жағымсыз құбылыстарының бірі болып табылады. Қазақстан өзінің географиялық орналасқан жерімен адамдарды басқа елдерге тасымалдау үшін ең тиімді жол болып табылады.

Қылмыстық істерді, сондай-ақ халықаралық ұйымдардың әртүрлі есептерін зерделеу және талдау адам саудасы трансұлттық топтық ұйымдасқан қылмыстық түрлерінің бірі болып табылады деген тұжырым жасауға әкеледі. Сонымен қатар адам саудасы, криминалдық бизнестің бір түр ретінде, жеке мемлекеттерден әлдеқашан тысқары шыққан және халықаралық қылмыстық саласында басты орындардың бірін ала отырып, әлемдік ауқымға ие болған, адамзаттың ең күрделі проблемаларының бірі болып табылады. Адам саудасы нарығының қарқынды кеңеюі осы криминалдық бизнестің жоғары пайдалылығымен және қылмыстық әрекеттің басқа түрлерімен салыстырғанда қауіп-қатердің төмен деңгейімен себептеледі. Адам саудасынан заңсыз жинаған капиталдары қылмыстық топтардың қаржылық базасын нығайтуға кетеді. Сонымен, БҰҰ-нің бағалауы бойынша, тек адам саудасынан ғана ұйымдасқан қылмыстық топтар жыл сайын 3,5 млрд. доллар пайда табады екен[8].

Адам саудасы бойынша қылмыстық істер материалдарын талдау бүгінгі күні адам саудасы құрбандарын шекара арқылы алып өтудің бірнеше бағдарларының мәлім екендігін көрсетеді. Көбінесе құрбандарды Қазақстанға ауыл шаруашылығында, мал шаруашылығында және құрылыста пайдалану мақсатында, Ресейге ауыл шаруашылығында, құрылыста және тоқыма өнеркәсібінде мәжбүрлі еңбекке тарту үшін әкетеді.

Сексуалдық қанау үшін әкету бағдарларының ең жиі кездесетіні – бұл Турция, БАЭ және Қытай, сирек Оңтүстік Корея.

Адам саудасын жасау тәсілдеріне келер болсақ, онда біз адам саудасын жасаудың аса жиі кездесетін нұсқаларының бірнешесін бөліп көрсете аламыз. Бірінші және аса жиі кездесетін тәсілі, немесе оны басқаша қалай атаса да, бұл адам азғырып көндіріліп, сосын тағайындау жеріне тасымалданатын және сатып алушыға тапсырылатын классикалық түрі. Бұл ретте тасымалдау шекараны кесіп өтуге көмектесуден де тұрады. Қылмыстық трансұлттық топтар, әдеттегідей, құрбанды алдаумен және қасақана адастырумен байланысты азғырып көндірудің әртүрлі тәсілдерін қолданады. Қылмыстық істерді талдау азғырып көндірудің ең кең тараған тәсілі достары немесе таныстары арқылы ақпаратты тарату болып табылатынының көрсетті. Бұл жерде жоғары еңбекақы, тиімді еңбек жағдайлары туралы ойдан шығарылған әңгіме жүреді.

Сонымен қатар қылмыстық істерді талдау көп жағдайда құрбанды бақылаудың тәуелділік секілді тәсілінің пайланылатындығын көрсетті. Тәуелділік мынадай байқалады, болжанған жұмыс істеу орнына келіп жеткен кезде оған оның визасын, шетелдік төлқұжатын рәсімдеуге, сондай-ақ оның ұшып келуіне жұмсалған ақшаны өтеуі керектігі мәлімденеді. Не болмаса құрбанның сатып алынғандығын және бостандықта болу үшін қарызын өтеуге міндетті екендігі оларға ашық түрде айтылады. Басқа сөзбен айтқанда құрбан аталмыш құлдыққа немесе қарыздық кіріптарлыққа түсіп қалады.

Қылмыстық істер материалдарына талдау жүргізу барысында, біз көптеген әйел адамдар сексуалдық құлдықта болып, Қазақстанға қайтып келгеннен кейін азғырып көндірумен айналысып, қылмыстық топтың мүшесіне айналады деген тұжырымға келдік.

Қылмыстың салдарларына келер болсақ, олар өте қорқынышты. Құрбандар зорлықтың әртүрлі нысандарына ұшырайды, үнемі күйзелген, депрессиялық жай-күйде болады. Ал өндірісте жұмыс істеуге мәжбүр болған адамдар жиі жарақат алып, салдарында еңбекке қабілеттілігінен айырылып, мүгедек болып қалады.

Сонымен, адам саудасына қылмыстық талдау жүргізе отырып, адам саудасы мемлекеттік және жеке мүдделерді қозғайтын күрделі, көп қырлы құбылыс деген қорытынды жасауға болады. Жылдан жылға, қылмыстық синдикаттар орнында тұрмайды, адам саудагерлері адам саудасының барлық алғыр әдістерін ойлап тайып, қанаудың жаңа нысандарын әзірлей отырып, ерекше қулығымен, мейірімсіздігімен ерекшеленеді. Адам саудасын жиі ұйымшылдығымен, тұрақтылығымен, сыбайласқан шенеуніктермен үнемі байланыстары болуымен ерекшеленетін қылмыстық топ жасайды.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Здравомыслов Б.В., Красиков Ю.А., Рарог А.И. Уголовное право: Общая часть. –М.: Юрид. лит., 1994. – 535 с.
2. Сыдыкова Л.Ч. Уголовное право Кыргызской Республики: Общая часть. – Бишкек: КРСУ, 2008. – 247с.
3. Бимолданов Е.М., Марат А.М. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть. – Алматы: Алматинская академия МВД РК, 2015. – 513 с.
4. Права человека: сборник универсальных и региональных международных документов / Сост. Л.Н. Шестакова. – М.: МГУ, 1990. – 205 с.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ: «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z128>
6. Егорова Л.Ю. Объективная сторона – один из важнейших признаков состава преступления – торговля людьми // Российский следователь. – 2005. – №3. – С. 23-25.
7. Буряк М.Ю. Торговля людьми и борьба с ней: криминологические и уголовно-правовые аспекты: дис... канд. юрид. наук. – Владивосток, 2005. – 246 с.
8. Торговля людьми. Статистические данные ООН // <http://www.unmultimedia.org/radio/russian/archives/category/specials/human-trafficking/>

List of sources used

1. Zdravomyslov B. V., Krasikov Yu. a., Rarog A. I. Criminal law: General part. – Moscow: Yurid. lit., 1994. – 535 p.
2. Sydykova L. CH. Criminal law of the Kyrgyz Republic: General part. – Bishkek: KRSU, 2008. – 247 p.

3. Boldanov E. M., Marata, A. M. Criminal law of RK: General part. – Almaty: Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, 2015. – 513 p.
4. Human rights: collection of universal and regional international documents / Comp. L. N. Shestakov. – Moscow: MSU, 1990. – 205 p.
5. Kazakhstan Respublikasynyn Almasty codecs. 2014 July 3 sldebug No. 226-V RS: "Adilet" aparaty-ity gies // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z128>
6. Egorova L. Yu. objective side – one of the most important signs of the crime structure-human trafficking // Russian investigator. – 2005. – no. 3. – P. 23-25.
7. Buryak M. Yu. human trafficking and the fight against it: criminological and criminal-legal aspects: dis... kand. jurid. nauk – Vladivostok, 2005. – 246 p.
8. Trafficking in human beings. UN statistics // <http://www.unmultimedia.org/radio/russian/archives/category/specials/human-trafficking/>

Сведения об авторе

Игенов А.Б. – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының магистранты полиция аға лейтенанты Алматы, Қазақстан.

Игенов А.Б. – Магистрант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. И. Есболатова старший лейтенант полиции Алматы, Казахстан.

Igenov A.B. – master's student of the Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbolatov senior police lieutenant Almaty, Kazakhstan

ШЕТЕЛДЕР ТӘЖІРИБЕСІНЕН

**ИЗ ОПЫТА
ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН**

**FROM THE EXPERIENCE OF FOR-
EIGN COUNTRIES**

Т.И. Абдурагимова¹

¹Московский университет МВД РФ им. В.Я. Кикотя,
Россия, Москва

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ СИСТЕМЫ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ В СОВРЕМЕННОМ УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

В статье рассмотрены некоторые проблемы, связанные с определением системы следственных действий в современном уголовном процессе Российской Федерации. Автором проанализированы отличия следственных действий от иных процессуальных действий, не закрепленных в уголовно-процессуальном законе.

Автор в статье указывает на тот факт, что анализ сложившейся правоприменительной практики позволяет выявить и другие процессуальные действия, прямо не зафиксированные в УПК РФ, но активно применяющиеся в следственной деятельности (например, уничтожение изъятых предметов, не признанных вещественными доказательствами, эксгумация трупа, получение образцов для сравнительного исследования).

В заключении сделан вывод об отсутствии в уголовно-процессуальном законе отдельной нормы, содержащей систематизированный перечень следственных действий, и сформулировано авторское определение следственного действия.

Ключевые слова: следственные действия, процессуальные действия, уголовно-процессуальное законодательство, подозреваемый, обвиняемый, расследование уголовного дела.

Ресей Федерациясының қазіргі заманғы қылмыстық іс жүргізуінде тергеу әрекеттерінің жүйелік мәселелері

Мақалада Ресей Федерациясының қазіргі заманғы қылмыстық процесіндегі тергеу әрекеттерінің жүйесін анықтауға байланысты кейбір мәселелер қаралды. Автор қылмыстық іс жүргізу заңнамасында қарастырылмаған басқа да іс жүргізу әрекеттерінен тергеу әрекеттеріндегі айырмашылықтарды талдайды.

Мақалада автор қолданыстағы құқық қолдану практикасын талдау Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінде тікелей тіркелмеген, бірақ тергеу қызметінде белсенді қолданылатын басқа да іс жүргізу әрекеттерін анықтауға мүмкіндік беретіндігін көрсетеді (мысалы, заттай дәлелдемелер ретінде танылмаған тәркіленген заттарды жою, еңбек жағдайларын эксгумациялау, салыстырмалы зерттеу үшін үлгілерді алу).

Қорытындыда тергеу іс-әрекеттерінің жүйеленген тізімін қамтитын қылмыстық іс жүргізу заңнамасында жеке нормалардың жоқ екендігі туралы қорытынды жасалды және тергеу іс-әрекетінің авторлық анықтамасы тұжырымдалды.

Түйін сөздер: тергеу әрекеттері, іс жүргізу әрекеттері, қылмыстық іс жүргізу заңнамасы, күдікті, айыпталушы, қылмыстық істі тергеу.

Problematic issues of the system of investigative actions in the modern criminal procedure of the Russian Federation

In the article some problems connected with the definition of the system of investigative actions in the modern criminal process of the Russian Federation are considered.

The author of the article points to the fact that the analysis of current enforcement practices allows you to identify other procedural actions not explicitly recorded in the code of criminal procedure, but is actively used in investigative activities (e.g., destruction of seized items that are not recognized as material evidence, the exhumation of CCP of RF, obtaining samples for comparative studies).

The author has analyzed the differences in investigative actions from other procedural actions not fixed in the criminal procedure law. In conclusion, the conclusion was made that there is no separate rule in the criminal procedure law containing a systematized list of investigative actions, and the author's definition of the investigative action was formulated.

Keywords: investigative actions, procedural actions, criminal procedural legislation, suspect, accused, investigation of criminal case

Российское государство на современном этапе развития испытывает острую потребность в решении общегосударственных задач по укреплению правопорядка и борьбы с преступностью. В современных условиях актуальными остаются вопросы применения комплексных эффективных мер упреждающего антикриминогенного характера.

Следственные действия в уголовном судопроизводстве России прошли долгий исторический период формирования и имели циклический характер развития (подъем, застой, спад, оживление), а также перехода в определенные периоды на качественно новый уровень. Развитие системы следственных действий в России имеет глубокие исторические традиции, заложенные еще Петром I, нашедшие отражение в судебной реформе 1864 г., которая стала основой института следственных действий, которые получили правовое закрепление и остались неизменными практически до настоящего времени [1].

Однако действующее уголовно-процессуальное законодательство на сегодняшний день не содержит ни четкой системы следственных действий, ни самого понятия «следственного действия». Следовательно, по-прежнему остается предметом научных дискуссий отнесение некоторых процессуальных действий к следственным действиям.

Следует согласиться с мнением В.М. Быкова, справедливо отмечающего, что «если уголовно-процессуальный закон не указывает на какое-то действие как следственное, то нельзя вообще говорить о законности и обоснованности его проведения и тем более о получении допустимых доказательств по уголовному делу» [2]. Такого же взгляда придерживаются и многие другие процессуалисты. Подобный подход представляется верным, поскольку сведения о фактах, полученные в результате производства действий, не предусмотренных УПК РФ, даже при условии относимости к обстоятельствам дела, невозможно оценить с позиции допустимости, и поэтому они не могут иметь доказательственного значения.

Данная позиция разделяется высшим судебным органом государства. В абз. 2 п. 16 постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 31 октября 1995 года №8 «О некоторых вопросах применения судами Конституции Российской Федерации при осуществлении правосудия» [3] отмечено, что должны признаваться полученными с нарушением закона такие доказательства, собирание и закрепление которых осуществлено в результате действий, не предусмотренных процессуальными нормами.

В этом состоит отличие следственных действий от иных процессуальных, которые могут и не иметь прямого закрепления в УПК РФ, однако возможность их проведения обусловлена в силу направленности на более полную и точную реализацию уголовно-процессуального закона.

Например, в практике следственных подразделений зачастую осуществляется такое процессуальное действие, как разъяснение подозреваемому (обвиняемому) прав перед началом следственного действия, по итогам которого составляется процессуальный документ, прямо не указанный в УПК РФ — протокол разъяснения прав, в котором перечисляются все права, подозреваемого и обвиняемого в соответствии с различными нормами уголовно-процессуального закона и другими нормативными актами (например, Конституцией Российской Федерации). Выполнение этого действия, несмотря на его формальное отсутствие в законе, законно и целесообразно, поскольку оно отвечает интересам и подозреваемого (обвиняемого), и органов предварительного расследования [4].

Анализ сложившейся правоприменительной практики позволяет выявить и другие процессуальные действия, прямо не зафиксированные в УПК РФ, но активно применяющиеся в следственной деятельности (например, уничтожение изъятых предметов, не признанных вещественными доказательствами, эксгумация трупа, получение образцов для сравнительного исследования).

В науке не сформировано единой точки зрения относительно правовой природы таких действий, как эксгумация трупа и получение образцов для сравнительного исследования. Одни ученые считают такие действия следственными в силу их познавательного характера [5], другие — только средствами получения данных для дальнейшего производства след-

ственных действий [6]. Последователи второй точки зрения обращают внимание на то, что непосредственно в ходе эксгумации и получения образцов для сравнительного исследования доказательства не собираются.

По нашему мнению, данный подход довольно спорный. Именно в результате указанных действий в распоряжении следователя на законных основаниях оказываются источники доказательственной информации (труп и соответствующие образцы), которая отображается и анализируется в ходе проведения последующих следственных действий, и, прежде всего судебных экспертиз, которые подчас просто невозможно было бы произвести без эксгумации и получения образцов для сравнительного исследования. Поэтому в этом смысле данные действия обладают познавательным характером, присущим следственным действиям. Наконец, эксгумация и получение образцов для сравнительного исследования предусмотрены и с различной степенью конкретности регламентированы уголовно-процессуальным законом. В силу указанных факторов эксгумацию и получение образцов для сравнительного исследования целесообразно отнести к вспомогательным следственным действиям, которые, с одной стороны, обладают всеми признаками следственных действий, а с другой стороны, их результаты используются не непосредственным образом в процессе доказывания, а для производства других следственных действий.

Отдельные авторы относят к следственным действиям наложение ареста на имущество [7], в том числе потому, что в результате его проведения у обвиняемого могут быть изъяты предметы, имеющие доказательственное значение [8], либо может быть зафиксировано наличие у лица материальных ценностей, имеющих косвенное доказательственное значение его причастности к инкриминируемым деяниям [9]. Более убедительной представляется противоположная точка зрения, в соответствии с которой данное действие не является следственным, поскольку по своей сути оно выступает не способом собирания доказательств [10], а «частью правового механизма восстановления имущественных отношений, нарушенных преступлением» [11]. Изымаемые в ходе данного процессуального действия предметы не предполагается использовать в процессе доказывания. Цель наложения ареста на имущество — предотвратить его отчуждение лицом, привлекаемым к уголовной ответственности, до решения суда. На предметы, имеющие значение для дела, арест не налагается, они изымаются путем проведения обыска или выемки.

Некоторые ученые относят к следственным действиям задержание лица по подозрению в совершении преступления, отмечая, что факт нахождения лица на месте совершения преступления доказывает его причастность к данному деянию, и, кроме того, составной частью задержания является личный обыск подозреваемого, в ходе которого могут быть изъяты предметы, имеющие доказательственное значение [12].

Однако очевидно, что задержание представляет собой меру процессуального принуждения для предотвращения возможного негативного поведения подозреваемого. Само задержание как таковое доказательственной информации не содержит, поэтому относить его к следственным действиям неверно. Не меняет природы задержания и то обстоятельство, что в ряде случаев его составной частью является личный обыск задержанного. Скорее, следует признать неудачной конструкцию соответствующей нормы УПК РФ, довольно эклектичный объединившей воедино разные по своей правовой природе действия.

К сожалению, в последнее время законодатель использует явно некорректные формулировки, формально дающие основание относить к следственным некоторые действия, которые, однако, таковыми явно не являются. Так, в ч. 31 ст. 165 УПК РФ установлены правила проведения судебного заседания по рассмотрению ходатайства «о производстве следственных действий, касающихся реализации или уничтожения вещественных доказательств», хотя не вызывает сомнений что уничтожение или реализация вещественных доказательств следственным действием не является, на что справедливо обращено внимание в научной литературе [13].

Таким образом, можно сделать вывод, что важнейшим средством доказывания в уголовном судопроизводстве выступают следственные действия. В настоящее время в уголовно-

процессуальном законе отсутствует отдельная норма, содержащая систематизированный перечень следственных действий, однако все они указаны в различных нормах УПК РФ. Представляется очевидным, что все следственные действия должны быть прямо закреплены в уголовно-процессуальном законе, пусть даже не в одной норме, а в разных.

По нашему мнению, определение следственного действия может быть следующим: это вид процессуальных действий, проводимых при расследовании преступлений с целью собирания и проверки доказательств, для которых установлены особый режим, правила и условия производства.

Список использованных источников

1. Пигорев О.И. Развитие института следственных действий в российском уголовно-процессуальном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2010. – 78 с.
2. Быков В. Правовые основания производства следственных действия по УПК РФ // Уголовное право. 2007. - № 1. – С.73-79.
3. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 31 октября 1995 г. № 8 «О некоторых вопросах применения судами Конституции Российской Федерации при осуществлении правосудия» // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 1996. - № 1. – С.2-5.
4. Арабули Д.Т. Институт защиты прав и интересов лиц в уголовном судопроизводстве России: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – Челябинск, 2010. – 34 с.
5. Быков В.М., Жмурова Е.С. Эксгумация трупа как самостоятельное следственное действие // Вестник Саратовской государственной академии права. 2003. № 2. – С.61-68.
6. Алиев М.А., Шахбанова Х.М. Система следственных действий в уголовном процессе // Актуальные проблемы права и управления глазами молодежи. Материалы международной научной студенческой конференции / Под общ. ред. И.Б. Богородицкого. – Тула, 2014. – С.14-18.
7. Быков В.М. Процессуальные ограничения при производстве следственных действий // Уголовный процесс. - 2008. - №6(42). – С.50-51.
8. Рыжаков А.П. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. – М., 2002. – 521 с.
9. Быховский И.Е. Процессуальные и тактические вопросы системы следственных действий: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – М., 1976. – 54 с.
10. Иванов А., Михальчук А. Наложение ареста на имущество: тактико-криминалистические аспекты // Уголовное право. - 2008. - №5. – С.95-100.
11. Ионов В.А. Наложение ареста на имущество при производстве предварительного расследования по уголовным делам об экономических преступлениях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Н.Новгород, 2010. – 48 с.
12. Ефимичев П.С., Ефимичев С.П. Расследование преступлений: теория, практика, обеспечение прав личности. – М., 2009. – 314 с.
13. Меремьянина О.В. «Новое» в системе следственных действий // Вестник Сибирского юридического института ФСКН России. - 2014. - №4. – С.31-37.

List of sources used

1. Pigorev O. I. Development of the Institute of investigative actions in the Russian criminal procedure law: author's abstract. dis. ... Cand. the faculty of law. Sciences. – M., 2010. – 78 S.
2. Bykov V. Legal grounds for investigative actions under the criminal procedure code of the Russian Federation // Criminal law. 2007. - No. 1. – Pp. 73-79.
3. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation of October 31, 1995 No. 8 "On some issues of application by courts of the Constitution of the Russian Federation in the implementation of justice" // Bulletin of the Supreme Court of the Russian Federation. - 1996. - No. 1. – P. 2-5.
4. Arabuli D. T. Institute for the protection of the rights and interests of persons in criminal proceedings of Russia: author. dis. ... Doct. the faculty of law. Sciences. – Chelyabinsk, 2010. – 34 p.
5. Bykov V. M., Zhmurova E. S. exhumation of a corpse as an independent investigative action // Bulletin of the Saratov state Academy of law. 2003. No. 2. – Pp. 61-68.
6. Aliev M. A., shakhbanova H. M. System of investigative actions in the criminal process // Current problems of law and management through the eyes of young people. Materials of international scientific student conference / Under the General editorship of I. B. mother of God. – Tula, 2014. – P. 14-18.
7. Bykov V. M. procedural restrictions in the production of investigative actions // criminal process. - 2008. - №6(42). – p. 50-51.
8. Ryzhakov A. P. Comment to The criminal procedure code of the Russian Federation. – M., 2002. – 521 p.
9. Bykhovsky I. E. procedural and tactical issues of the system of investigative actions: author's thesis ... doctor of legal Sciences – M., 1976. – 54 p.

10. Ivanov A., Mikhailchuk A. seizure of property: tactical and forensic aspects //Criminal law, 2008, no. 5, pp. 95-100.
11. Ionov V. A. seizure of property during the preliminary investigation of criminal cases of economic crimes: author's abstract. dis. ... Cand. the faculty of law. Sciences. – N. Novgorod, 2010. – 48 p.
12. efimichev P. S., Efimichev S. P. Investigation of crimes: theory, practice, ensuring the rights of The individual. – M., 2009. – 314 p.
13. Meremyanina O. V. "New" in the system of investigative actions //Bulletin of the Siberian law Institute of the Federal tax service of Russia. - 2014. - No. 4. – Pp. 31-37.

Сведения об авторе

Абдурагимова Т.И. – доцент кафедры ТКОЭИ Московского университета МВД РФим. В.Я. Кикотя, к.ю.н., полковник полиции Москва, Россия

Абдурагимова Т.И. – РФ ПМ Мәскеу университетінің ТКОЭИ кафедрасының доценті. В. Я. Кикотя, з.ғ. к., полиция полковнигі Мәскеу, Ресей

Abduragimov T. I. – assistant Professor of THAI of the Moscow University of the interior Ministry to them. V. Kikot, K. Yu.N., police Colonel Moscow, Russia

А.Р. Абдуллозода¹

¹Академия МВД Республики Таджикистан, Республика Таджикистан, Душанбе

ЭВОЛЮЦИЯ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Статья посвящена рассмотрению эволюции уголовно-процессуального законодательства Республики Таджикистан. Автором исследовано несколько исторических этапов становления и развития уголовно-процессуальных норм, действующих на территории современного Таджикистана. В статье указывается на тот факт, что предпосылки совершенствования законодательства и судебной системы в целом, несмотря на ряд ограничений в действиях, создали масштабную платформу для дальнейшего совершенствования и оптимизации данных сфер. В работе освещен комплекс тех знаний о судьбе и роли Судебных уставов, которые слепили и сформировали, в том числе, и уголовно-процессуальное законодательство дореволюционного и советского Таджикистана. Уделено внимание вкладу Судебных уставов в развитии таджикского уголовно-процессуального законодательства. Автор указывает, что данный факт принимается в научных кругах неоднозначно как в России, так и в Таджикистане

Ключевые слова: уголовно-процессуальный закон, уголовно-процессуальная норма, правосудие, судья.

Тэҷикстан Республикасының қылмыстық-процессуалдық заңнамасының эволюциясы

Мақала Тэҷикстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасының эволюциясын қарастыруға арналған. Автор қазіргі Тэҷикстан аумағында әрекет ететін қылмыстық іс жүргізу нормаларын қалыптастыру мен дамытудың бірнеше тарихи кезеңдерін зерттеді.

Мақалада заңнама мен сот жүйесін жетілдірудің алғышарттары іс-әрекеттегі бірқатар шектеулерге қарамастан, осы салаларды одан әрі жетілдіру және оңтайландыру үшін ауқымды платформа құрғандығы көрсетілген. Мақалада революцияға дейінгі және кеңестік Тэҷикстанның қылмыстық іс жүргізу заңнамасын соқыр еткен сот жарғыларының тағдыры мен рөлі туралы білім кешені көрсетілген. Сот жарғыларының тэжік қылмыстық іс жүргізу заңнамасын дамытуға қосқан үлесіне назар аударылды. Автор бұл факт Ресейде де, Тэҷикстанда да ғылыми ортада біркелкі емес екенін айтады.

Түйін сөздер: қылмыстық іс жүргізу заңы, қылмыстық іс жүргізу нормасы, әділдік, судья.

Evolution of the criminal procedure legislation of the Republic of Tajikistan

The article is devoted to the consideration of the evolution of the criminal procedural legislation of the Republic of Tajikistan. The author has studied several historical stages of the formation and development of criminal procedural norms operating in the territory of present-day Tajikistan.

The article points to the fact that the prerequisites for improving legislation and the judicial system as a whole, despite a number of restrictions in actions, have created a large-scale platform for further improvement and optimization of these areas. The article highlights the complex of knowledge about the fate and role of Judicial statutes that formed and shaped, including the criminal procedure legislation of pre-revolutionary and Soviet Tajikistan. Attention is paid to the contribution of judicial statutes to the development of Tajik criminal procedure legislation. The author points out that this fact is accepted ambiguously in scientific circles, both in Russia and in Tajikistan

Key words: criminal procedure law, criminal procedural norm, justice, judge.

20 ноября 1864 г. царь Александр II подписал Указ, утвердивший четыре законодательных акта: Учреждение судебных установлений, Устав уголовного судопроизводства, Устав гражданского судопроизводства и Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. В последующем эти акты стали кратко именоваться «Судебными уставами». В Указе, в частности, отмечалось: «Рассмотрев сии проекты, мы находим, что они вполне соответствуют желанию нашему водворить в России суд скорый, правый, милостивый и равный для всех подданных наших, возвысить судебную власть, дать ей надлежащую самостоятельность и вообще утвердить в народе нашем то уважение к закону, без которого невозможно общественное благосостояние и которое должно быть постоянным руководителем действий всех и каждого, от высшего до низшего».

19 октября 1865 г. было утверждено Положение о введении в действие Судебных уставов, которое предусматривало постепенное, планомерное распространение по всей территории России предписаний новых законодательных актов. В таком же русле и были частично распространены нормы Судебных уставов и на территории Туркестанского генерал-губернаторства, в состав которого и входил нынешний Таджикистан.

Значение судебной реформы 1864 г. трудно переоценить. Она была, безусловно, прогрессивной не только на фоне существовавших тогда на Западе судебных систем, но и в исторической перспективе – основные ее идеи сохраняют актуальность и в настоящее время. Российская судебная реформа отнюдь не была слепком с судебных систем, сложившихся в государствах Европы и Северной Америки. Ее основные положения строились с учетом специфики конкретных экономических, социальных, политических, демографических, этнических, религиозных и иных условий, сложившихся в Российской империи.

Таким же темпом и распространялись нормы и положения Судебных уставов в дореволюционном Таджикистане, но стоит отметить, что с некоторыми изъятиями. Такой тенденции в основном способствовал прочный менталитет таджикского народа и действие имперского права наряду с мусульманским правом. В данном сочетании в основном развивались и апробировались каждый раз правоотношения, деятельность государственных органов и должностных лиц с местным населением и обратно.

Таким образом, судебная реформа 1864 г. предусматривала установление буржуазного смешанного уголовного процесса. Но поскольку тип уголовного процесса в этот период мог быть лишь переходным (к буржуазному) ввиду сохранения значительной власти феодалам (помещиками), а смешанная форма уголовного процесса не соответствовала бюрократическому (деспотическому) политическому режиму царской власти, следовательно, ожидать задержки, затруднений и реакционных изменений в действительном осуществлении судебной реформы. Историческая действительность это полностью подтверждает. Прежде всего, Судебные уставы 1864 г. вводилось в действие в течении 1866 г. только в Петербургском и Московском округах, а позднее – еще в нескольких округах центральной России. В большинстве губерний, включая все окраины Российской империи (Сибирь, Закавказье, Среднюю Азию, Прибалтику и т.д.), судебная реформа так и не была проведена [2]. Такому противоречивому мнению отсутствуют какие-либо доказательственные факты и цифры.

Вся правовая система того времени условно была поделена на две части. Судя по рукописям историков, для местных жителей действовали нормы мусульманского права, для русскоязычного населения – нормы Судебных уставов. Судебные процессы также проходили в таком разрозненном варианте и в основном были направлены на определение норм, которыми необходимо было руководствоваться при решении конкретного конфликта интересов или случая.

В Бухарском эмирате источниками права служило мусульманское право, обычное право кочевых народов, некоторые нормы и правила, выработанные представителями купеческого сословия, а также нормы договоров между Бухарой и другими, в том числе русскими властями.

Распространение и применение законодательства империи оказались возможными благодаря созданному аппарату колониального управления краем, полностью подчинившего

своему влиянию все стороны его жизни, «царская Россия, распространяя общеимперские законы и создавая новые для Туркестанского края в праве, воплощала свою колониальную политику, закрепляла и регулировала важнейшие отношения, связанные с «устройством и деятельностью колониального государственного аппарата» [4].

Несмотря на политическую волю и господство неких размышлений, правовая система дореволюционного Таджикистана медленными темпами шла вперед. Разделение и действие Судебных уставов в свою очередь сильно подтолкнули тогдашнюю судебную систему, которая с развитием и присоединением к Советской власти стала претерпевать кардинальные изменения.

Тогда во главе судебной власти в Бухаре стоял Верховный судья – казикалон. Судебная система состояла из Казикалона, казиев областей и бекств эмирата. В области могли назначать более одного судью. Судьи должны были решать дела по Шариату, выполнять нотариальные функции, подготовить и удостоверить документы на куплю-продажу, брак и разводы, осуществлять надзор за имуществом малолетних наследников, их опекой, а также вакфным имуществом.

В осуществлении правосудия помогали муфтии, законоведы, назначенные на должность. Они составляли фетва – ривоят на основе мусульманских источников права, и скрепляли их своей печатью.

Казий тоже являлся важным чиновником местной администрации. Суд носил религиозный характер и возглавлялся представителями духовенства, включалось в государственную аппарат. Несмотря на то, что должность судьи было государственной, судьи за свою работу определенное жалование не получали. Они собирали специальный налог с населения. В осуществлении правосудия был причастен и муфтий, который подготавливал ривоят – справки по конкретным делам. В основу судопроизводства были положены нормы Шариата и адатов [1].

Предпосылки совершенствования законодательства и судебной системы в целом, несмотря на ряд ограничений в действиях, создали масштабную платформу для дальнейшего совершенствования и оптимизации данных сфер. В данном исследовании целиком и полностью, хоть и частично, но удалось сформировать комплекс тех знаний о судьбе и роли Судебных уставов, которые слепили и сформировали, в том числе, и уголовно-процессуальное законодательство дореволюционного и советского Таджикистана. Неоценимый вклад Судебных уставов в развитии отечественного уголовно-процессуального законодательства, принимается в научных кругах неоднозначно, как в России, так и в Таджикистане. В Таджикистане данная проблематика не исследована и составляет целый комплекс научных знаний, который требует своего анализа и тщательного переосмысления. Единственная научная работа, которая посвящена развитию уголовно-процессуального законодательства Таджикской ССР [3], оставила не исследованным этот особенный исторический этап развития и становления отечественного уголовно-процессуального законодательства.

Резюмируя все вышеизложенное, приходим к такому выводу, что роль Устава уголовного судопроизводства 1864 г. в становлении и дальнейшем развитии таджикского уголовно-процессуального законодательства неопределимо и по сей день. Корни и оттенки этого законодательного акта и в настоящее время не потеряли свою актуальность. Спорные точки зрения ученых – историков, теоретиков и других не умаляют достоинство Устава уголовного судопроизводства 1864 г., а наоборот раскрывают в той или иной степени весь реальный механизм реализации, пробелы, спорные моменты и формирование нового смешанного уголовно-процессуального законодательства в тогдашнем Таджикистане. Все это в совокупности, хоть и частично, но также свидетельствует о неоценимом вкладе, в общем, всех норм и положений Судебных уставов, которые заметно сдвинули и перевернули всю уголовное судопроизводство на территории дореволюционного и советского Таджикистана.

Поэтапное развитие и дальнейшее становление уголовно-процессуального законодательства Таджикистана в Советский период его развития, шло параллельно на Основах уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик, УПК Узбекской ССР 1926,

1929 г., УПК Таджикской ССР 1935 г. и УПК Республики Таджикистан (в ред. 1961 г.) в шаблонном порядке.

Кроме этого, нуждаются в совершенствовании некоторые положения уголовно-процессуального закона в части, касающейся современного состояния развития и функционирования исторической составляющей концепта анализа, которое нуждается в кардинальном научном анализе с учетом современных достижений доктрины и практики уголовного судопроизводства.

Список использованных источников

1. Буриев И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1. Ч. 1-2 (от древнейших времен и до начала XX века) / Отв. ред. Ф.Т. Тахиров. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 799 с.
2. Виленский Б.В. Судебная реформа и контрреформа в России. – Саратов, 1969 // Курс советского уголовного процесса / Под ред. А.Д. Бойкова, И.И. Карпеца. – М., 1989. – 590 с.
3. Раджабов С.Р. Развитие уголовно – процессуального законодательства Таджикской ССР: Дис. канд. юрид. наук. – Душанбе, 1967. – 211 с.
4. Тахиров Ф.Т. Развитие советского права в Таджикистане. – Душанбе: Ирфон, 1994. – 189 с.

List of sources used

1. Buriev I. B. History of the state and law of Tajikistan. Vol. 1. CH. 1-2 (from ancient times to the beginning of the XX century) / Ed. by F. T. Tahirov. – Dushanbe: Irfon, 2007. – 799 p.
2. Vilensky B. V. Judicial reform and counter-reform in Russia. – Saratov, 1969 // Course of the Soviet criminal process / Ed. by A.D. Boikov, I. I. Karpets. – M., 1989. – 590 p.
3. Rajabov S. R. Development of criminal procedure legislation of the Tajik SSR: Dis. ... Cand. the faculty of law. Sciences. – Dushanbe, 1967. – 211 p.
4. Tahirov F. T. Development of Soviet law in Tajikistan. – Dushanbe: Irfon, 1994. – 189 p.

Сведения об авторе

Абдуллозода А.Р. – старший преподаватель кафедры уголовного процесса факультета №2 Академии МВД Республики Таджикистан подполковник милиции, Республика Таджикистан

Абдуллозода А.Р. – Тэжікстан Республикасы ИМ Академиясының №2 факультетінің қылмыстық іс жүргізу кафедрасының аға оқытушысы милиция подполковнигі, Тэжікстан Республикасы

A. R. Abdullozoda senior lecturer of the Department of criminal procedure of the faculty No. 2 Of the Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Tajikistan police Lieutenant Colonel, Republic of Tajikistan

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК

В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ

TO HELP THE TEACHER

Zh.R. Dilbarkhanova¹

¹Almaty academy Ministry of Internal Affairs Respubliki Kazakhstan of Makan Esbulatov,
Kazakhstan, Almaty

THE USE OF FOREIGN EXPERIENCE TO IMPROVE THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION

The article describes some issues to improve the quality of higher education, using international experience. It is founded that the quality of education in a particular organization is a gradual process that requires a long-term, common policy, ideology and strategy, defined priorities and ongoing adherence to them.

In the article, the author points out the need to teach students to think in a non-standard way, diversely, to inspire them to new ideas and approaches, to develop an initiative, to use their knowledge effectively, are the main tasks of any educational process. But how to most effectively implement these tasks, taking into account the specifics of departmental education, how to bring not only the system, but the quality of education to European standards. Comparing the existing our education system with the foreign one, we can identify both the presence of similar elements in the education system, and the difference in approaches to their implementation.

Key words: higher education, improvement of departmental education, system of British education, academic mobility.

Использование зарубежного опыта в повышении качества высшего образования

В статье раскрываются отдельные вопросы повышения качества высшего образования с учетом зарубежного опыта. Обосновывается, что повышение качества образования в конкретной организации является последовательным процессом, требующим выработки долгосрочной, единой политики, идеологии и стратегии, обозначения приоритетов и поступательное следование им.

В статье автор указывает на необходимость научить студентов нестандартно мыслить, вдохновлять их на новые идеи и подходы, развивать инициативу, эффективно использовать полученные знания. По мнению автора это основные задачи любого образовательного процесса. Но как наиболее эффективно реализовать эти задачи, учитывая специфику ведомственного образования, как привести не только систему, но и качество образования к европейским стандартам. Сравнивая существующую казахстанскую систему образования с зарубежной, можно выявить как наличие сходных элементов в системе образования, так и разницу в подходах к их реализации.

Ключевые слова: высшее образование, совершенствование ведомственного образования, система британского образования, академическая мобильность.

Жоғары білім сапасын арттыруда шетелдік тәжірибені қолдану

Мақалада шетелдік тәжірибені ескере отырып, жоғары білім сапасын көтерудің кейбір мәселелері қарастырылады. Белгілі бір ұйымдағы білім беру сапасын арттыру ұзақ мерзімді, біртұтас саясатты, идеологияны және стратегияны дамытуды, басымдықтарды айқындауды және оларға прогрессивті бейілділігін талап ететін дәйекті процесс екендігі негізделінеді.

Мақалада автор студенттерді қораптан тыс ойлауға, жан-жақты ойлауға үйрету, оларды жаңа идеялармен тәсілдерге шабыттандыру, бастаманы дамыту, кез-келген білім беру процесінің негізгі міндеттері болып табылатын білімдерін тиімді пайдалану қажеттілігін көрсетеді. Ведомстволық білім берудің ерекшелігін ескере отырып, осы міндеттерді қалай тиімді жүзеге асыру керек, білім беру жүйесін ғана емес, сапасын да еуропалық стандарттарға қалай жеткізуге болады? Біздің қазіргі білім беру жүйемізді шетелдіктермен салыстыра отырып, білім беру жүйесінде ұқсас элементтердің болуын да, оларды жүзеге асыру тәсілдерінің айырмашылығын да анықтауға болады.

Түйін сөздер: жоғары білім, ведомстволық білімді жетілдіру, британдық білім беру жүйесі, академиялық ұтқырлық.

Traditions of British education, as you know, have been formed and observed for centuries. The British education system has not undergone radical reform, but has consistently improved and cultivated the best traditions, and today it is, by right, considered one of the best in the world. Considering the phenomenon of this system of education from the point of view of using positive experience, you are asking yourself the question of what is the advantage of a European higher education institution, what is the difference between a western student and a teacher from ours.

Currently, higher education organizations in Kazakhstan are aimed at improving the quality of education, bringing it closer to world standards, actively introducing foreign experience. Comparing the traditional system of education at the University of Great Britain with the developing and reformed domestic system, and evaluating it from the point of view of the possibility of introducing separate elements in the organizations of departmental education, taking into account their specific features, it wanted to point out a few acceptable aspects, since most of the others are related to students' mobility.

One of the important advantages of the British education system, in our opinion, is the focus on development of students' independent work skills, motivation of independent individual thinking, presentation of their ideas and work. At the same time, it should be noted that these skills are laid already at school age by combining the principles of individuality in the choice of subjects and collectivity in their study, and are in demand throughout the educational process. Teaching is not limited to providing information, knowledge, and instilling certain skills, but, first of all, the emphasis is on developing the ability of critical thinking, independently extract knowledge through solving individual tasks, performing student research work and experimenting independently. It is due to this approach the learner raises his motivation and interest in getting knowledge, and also sets the preconditions for a successful professional career.

To teach students to think in a non-standard way, diversely, to inspire them to new ideas and approaches, to develop an initiative, to use their knowledge effectively, are the main tasks of any educational process. But how to most effectively implement these tasks, taking into account the specifics of departmental education, how to bring not only the system, but the quality of education to European standards. Comparing the existing our education system with the foreign one, we can identify both the presence of similar elements in the education system, and the difference in approaches to their implementation.

First of all, I would like to note the busyness of our students with a large number of disciplines, which leads to a lack of time for thorough preparation and qualitative mastering of them. As part of the baccalaureate of the British education system, the first part of the period of study, like ours, is devoted to the study of basic, the second - to study special disciplines on the chosen profile. However, in the quantitative comparison of the disciplines is much less than that of our students and there is a choice opportunity due to the flexibility of the curricula. At the same time, the busyness of students is very high, but not at the expense of the scope of the disciplines studied, but due to the number of assignments, compulsory written works, essay etc. Trying to cover more subjects, we lose in quality, as a result our students have a broad outlook, they have an idea of different branches of knowledge, however, they do not have a profound knowledge of the concrete.

As for the forms of study used in a foreign university, in addition to lectures and seminars, in our opinion, the most effective forms are individual trainings with students and independent work of students.

The idea of individual lessons of a teacher with a student in our conditions can be realized during the time allotted for consultations, giving them an obligatory and systematic character. Having compiled a schedule of individual lessons for each student on all subjects studied in a particular semester, to conduct them in the form of interviews with an assessment of the student's preparedness. In contrast to the consultations, which are often limited to the replenishment of missed classes or to a re-explanation of the topics covered in which the student acts as a passive participant, such activities presuppose his preliminary preparation and active work, the writing of an essay. The main goal of such classes is to systematize the knowledge gained on the topics covered, to generalize them, to determine the student's ability to use the learned material, to understand their interrelation

and practical orientation, and their readiness to learn new material. In addition, they contribute to the formation of an active position of the student in educational activities, which really corresponds to the Latin word "studere", meaning "to do something with self-oblivion", "to gain knowledge".

Nowadays, we divide a large amount of study time to the independent work of students, however, most often, it comes down to the search for some material from the Internet resources, its presentation in the form of a report, abstract, while there is no creative approach of students, the processing of found materials.

A positive example of the independent work of students can be the conducting of research by students of operational-criminalistic specialization. After each passed theme of a specific discipline, students receive individual research objects, substantiate and compose on them the conclusions of a specialist (in the prescribed form) of an identification or diagnostic form. Thus, the theoretical material they have covered is fixed by individual practical work.

Such tasks stimulate students to independently and creatively think, apply the acquired knowledge in practice, i.e. their personal experience becomes a source of knowledge. Such tasks for independent work, forming practical skills and professional thinking, should be increased, and to improve their quality we need to provide more hours for practical classes and reduce the number of simultaneously studied disciplines of general education and, first of all, take into account the priorities of specializations. Since in this case the teacher does not give ready-made knowledge to the student on his individual work, but encourages him to creative thinking, he orients and corrects him during an assignment.

For a successful independent work a big role is played by the library. The library at the British University is its main part, a place actively visited by all: students, teachers, undergraduates and doctoral students. All of them are well-equipped, computerized, accessible, contain a huge number of books of different times. In addition, all libraries are united by a network and when you search for computers, you can find out which library contains the right source, which is very convenient and helps to save time. In addition, great importance is attached to references to used sources of literature. The unacceptability of plagiarism and the importance of correct references and bibliography are known to children already at school age, the borrowing of information without reference is strictly condemned and punished. Students learn how to creatively process the information they find, generalize, retell using their own words, offer their own vision of the problem. Unfortunately, our electronic resources are not highly developed, library funds are inadequate, and libraries themselves are not so popular among students and teachers.

The teaching staff is the nucleus of any educational organization and at the British university (which can be clearly observed) it has an indisputable authority. The main activity of the teaching staff is research and development of various projects. Academic mobility is very developed, teachers from other educational institutions are often invited to conduct lectures, seminars, debates, and readings. Implementing the experience of organizing this kind of academic mobility in departmental universities, we believe, would contribute to improving the quality of training not only for students but also for teachers.

In addition, the current practice of teaching in several universities, dictated by financial necessity, negatively affects the quality of teaching, and also reduces the possibility and effectiveness of real scientific research work. The program of development of education is currently aimed at the development and consolidation of academic science, and its implementation is in close connection with the decision of the issue of remuneration of the teaching staff.

Examinations in a British university are mostly given in written and oral forms. The test form that is common in our country has the advantages and disadvantages of passing the transitional examinations, this issue was repeatedly discussed in the pedagogical environment. Supporters and opponents of the test form of passing exams put forward convincing arguments. However, from the point of view of effectiveness of fixing the received knowledge and objectivity of their evaluation, we believe that the traditional system has more advantages. This is especially true when assessing knowledge in applied disciplines of the specialty, where, along with theoretical training, practical skills are required.

Summarizing the above, it should be noted that improving the quality of education in a particular organization is a long and consistent process that requires the development of a long-term, unified policy, ideology and strategy, the identification of priorities and the progressive adherence to them. It should consist of small bricks - the efforts of everyone who is involved in the educational process, in the formation of favorable factors to achieve high academic quality.

About the author

Dilbarkhanova Zh.R. – Deputy chief of the Almaty academy Ministry of Internal Affairs Respubliki Kazakhstan of Makan Esbulatov, doctor of jurisprudence, professor, police colonel, Almaty, Kazakhstan

Ділбарханова ж. Р. – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының орынбасары, заң ғылымдарының докторы, профессор, полиция полковнигі, Алматы, Қазақстан

Дильбарханова Ж.Р. – заместитель начальника Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор юридических наук, профессор, полковник полиции, Алматы, Казахстан

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Казахстан, Алматы

РОЛЬ ТЕКСТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

В данной статье автор уделяет внимание методам и приемам работы с текстами на занятиях по английскому языку. В настоящее время цели обучения иностранному языку формулируются с ориентацией на практическое овладение языком как средством устного и письменного общения. Обучение языку должно способствовать ориентации обучающихся в социальной среде на основании развития интеллектуальных способностей, профессиональных устремлений и достижения такого уровня коммуникативной компетенции в области рецепции, который позволял бы читать достаточно сложные тексты касающихся таких сфер общения как социально-бытовой, социально-культурный, учебно-профессиональный. Чтение текстов на иностранном языке в огромной мере способствует расширению лексического запаса, умению понимать значения незнакомых слов из контекста, закреплению различных разделов грамматики, совершенствованию речевых навыков.

Ключевые слова: текст, коммуникативная компетенция, источник, анализ информации, базовые знания, умения.

Ағылшын тілін оқытудағы мәтіннің ролі

Ұсынылған мақалада автор ағылшын тілі сабақтарында мәтінмен жұмыс істеудің әдістері мен техникасына назар аударады. Бүгінгі таңда шет тілін оқытудың мақсаты тілді ауызша және жазбаша практикалық қолданысқа бағытталған. Шет тілін меңгеру білім алушылардың интеллектуалдық мүмкіншілігі және мамандық аясындағы қажеттілік негізінде, олардың әлеуметтік-тұрмыстық, өздерінің мәдени және кәсіби мамандықтарына қатысты күрделенген мәтіндерді оқи алу мен меңгере алуына мүмкіндігінше бағытталуы тиіс. Мәтіндерді шет тілінде оқу лексикалық сөз қорын барынша кеңейтуге, мәтін мазмұнында кездесетін таным емес сөздердің мағыналарын түсінуге, әртүрлі грамматикалық дағдылардың қалыптасуына және тілдік қарым-қатынасты жетілдіруіне ықпалын тигізеді.

Түйін сөздер: мәтін, қарым-қатынастық дағды, дереккөз, ақпараттарды талдау, бастапқы білім, дағды.

The role of the texts by teaching of English

In this article the author pays a great attention to the methods and skills of working with texts during English lessons. Nowadays the aim of teaching English is formed with the orientation for practical using of language in oral and written form. Teaching of English must facilitate to the orientation of students in a social sphere and develop intellectual abilities. Students must achieve such high level of communicative competence in order to read texts for different themes. Reading the texts in foreign language promotes the widening of new words, the ability to understand the meaning of unknown words from context, to revise grammar themes and improve speaking skills.

Key words: text, communicative competence, source, analyze of information, basic knowledge, ability.

Во многих современных исследованиях термин «текст» употребляется как синонимичный и даже тождественный термину «речь». Так, Г.Я. Сологаник, сравнив дефиниции этих терминов, считает, что «термин есть не что иное, как речь, если понимать под ней не процесс деятельности, а ее результат, то есть речевое произведение». При этом он отмечает, что «при различии некоторых методов и средств исследования в традиционном языкознании и лингвистике текста общим направлением анализа остается предпосылка о единстве объекта – речи независимо от объекта исследуемых единиц (от предложения высказывания до законченного речевого произведения)». Г.Я. Сологаник полагает что, термин «текст» в виду широкого его распространения может использоваться как синоним понятий «речевое произведение» и «единица речи»[1]. Этой же позиции придерживаются и авторы «Коммуникативной грамматики русского языка».

Г.А. Золотова представляя книгу, пишет, что «в центре грамматики»–человек как лицо говорящее и пишущее, в ней язык изучается в естественной форме его существования и осуществления – в форме текстов (или текстовых фрагментов) как произведений, продукта речевой деятельности человека, устной и письменной»[2]. На наш взгляд, текст можно рассматривать как отрезок речи (результат речи, речевое произведение) разной длины, разного объема, представляющее собой высказывание, то есть законченное по смыслу и интонационное целое. Это может быть и слово, и предложение и сочетание слов, содержащее информацию.

В этом смысле текст является главным элементом каждого занятия и рассматривается как источник грамматической, лингвокультурологической и социологической информации, а также как основа для формирования языковой и коммуникативной компетенции, обучающихся. Как известно основой профилизации обучения являются тексты по специальности. При этом содержание и объем учебного материала по иностранному языку должны определяться спецификой вуза. В организации учебного материала значительна роль текста как связанного высказывания.

Работа с текстом вводит в тему, то есть в определенную область объективной деятельности знакомит со словами новой тематической группы, с их употреблением в связанной речи, как в составе словосочетаний, так и в предложениях. Особенностью обучения неродному языку является развитие навыков чтения по специальности. Здесь особое внимание следует уделять подбору учебных текстов, отвечающих требованиям научного стиля речи, уровню языковой подготовки курсантов и в достаточной мере насыщенных определенным языковым материалом. Так как текст адресован курсантам определенного этапа обучения, он должен учитывать определенные цели обучения, выполнять соответствующие мотивационные и информационные функции, способствовать формированию речевых навыков и являться основой контроля в процессе обучения.

Особое место в обучении занимают учебные тексты. Они являются источником информации учебного характера, а также образцом текста на изучаемом языке. Отобранные для учебных целей тексты по характеру могут быть разделены на тексты-повествования, тексты-рассуждения, тексты-описания. Для того чтобы текст стал реальной и продуктивной основой обучения всем видам речевой деятельности необходимо научить обучаемых различным операциям с материалами текста то есть реконструировать, трансформировать и конструировать языковые единицы в решении определенных задач. В этой связи представляется целесообразным применение различных упражнений на предтекстовом, текстовом и послетекстовом этапах. Использование таких упражнений позволит обучаемым овладеть навыками умениями самостоятельной работы с текстом и подготовке речевых высказываний таких, как пересказ текста, сообщение по заданной теме, доклад, диалог и т.д.

Проводить детальную работу с текстом необходимо при изучении любой темы на каждом этапе изучения иностранного языка. Так, при работе над темой «PeaceRally» мы предлагаем курсантам работу с текстом, из учебника (А.Я. Зеликман «Английский для юристов»), используемого на занятии.

Предтекстовый этап

1. Какой частью речи являются данные слова: Is making, is supporting, is shouting, is taking, is speaking, is sitting, is giving .

2. Прочитайте слова и укажите, от каких слов они образованы.

3. Complete the sentence:

Everybody in support of Jane. The prosecutor about the crimes committed by terrorists. The witness of prosecution place at the witness-stand. Jane a speech. He evidence of financing criminals by some powerful groups. The hearing is over and the chairman the sentence.

(is making, is shouting, is reading, is taking, is giving, is speaking)

3. Определите значение и функцию данной грамматической формы в предложении и объясните их употребление.

Текстовый этап

Text

Look Jane is making a speech. Listen: 'why can't the government provide job for us? Mr. President must think of the development of national economy and not of supporting political regimes in other countries. He may spend this money on food for poor Americans, but he mustn't use it military purposes'. Everybody is shouting in support of Jane.

Nell Pavlova is also at the meeting but in Rostov. This meeting is taking form of the tribunal. The representatives of many countries Asia, Africa and Latin America are taking part in the work of this tribunal. They accuse terrorism. Everything looks like the real sitting of the court. You can see the prosecutor and the chairman of the tribunal. The prosecutor is speaking about the crimes committed by terrorists in different countries of the world. Then the first witness of the prosecution is taking the place at the witness-stand. He is giving evidence of financing of criminals by some powerful groups. You may also hear the other witnesses giving the true facts of assassinating the progressive leaders in different countries. You can't see the defence counsel here. Nobody wants to defend terrorist. The hearing is over and the chairman is reading the sentence. The tribunal finds the terrorists guilty in numerous crimes against humanity and calls on the progressive youth of the world to strengthen the unity in fighting against the dangerous ideology.

1. Make up the sentences from the words:

a) the tribunal, is taking, form, the meeting.

b) can, you, the chairman, the prosecutor, the chairman, see, of the tribunal.

c) at the witness-stand, then, the first witness, the place, is taking.

d) Rostov, in, Nell Pavlova, at the meeting, is also.

e) of the court, the real sitting, everything, looks, like.

f) is giving, powerful groups, of financing, evidence, by some, criminals

g) the sentence, the, chairman, is reading, is over, the hearing

2. Составьте предложения в последовательности соответствующей тексту

This meeting is taking form of the tribunal. You can see the prosecutor and the chairman of the tribunal. The representatives of many countries Asia, Africa and Latin America are taking part in the work of this tribunal. They accuse terrorism. Everything looks like the real sitting of the court. Then the first witness of the prosecution is taking the place at the witness-stand. The prosecutor is speaking about the crimes committed by terrorists in different countries of the world. He is giving evidence of financing of criminals by some powerful groups. You can't see the defence counsel here. You may also hear the other witnesses giving the true facts of assassinating the progressive leaders in different countries.. Nobody wants to defend terrorist. The tribunal finds the terrorists guilty in numerous crimes against humanity and calls on the progressive youth of the world to strengthen the unity in fighting against the dangerous ideology. The hearing is over and the chairman is reading the sentence. Nell Pavlova is also at the meeting but in Rostov.

3. Составьте из двух предложений одно:

a) Jane snow and thousands of young men and women are taking part in a meeting of protest against unemployment. You can see slogans and placards everywhere.

b) Jane is making a speech. Listen: "Why can't the government provide job for us?....."

c) Nell Pavlova is also at the meeting but in Rostov. This meeting is taking form of the tribunal

d) The representatives of many countries Asia, Africa and Latin America are taking part in the work of this tribunal. They accuse terrorism

e) You can see the prosecutor and the chairman of the tribunal. The prosecutor is speaking about the crimes committed by terrorists in different countries of the world

f) Then the first witness of the prosecution is taking the place at the witness-stand. He is giving evidence of financing of criminals by some powerful groups.

g) You can't see the defence counsel here. Nobody wants to defend terrorist.

h) The hearing is over and the chairman is reading the sentence. The tribunal finds the terrorists guilty in numerous crimes against humanity and calls on the progressive youth of the world to strengthen the unity in fighting against the dangerous ideology.

Послетекстовый этап

1. Составьте сокращенный вариант текста из текста.

2. Ответьте на вопросы:

a) Where is Jane Snow? What is she doing?

b) Why are the students, professors and employers protesting?

c) What about is she speaking?

e) Where is Nell Pavlova?

f) Who is taking part in this tribunal?

h) What about are they speaking?

l) Why nobody wants to defend terrorists?

j) What is decision of the tribunal?

3. Дайте собственную оценку описываемым событиям

Эффективность работы с текстом во многом зависит от правильного отбора и организации материала для чтения. Связанные тексты отбираются согласно таким критериям, как: требования к содержанию текстов и к их языковому оформлению. Познавательная ценность текста – текст должен способствовать пополнению фактических знаний обучающегося и формированию у них ценностных ориентаций. Обязательным условием на любом этапе обучения является соответствие текста интересам обучающегося.

Тексты художественной литературы создают большие возможности для накопления и уточнения знаний о культуре страны изучаемого языка, включая знания по истории, географии, литературе. Но вместе с тем могут быть и определенные сложности, то есть в тексте могут быть реалии, относящиеся к разным сферам общения или метафоры и эпитеты. По мнению Гальсковой Н.Д. - наиболее легкими являются образцы художественной литературы, отвечающие следующим требованиям:

1) информативной содержательности;

2) наличию одной сюжетной линии с простым и последовательным изложением;

3) логике изложения, отвечающей законам данного типа текста;

4) заголовку, соответствующему содержанию текста;

5) наличию вводной части, включающей базовую для развития сюжета информацию и заключение с обобщающим коммуникативным блоком [3, с.236-240].

Научно-популярный текст имеет информативный заголовок, введение с описанием истории вопроса или ознакомлением с темой, без раскрытия содержания. Научный стиль выполняет две функции. Одна из них заключается в фиксации и хранении знаний из разных областей науки, которые через тексты, откладываются в памяти людей. Другая функция представляет собой непосредственное или опосредованное общение ученых, что делает возможным дальнейшее развитие науки. Внешним признаком научного стиля является порядок организации информации. Текст имеет введение, содержащий основной тезис, главную часть, в которой дается аргументация и практическое описание нового изобретения или проведенного эксперимента. Заключительная часть – в сжатом виде подводится итог содержанию текста. Тексты газетно-публицистического стиля представляют наибольшую сложность для

обучающихся. Тексты этого типа характеризуются наличием политической лексики, фразеологизмов, аббревиатур, реалий, газетных штампов, клише, разнообразием тематики.

Успех в обучении иностранным языкам также во многом зависит от того в какой степени качество знаний курсантов находится в поле зрения преподавателя и какое внимание уделяется профилактике ошибок. Большую пользу может принести проверка знаний всех курсантов в виде небольших контрольных заданий. При проведении контроля следует исходить от конкретных задач занятия.

Список использованных источников

1. Сологаник Г.Я. К проблеме модальности текста // Русский язык. Функционирование грамматических категорий. Текст и контекст.– М., 1984.– 286 с.
2. Золотова Г.А. О путях и возможностях грамматической науки //Вопросы филологии. - 2000.- №2. - С.13-18.
3. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика.– М., 2004.– 389 с.

List of sources used

1. Solganik G. Y. To the problem of the modality of the text // Russian language. Functioning of grammatical categories. Text and context. – М., 1984. – 286 p.
2. Zolotova G. A. On the ways and possibilities of grammatical science //Questions of Philology.-2000. - no. 2. - P. 13-18.
3. Galskova N. D. Theory of teaching foreign languages. Linguodidactics and methods. – М., 2004. – 389 p.

Сведения об авторе

Рахметова О.А. – доцент кафедры иностранных языков Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова подполковник полиции, Алматы, Казахстан

Рахметова О.А. – Қазақстан Республикасы ИІМ М. Есбулатов атындағы Алматы академиясы шетел тілдері кафедрасының доценті полиция подполковнигі, Алматы, Қазақстан

Rakhmetova O.A. – associate Professor of foreign languages, Almaty Academy of the Ministry of interior of the Republic of Kazakhstan named after makan Esbulatova police Lieutenant, Almaty, Kazakhstan

АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕ

«Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» журналына мақала электрондық (дискета, флеш карта, CD) және 1 дана қағазда басылған түрде ұсынылады. Қабылданатын материалдарға мынадай талаптар қойылады: мақаланы Word 6,0 немесе 7,0 (Windows'2000) редакторы RTF пішінде теру керек, бет үлгісі – А4; қаріп (шрифт) түрі – Times New Roman (KZ Times New Roman), қаріп (шрифт) өлшемі – 14; жаңа жол басындағы бос жер – 1 см., мәтін ені түзуленген, беттер нөмірленбеген, жолдар аралығы – біржарымдық; беттің өлшемдері (сол және оң жағы, жоғары, төменгі жақтары) – 2 см, мақала көлемі 7 беттен аспау қажет.

Мақалаға қосымша:

1. Авторлар туралы толық мәлімет: аты-жөні, жұмыс орны, лауазымы, шені, атағы, ғылыми дәрежесі, үйінің және қызмет орнының телефон нөмірлері.
2. Мақала тақырыбының алдында сол жақ бұрышына индекс УДК жазылады.
3. Мақаланың тақырыбы және мақала авторының (-лар) аты-жөні қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жазылуы керек.
4. Қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде мақаланың қысқаша негізгі мазмұнын беретін түйін (аннотация, 100-150 сөзден кем емес), мақалада қолданылған негізгі сөздер тізімі (5 сөзден кем емес).
5. Мөрмен расталған ғылым кандидаты немесе докторының мақалаға берген пікірі (ғылыми дәрежесі жоқтарға).
6. Бөлімше жиналысының хаттамасынан бөлімше бастығының қолы қойылып, мөрмен расталған үзінді.

Мәтін ішінде әдеби дереккөздерге сілтемелер ретімен төртбұрыш жақшада беріледі. Мақала үшін: әдебиеттер тізімінде автордың аты-жөнінен кейін мақаланың тақырыбы, қиғаш екі таяқша, журналдың аты, жылы, нөмірі және беті көрсетіледі. Бірнеше авторлармен, яғни төрт автордан артық жазылған мақалада әдебиеттер тізіміне алғашқы үш автор жазылып, «т.б.» деп көрсетіледі. Кітап үшін: автордың аты-жөні, кітаптың аты, баспа, қала, жыл және беттер саны беріледі.

Суреттер (графиктер, үлгілер, диаграммалар) компьютерде орындалуы тиіс. Суреттің артқы бетінде нөмірі, жұмыстың авторы және тақырыбы жазылуы керек, қажет жағдайда суреттің мәтінде орналасатын орны көрсетіледі.

Журналға мақала қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қабылданады. Автордың аты-жөні, мақаланың тақырыбы және түйін үш тілде ұсынылуы қажет. Мәтін мұқият түрде тексеріліп өткізілуі тиіс. Мақаланың қағазда басылған данасына барлық авторлардың қолдары қойылуы керек.

Ұсынылған талаптарға сәйкес келмейтін мақалалар басылымға жіберілмейді. Қолжазбалар авторға қайтарылмайды. Баспадан шыққан материалдар үшін қаламақы төленбейді. Мақаланың мазмұны үшін автор (авторлар) жауап береді. Редакция ұжымы мақаланы жариялауға немесе қолжазбаны қабылдамауға құқылы. Мақаланы қайта басуда журналға сілтеме жасау міндетті.

Мекен-жайымыз: 050060,
Алматы қ., Өтепов көш., 29
ҒЗжРБЖҰБ
тел: (8-727) 3378086

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

Статья в журнал «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан» представляется в электронном виде и распечатанная на бумаге в одном экземпляре. Требования к принимаемым материалам следующие: статью следует набрать в редакторе Word 6,0 или 7,0 в формате RTF, формат листа – А4, шрифт Times New Roman (KZ Times New Roman), размер шрифта – 14, абзацный отступ – 1 см, текст выровнен по ширине и без нумерации страниц, межстрочный интервал одинарный, поля (верхнее, нижнее, левое, правое) – 2 см, объем статьи не более 7 страниц.

К статье прилагаются:

1. Сведения об авторах: инициалы, фамилия автора, место работы, должность, звание, ученая степень, номера служебного и домашнего телефонов.
2. Индекс УДК приводят в левом верхнем углу статьи перед названием.
3. Название статьи и Ф.И.О. автора (ов) на казахском, русском и английском языках.
4. Аннотация (не менее 100-150 слов) с изложением основных результатов исследования и ключевые слова (не менее 5 слов) на казахском, русском и английском языках.
5. Рецензия, подписанная доктором или кандидатом наук, заверенная печатью (для лиц, не имеющих ученую степень).
6. Выписка из протокола заседания подразделения с подписью начальника подразделения, заверенная печатью.

Ссылки на литературные источники даются в тексте статьи цифрами в квадратных скобках по мере упоминания. В списке литературы вслед за фамилией и инициалами автора идут: для статьи – название статьи, двойная косая черта, название журнала, год, номер, страницы. Статьи, написанные коллективом авторов более четырех человек, помещаются в списке литературы с указанием первых трех авторов и далее «и др.». Для книги: Фамилия и инициалы автора (авторов), название книги, город, издательство, год, количество страниц.

Иллюстрации (графики, схемы, диаграммы) должны быть выполнены на компьютере. На обороте рисунка проставляются его номер, фамилия автора и название работы, при необходимости указываются верх и низ рисунка, место его размещения по тексту.

Статьи в журнал принимаются на казахском, русском и английском языках, причем фамилия автора, название статьи и резюме должны быть представлены на трех языках. Текст должен быть тщательно выверен. Распечатка статьи должна быть подписана всеми авторами. Электронный вариант статьи должен быть назван фамилией автора.

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикации не допускаются. Рукописи авторам не возвращаются. Гонорар по опубликованным материалам не выплачивается. Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы). Редакционная коллегия журнала оставляет за собой право публикации или отклонения рукописи. Ссылка при перепечатке на журнал обязательна.

Адрес: 050060,
г. Алматы, ул. Утепова, 29
ООНИиРИП
тел: (8-727) 3378086